

The Agunah Crisis: What, If Anything, Can Be Done? Is a Prenuptial Agreement Halachically Condoned?

Show# 7 | January 24th 2015

PRENUPTIAL AGREEMENTS

שולחן ערוך אבן העזר הלכות גיטין סימן קלד סעיף ד

אם נשבע הבעל ליתן גט צריך שיתירו לו קודם שלא יהא דומה לאונס; אך ערבות יתן, אם ירצה, שאין זה דומה לאונס. הגה: והוא הדין אם קבל קנין לגרש (פסקי מהרא"י סימן קע"ג). אבל אם קבל עליו קנסות אם לא יגרש, לא מקרי אונס, מאחר דתלה גיטו בדבר אחר, ויוכל ליתן הקנסות ולא לגרש (ב"י בשם תשובה וכן הוא במהרי"ק שם בפסקים). ויש מחמירין אפילו בכהאי גוונא (שם בתשובת הרשב"א), וטוב לחוש לכתחלה ולפטרו מן הקנס.

פתחי תשובה שם ס"ק ט

ויש מחמירין אפילו בכה"ג. כתב בס' תו"ג ז"ל והנה להמחמירין בקנסות וסוברין שאף בקנסות הוא גט מעושה א"א לעשות תקנה כשעושין פשר בין איש ואשה שיקנוס עצמו שיעשה הגירושין ואפילו לעשות באופן המבואר בח"מ סי' ר"ז גבי אסמכתא כדרך שעושין חכמי ספרד המבואר שם דהיינו שהבעל יתחייב עצמו נגד אשתו או נגד אחר באלף זהובי' אף אם לא יגרש והאשה או האחר יתחייבו נגדו שאם יגרש יפטרוהו מהחוב הנ"ל וכשפוטרין אותו מחובו כשיגרש ודאי דלא הוא גט מעושה כמבואר בתשו' הרשב"ץ שהביא הב"י שאם כפו אותו בדברים שהדין נותן לכופו כגון פריעת כתוב' דפריעת בע"ח מצוה ומכין אותו עד שת"נ ולהצילו מאותו עישוי נותן גט לא הוה גט מעושה כו' ע"ש לא דמי כלל דשאני הכא גבי פשר כיון ששני הקנינים מהאיש והאשה הי' במעמד אחד כשעוסקין באותו ענין ובודאי אם האשה לא תרצה לקבל ק"ס שתפטור אותו מחובו כשיגרשנה הבעל יחזור בו מהקנין שלו דכשעוסקין באותו ענין יכול לחזור מהק"ס כמבואר בח"מ סי' קצ"ה הרי תלוי הקנס בהגירושין כו' אמנם נראה דבאופן זה יכולין לעשות קנינים בהפשר על הגירושין שיקבל הבעל ק"ס שמוחל כל החיובים שיש להאיש על האשה תשמיש ומעשה ידי' אף אם לא יגרש' והוא יגרא על חיובים שלו מזונות ושאר חיובים וממילא יגרש כיון שמונעת ממנו כל דבר והוא מחוייב בכל החיובים ואינו גט מעושה רק כשתולה הקנס בגט משא"כ כאן שאין הקנס תלוי בגט כלל עכ"ל: וכתב עוד שם דלהך דיעה דס"ל דבקנס הוא גט מעושה נראה דאין

יכולין לתבוע ממנו גם הקנס כיון שהבעל אומר אנא קאמינא לקיים הגירושין ומה אעשה שהב"ד אינם רוצים לקבל הגט ואומרים שהוא גט מעושה וכן אפילו נתחרט ואומר שאינו רוצה לגרש אין הב"ד יכולין לומר בל"ז זה או תן הקנס או גרש אשתך דהוי כגט מעוש' להך דיעה ואין לומר כיון דא"א לגרש שוב א"כ כשהתחייב עצמו מעיקרא בתנאי הגירושין דמי לתנאי שא"א לקיים בסופו דהתנאי בטל והמעשה קיים וה"נ א"א לקיים התנאי כלל דהא א"א לגרש שוב דזה אינו זה לא דמי לחיוב על תנאי שהחיוב חל מיד והתנאי מילתא אחריתי הוא משא"כ כאן דהחיוב לא בא רק לקנס כשלא יגרש. אמנם אם התחייב עצמו בקנס כשלא יגרש לזמן קבוע ונתחרט ולא רצה לגרש עד שעבר הזמן ממילא כשעבר הזמן נתחייב בהקנס אפי' אם יגרש' שוב דהא חיוב הקנס חל תיכף כשהגיע הזמן ולא גירש וא"כ הב"ד יכולין לתבועו כדין בהקנס והוי ככופין אותו לשלם חובו וכשמגרש להיפטר מחובו לא הוי גט מעושה כמ"ש הרשב"ץ הנ"ל עכ"ד:

רמ"א אבן העזר הלכות יבום סימן קנז סעיף ד

והמקדש אשה ויש לו אח מומר לקדש ולהתנות בתנאי כפול שאם תפול לפני המומר ליבום שלא תהא מקודשת (מהרא"י ברי"ן).

To see the [click here](#) קונטרס אין תנאי בנישואין

רמב"ן פרשת יתרו (יח, טו)

כי יבא אלי העם לדרוש אלהים - השיב משה לחותנו צריכים הם שיעמדו עלי זמן גדול מן היום, כי לדברים רבים באים לפני, כי יבא אלי העם לדרוש אלהים להתפלל על חוליהם ולהודיעם מה שיאבד להם, כי זה יקרא "דרישת אלהים", וכן יעשו עם הנביאים כמו שאמר (ש"א ט ט) לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לנו ונלכה עד הרואה, וכן ודרשת את ה' מאותו לאמר האחיה מחלי זה (מ"ב ח ח), שיתפלל עליו ויודיענו אם נשמעה תפלתו, וכן ותלך לדרוש את ה' (בראשית כה כב), כמו שפירשתי שם, ועוד שאני שופט אותם, כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי. ועוד אני מלמד אותם תורה, והודעתי להם את חקי האלהים ואת תורותיו: ובפסוק כ: והזהרת אתה את החקים ואת התורות - ותודיע להם את הדרך אשר ילכו בה על פי התורה והמצוה. שתזהירם אתה מאד, ותלמדם התורה והמצוה. הודה לו גם במה שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו. וגם בזה עצה, להזהיר אותם מאד, ולהתרות אותם במצות ועונשם, אחרי אשר לא יעשה הוא בהם את הדין. אבל במשפט אשר אמרת ושפטתי בין איש ובין רעהו, שים לך שופטים עמך, כי כבד ממך דבר המשפט יותר מן הכל, וטוב לך ולהם להקל מעליך, ונשאו אתך. ובידוע כי היו עם משה שוטרים נוגשים בעם, להביא הנתבעים לפניו ולנגשם בדבר המשפט, והרבה מהם עם השופטים האלו, ולכך אמר במשנה תורה (דברים א טו) ושוטרים לשבטיכם. ואין צריך להזכיר זה בכאן, כי לא היה מעצת יתרו:

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף ל עמוד ב

דתני רב יוסף: והודעת להם - זה בית חייהם, את הדרך - זו גמילות חסדים, (אשר) ילכו - זה ביקור חולים, בה - זו קבורה, ואת המעשה - זה הדין, אשר יעשון - זו לפנים משורת הדין.

השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שורש א

אבל בעל ההלכות הוציאן למצות האלו מוהלכת בדרכיו שהיא מצות עשה באמת כתב [אות לב - ו] וללכת בדרכיו ולהלביש ערומים לקבור מתים לנחם אבלים לבקר חולים. ומצוה אחת הן. וזה ממה שאמרו בגמר סוטה (יד א) אמר רבי חמא בר' חנינא מאי דכתיב אחרי י"י אלהיכם תלכו וכי איפשר לו לאדם ללכת אחר הקדוש ברוך הוא אלא מה הקדוש ברוך הוא מלביש ערומים אף אתה הלבש ערומים מה הקדוש ברוך הוא מבקר חולים אף אתה בקר חולים מה הקדוש ברוך הוא קובר מתים אף אתה תקבור מתים מה הקדוש ברוך הוא מנחם אבלים אף אתה תנחם אבלים. מכאן הוציא אותם ומנאן מצוה. והרב מנה מצות ח' להדמות בו ית' כפי יכלתו והוא שנ' והלכת בדרכיו והביא מ"ש מה הקדוש ברוך הוא רחום אף אתה היה רחום וגו'. ואמר וכפל זאת המצוה בלשון אחר שנ' אחרי י"י תלכו ובא בפירוש עניינו להדמות אליו בפעליו הטובים. וא"כ למה יתמה על בעל ההלכות. הוא תפש הלשון השנוי בספרי במצוה הזאת ובעל ההלכות תפש לו הלשון השנוי בגמ'. והנראה בכל זה שכל אלו גמילות חסדים הם ובכלל ואהבת לרעך כמוך הם נכנסים וכל שנתרבה בגמילות החסד בזקן ואינה לפי כבודו ובבן גילו מאי זה מקום שיתרבה הכל מצוה אחת היא לגמול חסד עם האח. ולפי דעתי עוד כי אין ראוי למנות שום מצוה משום אזהרת יתרו למשה רבינו באילו להודיע אותם לישראל ולדרוש להם שיהיו זריזים באלו המצוות תמיד כדי לשכן ביניהם אהבה ואחוה שלום ורעות כי בכך יתמעטו התרעומות והדינין ביניהם ולא יצטרכו למשפטים בכל עת וזה מעצתו אליו וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום כמו שהזהיר והודעת להם זו בית חייהם ופירושו שילמדו אומנות יחיו ממנה כי בה גם כן יתמעטו הגזלות והדינין ואין מי שיביא זו בחשבון המצוות.

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פה עמוד א

אמר רבי: חביבין יסורין. קבל עליה תליסר שני - שית בצמירתא, ושבע בצפרנא. ואמרי לה: שבעה בצמירתא, ושית בצפרנא. אהורייירה דבי רבי הוה עתיר משבור מלכא, כד הוה רמי כיסתא לחיותא הוה אזיל קלא בתלתא מילי, הוה מכוין דרמי בההיא שעתא דעייל רבי לבית הכסא, ואפילו הכי מעבר ליה קליה לקלייהו, ושמעו ליה נחותי ימא. ואפילו הכי, יסורי דרבי אלעזר ברבי שמעון עדיפי מדרבי. דאילו רבי אלעזר ברבי שמעון - מאהבה באו ומאהבה הלכו, דרבי - על ידי מעשה באו ועל ידי מעשה הלכו. על ידי מעשה באו מאי היא? דהוה עגלא דהוה קא ממטו ליה לשחיטה, אזל תליא לרישיה בכנפיה דרבי, וקא בכי. אמר ליה: זיל, לכך נוצרת. אמרי: הואיל ולא קא מרחם - ליתו עליה יסורין. ועל ידי מעשה הלכו - יומא חד הוה קא כנשא אמתיה דרבי ביתא, הוה שדיא בני כרכושא וקא כנשא להו, אמר לה: שבקינהו, כתיב ורחמיו על כל מעשיו. אמרו: הואיל ומרחם - נרחם עליה.

בית יוסף חושן משפט סימן רה

ומצאתי שכתב הרשב"א בהניזקין (נה: ד"ה מתניתין) ואף על גב דקיימא לן כרב הונא דאמר תליוהו וזבין זביניה זביני שאני התם דקא יהיב דמי ואגב אונסיה עם קבלת מעות גמר ומזבין ומיהו בהרוגי המלחמה אף על גב דלא יהיב דמי אין בו דין סקריקון דאגב אונסייהו גמרי ומקני הואיל והפקיר אותם המלכות להריגה ואינם מקוים לשוב לנחלתם עוד עכ"ל נראה מדבריו דשאני התם שלא היו מקוים לשוב לנחלתם עוד ומשום הכי הוי כאילו קיבלו דמי השדות שהרי לא היו שלהם כלל ולא היו מקוים לשוב לביתם עוד והילכך אגב אונסייהו גמרי ומקני ולי נראה לתרץ בענין אחר דכשהאנס אומר תן לי קרקע זו ואי לא קטילנא לך ודאי לא גמר ומקני אלא אם כן נתן לו דמים אבל כשאין האנס תובע ממנו כלום אלא שהוא רוצה להורגו וזה נותן לו קרקעו כדי שניחנה ודאי שאף בלא דמים גמר ומקני ומשום הכי בשתי גזירות כיון שהופקרו להריגה האנס היה בא להרגו בלא שיתבע ממנו קרקעו וזה היה פודה עצמו בקרקעו וגמר ומקני אבל בגזירה בתרייתא כיון דאמרי כל דקטיל ליקטיליה ודאי לא היה בא להורגו אלא על ידי שתובע ממנו קרקעו ומגזם לו שיהרגנו אם לא יתננו לו ולפיכך לא גמר ומקני כיון שלא נתן לו דמים. ועוד יש לומר דכי אמרינן דלא גמר ומקני אגב אונסיה אלא כי יהיב דמי דוקא היינו היכא דאיפשר ליה למיקבל עליה למחר וליומא אחרא דאע"ג דהשתא שעה משחקת לו עשוין בעלי זרוע ליפול הילכך לעולם דעתיה למיתבעיה והילכך כל דלא יהיב דמי לא גמר ומקני אבל כשהיא גזירת מלך כגון בשתי גזירות ראשונות חושב שתתקיים הגזירה כל ימי אותו הדור ומשום הכי לא מסיק אדעתיה למיתבעיה והילכך אגב אונסיה גמר ומקני בלא נתינת דמים ואיפשר שזה בכלל דברי הרשב"א

שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק ד סימן קז

בענין להוסיף בשטר התנאים שאם יבואו לידי פירוד לא יעכב מליתן גט פטורין.

בדבר שאלת כת"ה אם נכון להוסיף בשטר התנאים לשון כזה: אם אחרי הנשואין יבואו לידי פירוד, ח"ו, אז הבעל לא יעכב מליתן גט פטורין והאשה לא תסרב לקבלו, כאשר כך יצוה הב"ד פלוני ע"כ. ועל ידי הוספה זו יכריחו הערכאות שיצייתו שני הצדדים להב"ד.

הוספת דבר זה מותר והגט לא יהיה גט מעושה. גם יש תועלת להצילה מכבלי העיגון. אבל טוב שיראה את החתן והכלה ויכירם היטב אם יש לחוש מצד טבעם שתנאי כזה יגרום למחלוקת ומריבות ביניהם ח"ו.

והנני ידידו, משה פיינשטיין.

Alternatives to Cattle Prods: In Search of a Solution to the *Aguna* Problem

In October 2013, the media was awash with reports of the arrest of three prominent Tri-State area rabbis who allegedly ran a violent “divorce business,” taking large sums of money from women seeking release from their marriages. The rabbis hired thugs who employed numerous kinds of brutal methods to force recalcitrant husbands to consent to give their wives a halachic divorce. An FBI agent cited by news outlets described the alleged “use of ‘tough guys’ who utilize electric cattle prods, karate, handcuffs and place plastic bags over the heads of husbands.” This discovery, along with the embarrassing and highly-publicized battle between a young husband and wife from prestigious families, the latter of which took her fight for a *get* to a New York tabloid,¹ has drawn a great deal of attention to the vexing problem of *agunos* — women who are divorced in every practical sense but not in a halachic sense, and are thus unable to remarry.

The core of the *aguna* problem is the rule that a *get* must be delivered by the husband to the wife willingly. Not only must the husband perform the act of handing the wife a *get*, or commission an agent to do so, but he must have made a willed decision to divorce his wife in order for the divorce to be halachically valid. This gives spiteful and greedy husbands a powerful weapon to use against their estranged wives, either as sheer vengeance or to force the wives’ hands in their battles over custody or assets. The *aguna* problem has been a source of great pain for the women effected (and their children), as well as a source of embarrassment for the Orthodox Jewish world.

This paper will first address the conceptual underpinnings of this issue by exploring the relevant halachic sources and trying to define more precisely the kind of consent required for a *get* to be valid. The second section will focus on the practical strategies that have been formulated to help address this problem, as well as possible alternatives.

1. Doree Lewack, “An Orthodox Woman’s 3-Year Divorce Fight,” *The New York Post* (November 4, 2013).

Part 1: Background

I. לא יגרש האיש אלא ברצונו

The Mishna in *Gittin* (88b) establishes that a גט מעושה — a “coerced *get*” — is valid, but the Gemara there clarifies that this ruling refers only to situations of כדין, cases in which a husband is halachically required to divorce his wife (such as if she becomes forbidden to him or if he has certain physical defects²). In all other situations, however, a coerced *get* is invalid, and hence a *get* given under coercion does not terminate the marriage.

In the beginning of *Hilchos Geirushin*, the Rambam lists the various conditions that must be met for a *get* to be valid, including לא יגרש האיש אלא ברצונו — that a man must give the divorce willingly. As the source for this *halacha*, the Rambam cites the Torah’s discussion of *gittin* in *Sefer Devarim* (24), where it speaks (in verse 1) of a husband divorcing his wife because “she does not find favor in his eyes” — והיה אם לא תמצא חן בעיניו. On this basis, the Rambam asserts, the Sages understood that a *get* must be given willingly and not under coercion.

The Rashbam (commentary to *Bava Basra* 48a) points to a different word in that same verse — ונתן (“he shall give [the writ of divorce]”), which implies that the *get* is given wholeheartedly and not under duress.

Regardless, the question arises as to why an exception is made in the case of כדין, in which a husband is halachically obligated to divorce and the *beis din* is authorized to undertake coercive measures to force him to give his wife a *get*. Why is a *get* given under such circumstances valid, whereas in all other cases a coerced *get* is invalid?

The answer is alluded to by the Gemara in *Bava Basra* (48a) in the course of its discussion of financial transactions made under coercion. In this context, the Gemara cites a *beraysa* that states regarding a recalcitrant husband, כופין אותו עד שיאמר רוצה אני — “He is coerced until he says, ‘I want.’” When a husband refuses to give a *get* that he is required to give, he is forced by the authorities into expressing his consent, such that the divorce is given willingly. The Gemara initially proposes viewing this technique as a model for property transactions as well, such that we may infer from this *halacha* that if a person is forced to sell something, the sale is valid. But the Gemara then distinguishes between the two cases, noting, “Perhaps that situation [of a required divorce] is different, because it is a *mitzva* to heed the words of the Sages.” In other words, coercion is effective only in the context of a husband who refuses to give a halachically-required *get* because once he is coerced, we can assume he gives the *get* wholeheartedly,

2. See Mishna, *Kesubos* 77a.

in light of the halachic requirement he thereby fulfills. Thus, even if in general a legal act performed under coercion cannot be viewed as having been done willingly, such an act will be valid when it constitutes a *mitzva*, as the individual can be presumed to willingly want to perform the act.

The Rambam explains this concept more fully in a celebrated passage in *Hilchos Geirushin* (2:20):

מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו, ולא רצה לגרש – בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן, מכין אותו עד שיאמר רוצה אני ויכתוב הגט, והוא גט כשר... ולמה לא בטיל גט זה – שהרי הוא אנוס... שאין אומרין אנוס, אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו חייב מן התורה לעשותו, כגון מי שהוכה עד שמכה, או נתן; אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה, או לעשות עבירה, והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו, או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו – אין זה אנוס ממנו, אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה.
לפיכך מי שאינו רוצה לגרש – מאחר שהוא רוצה להיות מישראל, רוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות; ויצרו הוא שתקפו. וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר, רוצה אני – כבר גירש לרצונו.

If the law requires forcing one to divorce his wife and he did not want to divorce, the Jewish court — in any place and at any time — beats him until he says, “I want,” and he writes the *get*, and the *get* is valid... And why is this *get* not invalid, as he [the husband] is under coercion? ...Because we do not say he was coerced unless he was pressured and pressed to do something which he is not required to do by Torah law, such as someone who was beaten until he sold or gave [his property]. But if one’s evil inclination overcame him to neglect a *mitzva* or commit a sin, and he is beaten until he did the proper thing which he is required to do or until he distanced himself from that which is forbidden to do, he is not considered coerced in this regard, as it was he who had coerced himself through his evil character trait.

Therefore, one who does not wish to divorce — since he wants to be part of [the Nation of] Israel, he wants to do all the *mitzvos* and distance himself from sins, and it is his evil inclination that has overcome him. And once he was beaten to the point where his evil inclination was weakened and he said, “I want,” he has divorced willingly.

According to the Rambam, being forced to perform a *mitzva* does not fall under the halachic definition of “coercion” because the true desire of any Jew who “wants to be part of the Nation of Israel” is to obey Halacha. Thus, when the *beis din* applies coercive measures, they are not forcing the husband to give a *get*, but rather eliminating the “evil inclination” which is forcing the husband not to give a *get*. When no *mitzva* is involved, however, an act performed under

coercion is invalid, as it is not done wholeheartedly. Hence, in cases in which the husband is not halachically required to grant his wife a divorce, a *get* given under coercion is invalid.

Underlying the Rambam's comments is a subtle but crucial distinction between *רצון* (will or desire) and *הסכמה* (consent). The Rambam rules, based on the Gemara, that it is not sufficient for the husband to give the *get*; he must **want** to give the *get* — עד שיאמר רוצה אני. This is in contrast to the Rambam's corresponding ruling in *Hilchos Mechira* (10:1) regarding one who is coerced to sell something. The Rambam there writes that even if physical force is applied until the person agrees, the sale is valid, שמפני אונסו גמר ומקנה — he makes the decision to sell as a result of the pressure applied. In the case of a *get*, the husband must announce רוצה אני, expressing his desire to give a *get*. Moreover, as mentioned, a *get* given under such circumstances is valid only when it is halachically required, as we may then presume a desire on the part of the husband to grant the divorce in fulfillment of the divine command. In clear contradistinction, a forced sale is valid even if no *mitzva* is involved and even without a declaration of רוצה אני. This is because the transfer of property requires only the individual's **consent**, whereas divorce requires the husband's **will**. It is not sufficient for him to **agree** to divorce; he must **wish** to divorce. This clarification is made by the *Nesivos* (205:1),³ as explained and developed more fully by the *Zecher Yitzchak* (23).

This distinction explains why, as mentioned earlier, the Rambam and Rashbam cite textual sources for the requirement that a *get* be given willingly. At first glance, one might have thought that this requirement stems from the general requirement of גמירות דעת — definitive consent — that applies to all transactions. Clearly, *gittin* require the husband's consent no less than the purchase or sale of property, and one might have thus wondered why the Rambam and Rashbam found it necessary to identify a specific Biblical source for the requirement that a *get* be given willingly. In light of the distinction noted by the *Nesivos*, the answer is clear. These *Rishonim* enlisted a Scriptural source for the requirement that is unique to *gittin* and extends beyond the standard requirements of consent that apply to financial transactions. If not for this source, we would have required only that a husband agree to grant the divorce; this source establishes the additional provision of רצון, which requires that the husband **want** to grant the divorce, beyond his **consent** to do so.⁴

3. The *Nesivos*' formulation is: דבגט בעינן גם שיהיה ריצוי בלב...אלא ודאי דבמכירה לא בעינן שיהיה ריצוי בלב משא"כ בגט.

4. Curiously, the Rashbam, commenting on the Gemara's discussion in *Bava Basra* (ד"ה עד), writes that in the case of a transaction as well, the sale is valid only once the owner expresses his willingness to sell by declaring רוצה אני, in seeming opposition to

II. Defining רצון and אונס

Having established the need for רצון as a prerequisite for a valid divorce, we turn our attention to the question with which *poskim* have wrestled throughout the centuries: how precisely do we define this term? Which factors motivating a husband to divorce his wife can be considered רצון — his willed decision — and which are regarded as אונס (duress)?

It seems clear that the definition of אונס extends beyond physical force. The Rambam (*Hilchos Mechira* 10:4), based on the Gemara (*Bava Basra* 40a), writes explicitly that forcing one's hand through financial threats also qualifies as אונס. He cites the Gemara's example of a person who leased property for three years and then threatened to destroy the lease contract and claim ownership over the land if the owner did not sell it to him.⁵ If the owner sells the field due to the threat, this situation is treated as אונס, such that a מודעה (formal disclaimer) issued before the sale is effective in nullifying the transaction. Applying this rule to divorce, which requires רצון, a *get* given in response to financial threats would be considered a גט מעושה — a *get* given under duress — and thus would not be valid.⁶

The more complex question that arises relates to the category of אונס דנפשיה — self-imposed pressure. The Gemara mentions this term in the discussion cited above concerning a sale made under coercion. After citing Rav Huna's ruling that such a sale is valid, the Gemara initially explains this ruling as based on the fact that any time a person sells his possession, he is “coerced” to do so by the need for money. Since all sales are driven by a compelling need, the Gemara reasons, if a person is forced to sell his property, the sale is similarly valid.⁷ But

the distinction drawn by the *Nesivos*. It is unclear, however, whether the Rashbam made this comment in reference to the final *halacha* or only in the context of the Gemara's initial suggestion that the validity of a sale made under coercion is inferred from the validity of a *get* given under coercion — a suggestion which the Gemara ultimately rejects. A full discussion of the Rashbam's comments lies beyond the scope of this essay.

We should also note that the Rashba (*Kiddushin* 50a) appears to take a much different view, stating that according to the Gemara's conclusion in *Bava Basra*, a *get* given under coercion is valid just as a sale made under coercion is legally binding. See *Shiurei Rav Baruch Ber* and *Dibberos Moshe, Bava Basra*, vol. 1, 41:1.

5. One who can prove that he has resided on a piece of property for three years is the presumed owner until it can be proven otherwise, so after three years of leasing, the tenant was able to threaten a claim of ownership.
6. Below, however, we will see that some question this assumption that a *get* given under financial duress constitutes a גט מעושה.
7. A number of *Acharonim* question the Gemara's initial suggestion, noting the obvious difference between the motivation to sell and the sale itself. Even if one is driven to sell

the Gemara then dismisses this argument, distinguishing between self-imposed duress and external pressure. When a person feels pressured for cash and is thus driven to liquidate assets, this “coercion” is self-imposed due to his desire or need for money. Such pressure does not qualify as אונס, and thus cannot serve as a precedent for the validity of transactions made in response to external threats and coercive measures imposed by others.

The concept of אונס דנפשיה comes into sharper focus in light of an important passage in the *Beis Yosef* (C.M. 205) concerning land given as a bribe to escape execution. The Mishna and Gemara in *Gittin* (55b) discuss the tragic situation of סיקריקון, when governments encouraged, and at times even required, their citizens to kill Jews, and Jews would offer their property to bribe the executioners and save their lives. The Gemara writes that such gifts are legally binding; the Jew cannot later claim that the transfer was made under duress, because אגב אונסייה גמר ומקני — “As a result of his duress, he resolves himself to transfer [the property].” Several *Rishonim* question this *halacha*, noting that the Gemara in *Bava Basra* validates only sales made under duress (תליוהו וזבין), but not gifts.⁸ The Rashba explains, הוואיל והפקירה אותם המלכות להריגה ואינם מקוים לשוב לנחלתם עוד — “[The gift is legally binding] because the government condemned them all to be killed, and they have no hope of ever returning to their property again.” According to the Rashba, the situation described in the Gemara, in which the Jews were condemned to die, marks an exception to the rule, as given the dire circumstances, the landowners were fully prepared to relinquish their property to save their lives.⁹

his belongings by force of circumstance, he obviously makes a willed decision to go through with the transaction, which is far different than being physically coerced to sell property that he does not wish to sell. In light of the *Nesivos*' remarks, however, the explanation becomes clear. The Gemara at this stage speaks of רצון and seeks to prove that a sale is valid even if one does not truly want to sell the item in question. (A similar explanation is given by Rav Moshe Feinstein in *Dibberos Moshe*, cited above, note 4.)

8. Rashi, commenting on the Gemara's discussion (ד"ה לקטלוהו), makes reference to the Gemara's ruling in *Bava Basra* concerning sales made under coercion as the basis for the validity of the transfer of property to the סיקריקון. Rabbi Akiva Eiger, in his commentary to the Mishna, notes that Rashi appears to equate sales with gifts in this regard, in contrast to the Rashba. See Rav Moshe Feinstein's discussion of Rashi's comments in *Dibberos Moshe* (cited above, note 4).
9. See also Meiri and Ritva, who explain similarly. The *Mordechai* (394) appears to suggest a much different answer. Citing Rabbenu Tam, he writes, כיון דאי לא, דהא מילתא דמי לזביני... כיון דאי לא, יהב ליה קרקע מסתפי דלמא קטיל ליה דמי כאילו הסיקריקון מכר עצמו לו בשביל הקרקע שלו. According to the *Mordechai*, when a person is condemned to die and he gives his property in exchange for his life, this transaction qualifies as a “sale,” as the owner receives something — his life — in return for the property. Therefore, the transfer of property is legally

The *Beis Yosef* similarly suggests distinguishing between a threat to life and other forms of pressure, but he then questions this answer, noting the Gemara's comments in *Kesuvos* (33b) that physical suffering is worse than death. If the threat of death suffices to lead one to wholeheartedly relinquish his property, then certainly such a decision made in the face of physical torture should also be legally binding.¹⁰

The *Beis Yosef* therefore proposes a different solution,¹¹ drawing a fundamental distinction between one who offers property in exchange for his life and one who is forcibly coerced to surrender property. The situation described in *Gittin*, the *Beis Yosef* explains, is one in which the Jews were condemned to death due to their faith, not in an effort to seize their property. It is the Jew himself who initiates the offer of property in exchange for the right to live,¹² and when one initiates such an offer, his intent is indeed to legally transfer the property in question. In *Bava Basra*, however, the Gemara speaks of a case in which one is approached by a person seeking something in his possession and pressures him to relinquish it. It is the oppressor who initiates the demand for the property in question, and the Gemara establishes that under such circumstances, the transfer is legally binding only if the owner receives something in exchange. Otherwise, he has no intention to relinquish ownership over the item.

The *Beis Yosef* here establishes an important rule relevant to the definitions of אונס and רצון, stating that a legal act taken at a person's own initiative is binding

binding just as a sale made under duress. However, a number of *Acharonim* understand the Mordechai's comments differently. See *Mishneh Le-Melech* (*Hilchos Mechira* 10:1), who understands the Mordechai as referring to the Rashba's answer, and Rav Elchanan Wasserman (*Kovetz Shiurim, Bava Basra* 201), who understands that the Mordechai refers to the second answer given by the *Beis Yosef*.

10. Curiously, the *Beis Yosef* also raises a second objection, noting that no *Rishonim* draw such a distinction between a threat to life and other forms of coercion, despite the fact that, as mentioned above, the Rashba and others indeed make this precise point.
11. Surprisingly, the *Nesivos* (205:8) understands the *Beis Yosef's* answer as intended to explain the Rashba's comments. It seems quite clear, however, that this is an entirely different approach to answering the question.
12. It should be noted that the Ramban, in his commentary to *Gittin*, cites from the Yerushalmi a different account of the סיקריקון decrees, according to which the plan was indeed to confiscate the Jews' property. The *Beis Yosef* clearly works off the assumption that the decree was to have the Jews killed and they would try saving their lives by offering their property as a bribe. The Ramban takes an entirely different approach to the Gemara's discussion, claiming that the surrender of lands during this period of persecution was legally binding only as a temporary, extraordinary measure (מפני תיקון העולם), and does not reflect the standard rules governing transactions made under duress. (The Meiri also accepts the version that the goal of the סיקריקון was to confiscate the Jews' property: .) סיקריקון הוא...אנס גוי שאונס הקרקעות לישראל:

even if it was taken to save himself from harm. Since he initiated the act and it was not forced upon him by someone else, he is considered to have performed the act with רצון, even if the initiative was taken in response to adversity. This theory is likely rooted in the Gemara's comment in *Bava Basra* concerning sales. All sales are made under "duress," by force of circumstance, and yet they are valid because they result from אונסא דנפשיה — the person's initiative taken to improve his condition. No one forces him to sell his property, but he makes this decision to meet his current need for money. The *Beis Yosef* extends this basic principle to surrendering property. As long as no pressure was applied specifically with regard to the property, if the person initiated the surrender of property to escape adversity, the gift is legally binding.

We find different reactions among the *Acharonim* to the *Beis Yosef's* theory. The *Chasam Sofer*, in his commentary to *Gittin*, speaks in praise of the *Beis Yosef's* distinction ("ודפח"ח וראוי לו דברי אלקים חיים"), whereas the *Chazon Ish* (E.H. 99:6) claims that the *Beis Yosef* did not draw this distinction as a definitive halachic ruling. The *Chazon Ish* notes that, as mentioned, other *Rishonim* explain the *halacha* regarding the סיקריקון differently, and he adds that if it is evident that the property is given under duress, it should make no difference who initiated the transfer.¹³

III. The Attitude of the *Poskim* Toward Various Forms of Pressure

With this background, let us now turn our attention to the particular situation of a *get* given by a husband under pressure. The *Shulchan Aruch* and Rama (E.H. 134:4) address a number of different scenarios in which a husband grants his wife a divorce in order to avoid the adverse consequences of withholding a *get*:

Vow

The Gemara in *Gittin* (46b) establishes that if one vows to abstain from all fruits in the world if he does not divorce his wife, and he indeed gives her a *get*, the *get* is valid, even though he was forced to give the *get* to avoid coming under his vow. The halachic authorities debate the question of whether this ruling would also apply if the husband vowed directly to give a *get*. The Rama cites the Ritva as ruling that such a *get* is valid, since the husband initiated the vow and was not coerced to give a *get*. Although he gives the divorce only by force of his vow, the divorce is nevertheless valid since the pressure to divorce was

13. We will see below that the *Toras Gittin* accepts the *Beis Yosef's* distinction as halachically authoritative, whereas others dispute his ruling.

self-imposed. Others, however, disagree, distinguishing between this vow and the vow described by the Gemara. In the case discussed by the Gemara, as the *Beis Yosef* explains, the husband is not forced to give the *get*; rather, he makes the decision to give the *get* instead of being compelled to abstain from eating fruit. This is quite different from a vow to divorce, whereby the husband is under direct pressure to divorce by force of a vow. Accordingly, the *Shulchan Aruch* rules that the husband must first have the vow annulled before granting the divorce, but the Rama adds that if the *get* was given in fulfillment of the vow, it is valid.¹⁴

Escrow

The *Shulchan Aruch* rules that a husband may place a sum of money into escrow (עֲרֻבֹת), entrusting it with a third party who is authorized to keep the money until the divorce is given, whereupon the third party will return it to the husband. The *get* which is given is valid, the *Shulchan Aruch* rules, “because this does not resemble coercion.” It seems that since the money had already been given and the husband merely chooses whether or not to retrieve it, we do not consider him under coercion to deliver the *get*. The Rama applies this ruling to a קבלת קנין, a situation in which the husband had made a formal act (such as a handshake) expressing his commitment to grant the divorce.

Self-Imposed Penalties

Different opinions exist regarding the validity of a *get* given under the pressure of self-imposed penalties. The *Beis Yosef* (134) cites a responsum of Rav Maimon Noar concerning the case of a man who committed himself to pay an exorbitant sum of money to the local authorities if he remarried his wife and did not then divorce. Rav Maimon rules that if the husband ultimately grants a divorce, the divorce is valid, despite the fact it was given to avoid a severe penalty, since the penalty was self-imposed and reflected the husband’s desire to divorce. He writes:

בגדון זה שהוא חייב עצמו במה שהוא רוצה לעשות אין זו כפייה שכל זמן שהוא מגרש ברצונו
מגרש ואף על פי שאין בידו להחזירה אם לא יפסיד לא הוה ליה אונס שזה רצונו היה מתחילה
לגרש וברצונו הוא מגרש והקנס שעשה ברצונו עשאו לחזק עצמו לגרש ולא הוה ליה אונס.

In this case, in which he obligated himself to do what he wants to do,

14. The *Pischei Teshuva* (134:8) records an interesting debate among the *poskim* as to whether, according to the first view, *beis din* can force the husband to divorce his wife in order to fulfill his vow.

this is not coercion, for when he divorces, he divorces of his own volition. And even though he is unable to remarry her [and stay married] without losing [money], this is not “duress,” for this was his will from the outset — to divorce her, and he divorces her out of his own will. The penalty he imposed was willingly done to incentivize himself to divorce, and this is not coercion.

According to Rav Maimon, a self-imposed penalty reflects the will of the husband. Thus, even if he divorces to avoid the penalty, this is nevertheless precisely what he wanted — to pressure himself to grant the divorce — and this qualifies as רצון.

The *Beis Yosef* then proceeds to cite the view taken by the Rashba in one of his responsa (4:40). The Rashba addresses the case of a man who made an agreement with his wife’s relatives that he would divorce her at a certain time or else incur a very large penalty. In the interim, the man retracted his consent and refused to divorce. The wife’s relatives warned him that they would demand the stipulated sum, and he then went to the local authorities to try to absolve himself of the penalty. When he saw that he would have no way of avoiding the penalty, he divorced his wife. The Rashba ruled that this constitutes a גט מעושה, and the divorce is invalid. According to the Rashba, then, even self-imposed pressure constitutes coercion and renders the *get* a גט מעושה.¹⁵

The Rama (134:4) rules that in the case of a self-imposed penalty, the husband

15. The Rashba’s ruling seems difficult to understand in light of the Gemara’s ruling regarding a vow to abstain from fruit, which does not invalidate the *get* even though it is given to avoid this self-imposed penalty. Possibly, one could distinguish between a penalty that requires a payment, the specter of which is regarded as coercive force, and a penalty requiring abstention, which may be seen as a choice the husband must make, as opposed to coercion.

In truth, however, as noted by the *Aruch Ha-Shulchan* (E.H. 134:23,26), the Rashba and Rav Maimon Naor might not be in disagreement at all. Rav Maimon accepts the *get* given to avoid the self-imposed penalty because all along the husband’s desire was to divorce. In the case addressed by the Rashba, however, the husband explicitly changed his mind and decided against divorce, and it was only because of the penalty that he would incur that he eventually gave the *get*. It seems clear that Rav Maimon would concede that such a *get* is invalid, and that, conversely, the Rashba would agree that in the case discussed by Rav Maimon, the divorce would be valid, since the husband had wanted to divorce all along. Thus, although the Rama (134:4) presents these two responsa as representing conflicting views, in truth they do not seem to be in disagreement with one another. Accordingly, the Gemara’s ruling concerning the vow to abstain from fruit poses no difficulty for the Rashba, as in that case the husband never retracted his initial decision to divorce.

should not give a *get* until he is formally absolved of the penalty, but if he did give a *get* while under the threat of penalty, the divorce is nevertheless valid.

A *Get* Initiated by the Husband to Avoid Financial Loss

The *Beis Yosef* also notes a discussion by the Rashbatz concerning the case of a wife who seized some of her husband's money and refused to return it until he divorced her or a case in which a woman threatened financial harm if she is not given a divorce. The Rashbatz was uncertain whether a *get* given under such circumstances constitutes a *גט מעושה*.

The author of the *Nesivos*, in his *Toras Gittin* (cited in *Pischei Teshuva* 134:11), questions this discussion, noting that financial pressure is certainly considered a situation of *אונס*, as evidenced by the aforementioned case of a tenant who threatens to claim ownership over the leased property. It is inconceivable, the *Toras Gittin* writes, that the Rashbatz would even consider validating a *get* given in response to a threat of confiscation or property damage. To explain the Rashbatz's comments, the *Toras Gittin* claims that he is not speaking at all of a woman who caused or threatened damage in order to obtain a divorce. In the case under discussion, the wife was taking the husband's money (or threatening to take his money) and he therefore initiated the divorce to free himself from the immense financial pressure caused by his wife. Hence, although the husband was clearly divorcing to save himself from financial collapse, the *get* was nevertheless valid because it came at his initiative. The *Toras Gittin* draws upon the distinction made by the *Beis Yosef*, discussed above, between a person who is forced to sell his property and one who is condemned to execution and offers his property as a bribe. In the latter case, the *Beis Yosef* argues, the transfer is legally binding because it was initiated by the owner.¹⁶ Similarly, the *Toras Gittin* contends that if the husband initiated the divorce, even if this was done in response to overbearing pressure, the divorce is valid.¹⁷

The *Toras Gittin* supports his contention based upon empirical evidence:

וכן מעשים בכל יום שהאשה לפעמים מצירה להבעל בגזילת ממון ובשאר דברים ומחמת זה מגרש ואין מי שחש לגט מעושה.

In fact, this happens all the time — the wife sometimes causes her

16. The *Toras Gittin* makes reference to the comments of the Rama in *Choshen Mishpat* 236:1, which indicate that he accepted this distinction drawn by the *Beis Yosef*. The *Chazon Ish* (in the passage cited above), however, dismissed this proof from the Rama's ruling.

17. Below, we will cite a different reading of the Rashbatz's comments from the *Pischei Teshuva*.

husband anguish by stealing his money and in other ways, and because of this he divorces. Nobody raises the concern that this is a coerced *get*.

According to the *Toras Gittin*, this is precisely the situation addressed by the Rashbatz — where the husband divorces to rid himself of the distress caused by his wife, which she did not cause specifically to pressure him to divorce.¹⁸

The *Chazon Ish* raises a number of objections against this view of the *Toras Gittin*. For one thing, he maintains (as mentioned earlier) that the *Beis Yosef* does not advance his theory as a normative halachic ruling, but rather as a possible approach to reconcile seemingly conflicting Talmudic passages. In addition, the *Chazon Ish* contends that even if we accept the *Beis Yosef's* theory with respect to property transferred as a bribe to save one's life, this ruling cannot be applied to *gittin*. If the rule of *גט מעושה* applies only when the pressure is applied with the explicit intention of forcing a *get*, then any woman seeking a divorce can simply find people to beat her husband without mentioning anything about a *get*, and the entire literature on the subject of *גט מעושה* would thus be rendered superfluous. When a woman or people sent by her threaten or cause harm to the husband, it is obvious that this is done to force a *get*, and his offer to grant a divorce thus cannot possibly be compared to the case of the *סיקריקון* discussed by the *Beis Yosef*, where the threats that were made had nothing to do with the Jews' property.

The argument advanced by the *Chazon Ish* was actually made centuries earlier by Rav Betzalel Ashkenazi (author of the *Shita Mekubetzes*) in one of his responsa (15). He cites the ruling of the Ri Migash (cited by the *Tur*, C.M. 205) that if the authorities come to seize a person's money and he offers a parcel of land in exchange for his money, the transfer is legally binding. Rav Betzalel Ashkenazi raises the question of whether a *get* given under such circumstances would also be valid — precisely the question addressed by the *Toras Gittin*. He writes unequivocally that the *get* would be invalid, as it is clearly given under duress:

אבל גיטא כל שאנסו לו בממון סתם ושוב מתרצה האנס בגירושי אשתו כיון דזוזי לא תלו בגירושי דאטו גרושי אשתו של הלה מייתי זוזי הילכך אומדנא דמוכח דבעקיפין קא אתו עליה ואע"ג דאין מזכירין לו גט כלל...דאי קא מהדרי אזוזי היאך נתרצו בגירושיין.

But when it comes to a *get*, whenever one is under financial coercion without an explicit reason, but the coercer is then appeased through his

18. In describing the case, the Rashbatz does, in fact, mention that the wife refuses to return the stolen money until she is granted a divorce. Apparently, the *Toras Gittin* understands that the woman did not initially steal for the purpose of pressuring the husband to divorce, and only afterward conditioned the money's return on her receiving a *get*.

divorcing his wife, since money has nothing to do with the divorce — for does his divorcing his wife bring the other fellow money? — it is clearly evident that they came upon him indirectly, despite the fact that no mention was made of a *get*... For if it was money they were after, why would they be appeased by his divorce?

Unlike in the case of thieves or oppressors who seek to kill or confiscate money and are prepared to accept a piece of property instead, when a man satisfies those who pressure him by consenting to a divorce, it is clear that this is what they were after. Even if they had made no mention of a *get*, the fact that they withdrew upon receiving his consent itself shows that this was their objective all along. This calls into question the *Toras Gittin's* attempt to apply the *Beis Yosef's* ruling to divorce, as when a husband grants a divorce in response to the distress caused by his wife, it can be reasonably assumed that this is precisely what she wanted. As such, the *get* constitutes a גט מעושה¹⁹.

On the other hand, the *Toras Gittin's* approach also appears in an earlier source, in a responsa of the Ranach (63). The Ranach writes explicitly that the Rashbatz addressed a situation in which it was clear and evident that the pressure applied was intended to coerce the husband to divorce, but since no explicit mention was made of this objective, the Rashbatz was uncertain whether this qualifies as a גט מעושה. Since the coercive measures were not expressly taken to force the husband to grant a divorce, his consent may constitute אונסא דנפשיה, in that the divorce was, at least formally, his initiative. The Ranach distinguishes between the Rashbatz's discussion and that of the Rivash, who, according to the Ranach's understanding, allowed a *get* when the husband was subjected to pressure for some other reason that did not relate to divorce, but was able to persuade his tormentors to withdraw by agreeing to divorce.

Of course, those who reject the *Toras Gittin's* reading of the Rashbatz's comments must answer the question that led the *Toras Gittin* to his controversial reading: why would there be any reason to accept a *get* given in response to a

19. It is told that in the time of the Brisker Rav, there was a case of a man who consented to a divorce after the people involved, relying on the *Toras Gittin*, significantly raised his wife and children's living expenses until he could not afford to support them. They figured that since this was not done explicitly for the purpose of forcing a *get*, this does not qualify as a גט מעושה. The Brisker Rav reportedly ruled that the *get* was not valid and this constituted עריות בפרהסיא (public immorality, as the wife was still married).

A further difficulty with the *Toras Gittin's* theory is that it seems to contradict the Rashbatz's own comments. Before citing this responsum of the Rashbatz, the *Beis Yosef* quotes the Rashbatz as writing, אם כפווהו שלא כדין בדבר אחר ומתוך אותה כפייה גירש אפשר דהוי גט מעושה. The Rashbatz seems to be referring to a case in which pressure is applied without mentioning the demand for a *get*, and yet he rules that the divorce is invalid.

wife's confiscation of the husband's money or threat of confiscation? As noted earlier, financial coercion clearly qualifies as אונס. Why should the case described by the Rashbatz be any different?

The *Pischei Teshuva* suggests that the Rashbatz was indeed questioning whether financial pressure qualifies as אונס in the context of *gittin*, as it does in regard to commercial transactions. People accord far greater value to their spouses than to any sum of money or material asset. If a husband is prepared to divorce his wife to save himself financial harm, we can only assume that he made a firm decision to divorce. This might be analogous to one who is forced to pay a meager sum of money if he does not relinquish a precious diamond and he agrees to give the diamond. This can hardly be considered “coercion,” as he was given the reasonable option of paying a small amount of money and keeping the diamond. Similarly, a husband who is under financial pressure to divorce has the option of parting with the money in order to keep his wife, who is far more valuable. Thus, if he decides to divorce, he cannot be said to have been coerced to do so. According to the *Pischei Teshuva*, the Rashbatz was uncertain whether we should indeed draw this distinction between financial transactions and divorce, or if perhaps a *get* is invalid whenever it is given under any sort of pressure, including financial pressure.

It must be noted, however, that regardless of how we understand the Rashbatz's question, in the end he concludes that the *get* in the case he discusses is invalid.²⁰ Thus, it appears that even financial pressure and, in all likelihood, even financial pressure imposed without explicit mention of divorce, renders a *get* א גט מעושה.

Part 2 — In Search of a Solution

I. The New York Get Law

In 1980, the New York State Legislature passed a bill requiring that a spouse initiating a divorce proceeding in the civil courts must first certify that he or she has removed all “barriers to remarriage.” Essentially, this law made it impossible for a husband to file for divorce in court before granting a *get*. Several leading *poskim* approved of the bill, whereby the husband is not coerced to give a *get*, but is rather denied the possibility of civil divorce without granting a religious divorce. Since he has the option of remaining legally married, he is not forced into giving a *get*. Rav Moshe Feinstein (*Iggeros Moshe*, E.H. 4:106) lent his emphatic approval to a similar bill that was passed by the South African

20. He writes: זה היה נראה לי, אבל קושטא דמילתא דתליוה ויהיב לא הוויא מתנה.

parliament, comparing this measure to offering the husband a large bribe to divorce, a practice which, Rav Moshe says, is very common. By this law, the husband is not forced to give the *get*, but is rather given an attractive incentive to divorce, and this certainly does not constitute coercion.

As a practical matter, however, this law had a very limited effect. Even if it was effective in preventing husbands from threatening to withhold a *get* to gain leverage in court proceedings, it did not address situations in which the husband insists on remaining married to his wife.

II. The Second Get Law

In light of the limited impact of the law, pressure was applied to come up with a more effective legal solution to the plight of *agunot*, and in 1992, a second bill was passed in New York State. This law required judges to take a husband's recalcitrance into account when determining the division of the couple's assets and alimony obligations. Under this new law, husbands are condemned to significant financial harm for withholding a *get*, and thus the validity of a *get* given to avoid these legal consequences is questionable. A number of leading halachic authorities, including Rav Shlomo Zalman Auerbach and Rav Yosef Shalom Elyashiv, determined that such a *get* would, indeed, constitute a *גט מעושה*,²¹ as it is given in response to financial coercion applied for the specific purpose of forcing a *get*. Consequently, this bill was resoundingly rejected in Orthodox circles, and thus proved useless as a method of resolving the painful problem of *agunot*.

III. The R.C.A. Prenuptial

In light of the failure to resolve this issue through legislation, a number of rabbis set out to find a practical, halachically viable solution internally. The impotence of the first New York bill and the fatal halachic flaw of the second prompted rabbinic leaders to explore other options that do not rely on U.S. lawmakers.

The proposal that has become the most popular in recent years is a prenuptial contract wherein the husband makes certain commitments in the event that the couple separates. The notion has its origins in a passage in the *Toras Gittin* (134, cited in *Pischei Teshuva*), which speaks of an agreement made between spouses that if they are separated, the husband waives all the wife's marital obligations but remains bound by his obligations. The *Toras Gittin* contends that a

21. Recall that even the Rashbatz, who considered the possibility of allowing financial pressure at least under certain conditions, ultimately concluded that this renders the *get* invalid.

get given under this arrangement is valid because when the couple separates, the husband is not penalized for withholding a *get*, but rather finds himself in a situation that makes it undesirable for him to remain halachically married to his wife. Married life becomes expensive and offers him no benefits, and this incentivizes divorce. This incentive is fundamentally different from a penalty imposed to force a *get*. The model devised by the *Toras Gittin* opens the door for other prenuptial agreements whereby the husband makes commitments that make marriage after physical separation an undesirable condition.

Accordingly, in 1994, the Beth Din of America introduced a prenuptial contract drafted by Rav Mordechai Willig, a legally binding document in which each spouse commits to appear before a *beis din* when so demanded by the other spouse and to abide by the *beis din*'s ruling regarding a *get*. Furthermore, the husband commits that in the event of separation, he will pay \$150 a day to support his wife. This obligation makes it more desirable for the husband to divorce than to remain married and incur this significant expense. Since the agreement is formulated as a commitment to support the wife, as opposed to a penalty for withholding a *get*, the husband is not coerced into divorcing. The prenuptial agreement was embraced and adopted by the Rabbinical Council of America (R.C.A.).²²

But this solution is also plagued by significant limitations, as it offers no help for wives of wealthy husbands, for whom \$150 a day — just over \$50,000 a year — might be a small or even insignificant price to pay to avoid what they perceive as capitulation. We must bear in mind that many, if not most, recalcitrant husbands are unreasonable, unyielding, and vengeful, and if such a husband is wealthy, he would happily pay \$50,000 a year to avoid relenting to his wife.

IV. Tweaking the Prenup: Raising the Bar of Spousal Support

This flaw could be rectified by revising the commitment made in the prenuptial agreement. The husband could commit himself to support his wife and children in the event of separation in accordance with his financial means. In other words, rather than committing himself to a fixed daily amount, he would commit to support his family according to his means, as determined by the *beis*

22. More information about the Beth Din of America's prenuptial contract is available at the Beth Din's website dedicated to the prenup — www.theprenup.org. The site notes that several leading rabbis endorsed the prenuptial agreement, including Rav Zalman Nechemya Goldberg, Rav Ovadia Yosef, and Rav Asher Weiss.

din.²³ This way, *beis din* is empowered to charge even a wealthy husband a sum that would prove financially crippling, thus making it worthwhile for him to grant the divorce. Let us consider, for example, a family that lived in a luxurious mansion and employed several housekeepers, and the husband would buy his wife a new fur coat each winter, and they went on exotic vacations twice a year. If the couple separated, the *beis din* named in the prenuptial contract — a legally binding arbitration agreement — would be authorized to demand that the husband continue providing these amenities, which could mean daily payments of \$1000 or perhaps even more.

These payments would not halachically constitute a “penalty” because they are required by force of the husband’s commitment to support his wife as mentioned in the *kesuba*. The Mishna in *Kesuvos* (64b) writes explicitly that a husband is obligated to support his wife in accordance with his means (במכורד הכל לפי כבודו). The Meiri clarifies that this refers to amenities such as luxurious food and jewelry. If either the wife or the husband is accustomed to a luxurious standard of living, the husband is obligated by force of the *kesuba* to support his wife at that standard. This *halacha* is explicitly codified in the *Shulchan Aruch* (E.H. 70:3).²⁴ Thus, even if, as the Rashbatz concludes, financial threats may not be used to coerce a recalcitrant husband, it would be perfectly legitimate to compel a husband to pay what he in any event is required to pay by force of his obligations written in the *kesuba*. And once the husband signed a formal, legal document committing himself to the *beis din*’s assessment of this financial obligation, his commitment is enforceable by the secular courts. Under the pressure of having to support his wife to the tune of some \$1000 a day, he will likely relent and grant his wife a *get*.

V. A Revolutionary New Solution: Making the NY Get Law Work

The obvious flaw of solutions predicated upon a prenuptial agreement is that they are only as effective as the number of couples who agree to sign the contract

23. One might, at first glance, object to this proposal on the grounds of *asmachta*, the halachic rule that voids conditional commitments that were made on the assumption that the condition would not be met. In this instance, seemingly, the husband commits himself to support the family because he assumes he and his wife will never separate, and thus this commitment is not binding. However, the Rama (C.M. 207:3) rules that the law of *asmachta* does not apply if the condition’s fulfillment is entirely within the person’s power. Since the husband is fully capable of divorcing his wife immediately upon separating, the rule of *asmachta* does not apply.

24. אבל אם היה עשיר הכל לפי עשרו.

before they get married. Understandably, couples preparing for their wedding are not interested in preparing for the dissolution of their marriage. Signing legal documents relevant to their possible eventual separation is something that they might, justifiably, find unnecessary and distasteful. This is besides the fact that this solution relies upon the standardization of the prenup, which itself depends upon the support and cooperation of the majority of rabbis officiating at weddings, which certainly cannot be expected anytime in the foreseeable future.

Therefore, instead of prenuptial agreements, we would be far better served by finding a way to overcome the halachic challenges of the revised New York Get Law so it can be used to force the hand of recalcitrant husbands in a halachically acceptable manner.

As we noted earlier, the major halachic impediment to the law is that it imposes financial liabilities for withholding a *get*, and the general consensus among the authorities disqualifies a *get* given under financial coercion. We can overcome this obstacle, however, if we find a precedent for a form of financial pressure that has been accepted by the consensus of halachic authorities and apply it to modern-day *aguna* situations.

Indeed, we find such a precedent in the Rama (E.H. 154:21), who cites Rabbenu Tam's ruling that although formal excommunication (נדוי) cannot be used against a recalcitrant husband, an edict may be issued forbidding Jews from providing him with any benefit or engaging in financial dealings with him. The Rama writes:

יכולין ליגזור על כל ישראל שלא לעשות לו שום טובה או לישא וליתן עמו או למול את בניו
או לקברם עד שיגרש.

They can issue an edict forbidding all Jews from doing him any favor, engaging in commerce with him, or circumcising or burying his sons, until he divorces.

If a husband gives a *get* under the pressure of such sanctions, the *get* is valid and does not constitute a מעושה.

The question naturally arises as to the precise point of distinction between economic sanctions and other forms of financial coercion. Why is a boycott any less a form of "coercion" than direct penalties? If the court orders the community to stop patronizing the husband's store or employing his professional services, how is this different from forcing the husband to pay a fine? By pinpointing the precise basis of this distinction, we may be able to apply Rabbenu Tam's landmark ruling to permit other forms of financial pressure.

The distinction likely lies in the different halachic categories of *nezikin* (torts). One who directly causes his fellow financial damage — such as by wrecking his

car — must pay restitution, whereas one who causes damage indirectly — גרמא — is obligated to compensate his fellow only בדיני שמים, meaning, as a religious obligation, but not as a formal legal obligation enforceable by the courts. Thus, for example, the *Shulchan Aruch* (C.M. 386:3) rules that if one gave his fellow bad advice that resulted in financial harm, this type of damage falls under the category of גרמא and compensation is not required. The source of this *halacha* is a responsum of the Rashba (1:99), who indicates that although one is legally exempt from paying compensation in such a case, he still bears an obligation מדיני שמים.

It stands to reason that this applies as well to actively discouraging people from patronizing a business or employing someone's services. Causing financial damage in this fashion would likely constitute גרמא, and as such, it is not subject to the jurisdiction of *beis din* but incurs liability מדיני שמים.

This classification may form the conceptual basis of Rabbenu Tam's ruling. Measures that would normally warrant enforceable compensation constitute "coercion" and thus render a *get* invalid, but measures that indirectly cause harm, and would thus not be subject to *beis din*'s jurisdiction, are allowed as a means of encouraging the husband to give a *get*. When the infliction of harm would not ordinarily result in enforceable liability, it is not viewed as forcing the husband's hand to give a *get*.

If so, then Rabbenu Tam's ruling permits not only communal sanctions, but any form of indirect damage that would lie outside *beis din*'s jurisdiction. One example is preventing a person from accessing his property, known in halachic jargon as מבטל כיסו של חבירו, which is a form of damage that does not incur enforceable liability.²⁵ In light of Rabbenu Tam's ruling, we might ask whether a wife can force her husband to grant a divorce by taking the key to his store, for example, or the key to his safe, and threatening to incinerate it. The Rashbatz, as discussed earlier, addressed the situation of a woman who threatens to steal or damage the husband's property, and, as we saw, he concluded that a *get* given under such circumstances is invalid. He did not, however, address the case of a wife who threatens indirect damage, such as a threat to bar access to the husband's assets. It stands to reason that just as Rabbenu Tam allows a community to deny the husband the ability to earn a living, he would also allow denying a husband access to his property.

If so, then Rabbenu Tam's ruling offers us an effective way of overcoming the halachic barriers of the revised New York State Get Law. Very simply, the wife can sign a formal document renouncing all claims to assets awarded to her by the court as a penalty for her husband's recalcitrance. She then hands this

25. המבטל כיס של חבירו אין לו עליו אלא תרעומת. (Yerushalmi, *Bava Metzia* 5:3).

document over the *beis din* to hold in escrow, without the husband knowing about it. A person cannot halachically acquire property without consent, and thus by signing this document, the wife essentially blocks the court's attempt to transfer the husband's assets over to her. Hence, the court's decision does not, from a halachic standpoint, take any property away from the husband. The result of the court ruling is that he is denied access to property that halachically belongs to him, as opposed to being forced to relinquish property. As such, the consequence of his withholding a *get* is not a direct penalty, but rather a situation of *מבטל כיסו*, whereby he is denied access to his property. As this constitutes only indirect damage, it is a legitimate form of coercion according to Rabbenu Tam's ruling, which has been accepted by the consensus of halachic authorities.

This proposal is predicated on the assumption that dissuading people from financially engaging with somebody constitutes *גרמא*, such that we can expand Rabbenu Tam's ruling to include any type of *גרמא* used as a coercive tactic against a recalcitrant husband. One might, however, question this assumption by distinguishing between *nezikin* — damaging or causing damage to one's property — and discouraging potential clients from employing one's services. *Nezikin* is defined as damage caused to property that one already owns, and this would include *מבטל כיסו של חבירו*, which entails making someone's property unusable. This is quite different from blocking clients and customers, who are not under the person's ownership and are free to make their own decisions of where to shop and whose services to employ. Thus, even though Rabbenu Tam permitted announcing sanctions against a recalcitrant husband, we may not necessarily expand this ruling to allow indirectly damaging a husband's property by freezing assets and the like.²⁶

We may, however, draw proof from two sources that the measures allowed by Rabbenu Tam indeed fall under the category of *nezikin*. The Maharam Shick (C.M. 20) addresses a situation in which city merchants were bound by law to

26. This argument was made by two scholars with whom I shared this proposal, Rabbi Meir Shmuelewitz of Jerusalem and Rav Michael Bleicher of Haifa. Rav Shmuelewitz noted that one could, at first glance, draw proof from the view among the *poskim* (see *Beis Yosef*, C.M. 156) that residents of a block may not bar someone else from moving in, even if they are legitimately concerned that he would compromise their ability to earn a livelihood. These *poskim* perhaps classify such measures as “damage,” as the townspeople cause this individual harm by limiting his housing options. Rav Shmuelewitz added, however, that this situation cannot be compared to sanctions against a recalcitrant husband. Everyone has a natural right to live where he or she chooses, and infringing upon this right may constitute *nezek*. A business owner, by contrast, has no natural “right” to receive customers, and thus announcing a boycott cannot necessarily be regarded as “damage.”

sell liquor at a high price, and merchants in the nearby villages, who were not under government regulation, began selling their liquor for less than half of that price.²⁷ In his discussion of this case, the Maharam Shick cites a responsum of the *Panim Meiros*²⁸ claiming that lowering prices in such a case falls under the category of גרמא,²⁹ and thus although the city merchants could not sue the villagers for compensation, it was nevertheless forbidden for the villagers to attract customers in this fashion. This discussion clearly reflects the view that even discouraging customers from patronizing a business qualifies as *nezikin*.

Another possible precedent is the *Chafetz Chayim*'s discussion of the financial consequences of *lashon ha-ra* (*Be'er Mayim Chayim, Hilchos Rechilus*, 9). The *Chafetz Chayim* notes that since even indirectly causing damage is forbidden (even though it does not result in enforceable liability), one violates this prohibition through negative speech about his fellow that results in financial harm. (He gives the example of a person who is dissuaded from hiring or partnering with someone because of irrelevant *lashon ha-ra* spoken about that person.) Here, too, the loss of a potential business or employment opportunity is classified as indirect damage.

Hence, we may reasonably claim that declaring sanctions against someone would also fall under the category of *nezikin*, in which case we may apply Rabbenu Tam's ruling to all cases of indirect damage. As discussed, this conclusion allows us to utilize the Get Law in a halachically viable way. Once the woman formally declares her refusal to take possession of the property awarded to her by the court, all such property remains in the husband's possession, and thus the halachic consequence of the court's division of assets is the husband's inability to access his assets. As this qualifies as indirect damage, it is akin to the sanctions allowed by Rabbenu Tam, and the *get* given due to this pressure is perfectly valid.

27. The *Shulchan Aruch* (C.M. 228:18) allows shopkeepers to offer free gifts and lower prices to attract customers away from competitors because the competitors are also able to offer these promotions. In the case discussed by the Maharam Shick, however, the merchants in the city were bound by government regulations requiring selling at an inflated price, and thus the villagers were unfairly taking away customers.

28. I did not find this citation in the *Panim Meiros*.

29. The *Panim Meiros* (as cited by the Maharam Shick) also considered the possibility of classifying this situation as גרמי, a form of indirect damage which is under the jurisdiction of *beis din*.

ה ת כ ן

צד	
III	מכתב עזו מהגרח"ע שליט"א
VI-IV	הקדמת המביא לבית הדפוס
1-1	פתח דבר והרצאת הענין
1-ח	קו"ק מרבני פאריז היסקאפ וליובצעקי
16	מכתב הגר"ד פרידמאן ז"ל מקארלין והגרח"ע שליט"א
42-16	מכתבי הרבנים הגאונים מארצות שנות
48-כב	מחאה גלויה מרבני רוסיא ושאר מדינות ^{אוצר החכמה}
52-48	אונגארן " " "
54-52	גליציא " " "
56-54	מכתב הגר"ד פרידמאן הנ"ל להרב לעהמאן
56	הגרח"ע שליט"א " " "

מכתבי הרבנים הגאונים לפי סדר הא"ב של שמותיהם:

צד		צד	
4	ר' יצחק אלחנן זצ"ל אבד"ק קאחנא	42	ר' אברהם אשליץ משטראשניץ
24	ר' יצחק יצקב רבינוביץ ז"ל אב"ד סאניחעוו	44	ר' אלי' חיים מיוזל אב"ד לאדוו
38	ר' ישעי' זילברשטיין אב"ד חייטצען	34	ר' אליעזר גארדען אב"ד ור"מ דטעלז
18	ר' ישעי' פירשט מחיין	10	ר' אליעזר רבינוביץ מדי"א דק' מינסק
32-טו	ר' מאיר שמתה הכהן אבד"ק דחינסק	2	ר' אליעזר איודאר, רב הכולל בצרפת
38-כ	ר' מנחם קרקובסקי מו"צ ומ"מ דמתא ווילנא	40-כא	ר' ארי' ליב ברודע אבד"ק לבוב
20-18	ר' מרדכי עמרם ד"ר הירש אבד"ק האמבורג	10-יב	ר' ארי' ליבוש הלוי תורחין אב"ד סטאניסלאב
38-34, 24-יב	ר' משה דאנישעווסקי אבד"ק סלאבאדקא	26	ר' ארי' שרגא פייבל טוביש אב"ד יאסי
יג	ר' משה הכהן רפפורט אבד"ק ליווענסק	42-כא	ד"ר ארי' שחאקן, ראש בימ"ד לרבנים בחיין
40-כ	ר' משה שמואל שפירע אב"ד בצרוויסק	28-יד	ר' בנימין האלף שענבלום אב"ד שערצין
כא	ד"ר משה גידעמאן מחיין	יג	ר' דוב בערוש חינטער אב"ד תאראסטקוב
ח	ר' נפתלי אדלר והבד"צ דק' לאנדאן	28	ר' דוד פרידמאן מקארלין זצ"ל
יא	ר' נתן באמבורגער אב"ד חירצבורג	18-16	ד"ר דוד צבי האממאן מגרלין
יד	ר' פנחס הלוי הורוויץ אב"ד ברעזשין	28	ר' חיים הלוי סאלעוויצק מבריסק זצ"ל
22-יב	ר' שלום מרדכי הכהן אב"ד ברעזשין	10-ג	ר' יהודא לובצעקי (להרב יוסף לעהמאן)
20-יא	ר' שלמה ד"ר ברוער מפסוד"מ	22-ב'	ר' יוסף צבי דינער אב"ד אמסטרום
40	ר' שמרי' נח שניאורסאן אב"ד בצרוויסק	10	ר' יחיאל מיכל הלוי עפשטיין אב"ד נאחארעוואק

מכתב עוז

מאת כבוד רבנו הגדול הגאון האמתי נשיא ישראל,
אביר הרועים, גדול מרבן שמו,
מון ר' חיים עוזר גראדזענסקי, שליט"א.

הנה כבוד ידידי הרב תמים במעשיו כש"ת מוהרא"ד
וואראנאווסקי נ"י מוציא לאור כעת מחברת אין תנאי בנשואין,
קובץ מכתבים שהיו ברובם סדורים וערוכים בשנת תרס"ח על ידי הרב
הגאון מוהר"י לובעצקי ז"ל מו"צ בפאריז ואשר מיד אחרי מותו
שלחו יורשיו אלי שיהיו למשמרת אצלי להוציאם לאור עולם לעת
הצורך.

ואיזי גופא דעובדא הכי הוי. איזה רבנים ודרשנים יחידים שם
עלה על דעתם להכשיר גט בערכאות מתחלה, ואחרי כן לתקן קדושין
על תנאי. וכאשר פנה אדות זה הרה"ג מו"ה צדוק הכהן רב הכולל
בצרפת לרב רבנן הגאון מאור הגולה מו"ה ר' יצחק אלחנן זצ"ל
האבד"ק קאוונא, השיב כי חלילה להעלות זה על הדעת ונשתקע הדבר.
אולם אחרי מות הרה"ג מו"ה צדוק הכהן ז"ל התועדו איזה רבנים בפאריז
לתקן תקנות והחליטו לתקן קדושין על תנאי. וכאשר נתודע הדבר
להרבנים הגדולים מוהר"מ וויסקאפף ומוהר"י לובעצקי מורי צדק
בפאריז, התעוררו לברר הדבר על פי דין שאין לזה יסוד ושרש בהלכה,
והסכנה הגדולה הנשקפה מזה לקדושת האישות וטהרת המשפחה, ויצאו
לגדור גדר ולעמוד בפרץ נגד המתקנים על מנת לקלקל, ופנו אז אלי
ועוד לאיזה רבנים יחידים.

ובבואי בכתובים עם הגאון הגדול מאוה"ג מו"ה דוד פרידמאן
זצ"ל האבד"ק קארלין בעהמח"ס פסקי הלכות, מצאנו לחובה לפנות
במכתבים להרבנים היחידים בצרפת לברר שאין בדבריהם ממש, וגם
להרבנים הגאונים בתפוצות הגולה. וכל הרבנים בכל המדינות יצאו כאיש
אחד לברר הדבר על פי דין שאין תנאי בנשואין, ואת ההרס והקרע
שיעשה בזה בבית ישראל לפגוע ביסוד האישות ולהרבות ממזרים
שעי"ז ימנעו מלהתחתן אתם. ובאשר אלה היחידים שעלה זה על דעתם
לא היו מן הריפורמים, רק מחסרון ידיעה נדמה להם שיש איזה תקנה
בדבר, וכאשר שמעו דעת זקני ההוראה ואת הרעש הגדול שנתהווה

במחנה ישראל, התבוננו על התקלה ומשכו את ידיהם מזה ונהגו כמדת חכמים המודים על האמת ואומרים ברם דברים שאמרנו טעות הי' בידנו. והמכתבים בענין זה גדונו בגניזה, ולא הי' צורך לפרסמם, וכבוד הענין הסתר דבר.

אולם זה איזה שנים אשר במדינות שונות מתעוררים יחידים, בגלל חסרון ידיעה בשרשי הלכה ומקלות הדעת, שרוצים לתקן תקנות בישראל על דעת עצמם, העלולים לעקור יסודות התורה, ואמתלא בפיהם למען תקנת עגונות.

אם אמנם מאז ומעולם מימי התלמוד והפוסקים הראשונים והאחרונים זכרונם לברכה שקדו חכמינו על תקנת בנות ישראל ומשום עגוני אקילו רבנן, וגם עתה גדולי ההוראה מתעסקים בתקנת עגונות, הכל על פי דרכי ההוראה, כפי האפשרות. אבל לעשות תקנה כללית שזהו נגד דין תורה, הלא הוא גם תקון על מנת לקלקל לפגוע ולחלל קדושת האישות בישראל ולעשותה לענין מסחר וקנין, וזהו מבהיל. כי אין לדון ממקרים בודדים יחידים היוצאים מן הכלל לתקן תקנות כלליות, שהן נוקבות ויורדות עד התהום לעקור איטורי תורה בעניני עריות החמורות, אשר עלינו עוד לגדור גדר בדור פרוץ כזה ולעשות משמרת למשמרת כמו שאחו"ל ושמרתם את משמרתי (בפרשה דעריות) עשו משמרת למשמרת (יבמות כ"א).

ועל כן טוב ונכון לפרסם כעת דעת הרבנים גדולי הדור שעבר, שהלכה כמותם בכל מקום, ומכתביהם ודבריהם החוצבים להבות אש, המראים כעליל את ההלכה והתקלה של התקנה הנ"ל, ואין לזוז מדבריהם. ואלה היחידים אשר יש מהם שכונתם רצויה, אך מחסרון ידיעה שגו וטעו, כאשר יראו הדברים ההם ופסק הלכה של כל גדולי ההוראה, בודאי ימנעו מזה.

ואפריון נמטי להרב מוהרא"ד וזאראנאווסקי נ"י אשר טרח ועמל בסדור המכתבים והשו"ת של הרבנים הגאונים והדפסתם, אשר באמת ראוי לקבעם בדפוס והיו לעינים לדורות, והי' לזכות הרבים.

הכו"ח יום ה' טו"ב אייר תר"צ, חילנא.

חיים עוזר גראדזענסקי.

הקדמת המביא לבית הדפוס.

א"ר אלכסנדריו כו': אם מתכנסים כל
אומות העולם להלבין כנף אחד של עורב
אינן יכולין, כך אם מתכנסים כל אוה"ע
לעקור דבר אחד מהתורה אינן יכולין.
(ויקרא רבה ט' י"ט).

א"ר עקיבא: נמשלו ישראל לעוף, מה
העוף הזה אינו פורח בלא כנפים, כך
ישראל אינן יכולין לעשות דבר בלא
זקניהם (ויקרא רבה ט' י"א, ח').

הרעה והסכנה היותר גדולה לקיום התורה וחכמיה נושאי דגלה, — הוא לא האויב
והשונא הבא מן החוץ, מאומות העולם, מעמי הנכר שמסביב לנו, כי אם זה שבא מעצמנו
ובשרנו, משנאינו ומנדינו מבפנים, הם אויבי ד' אשר בקרבנו גופא האורבים לחיי נשמתנו,
מתימרים עוד כאוהבים לנו, והם הם שונאי התורה ומחריביה, הבאים לעקור מן השרש
לא רק, דבר אחד מן התורה, כי אם גם כל יסודות התורה ואת כל התורה כולה.

עריצי הגוים והממלכות עם כל רדיפותיהם וגזירותיהם נגדנו לא ירעו ולא ישחיתו
כל כך כמו אותם הרשעים והפריצים המופקרים אשר ממעינו יצאו. וזוהי הקללה היותר
נוראה של, ורדו בכם שונאיכם — בכם ומכם" כדרשת חז"ל שנתקיימה בנו לרב חרפתנו
בכל בלהותיה ואכזריותיה.

מרגישים אנו על עצמנו את כל תוקף מרירות, הגלות אצל היהודים, היינו אצל
אלה ה"מתיונים" שלנו, אשר ידם זרועם קשה לנו הרבה יותר מכל חמת המציק של
ה"יונים" הזרים שעמדו עלינו משנות דור ודור.

ורבים הם למיניהם אותם ה"מתיונים" החדשים שקמו אצלנו בדורות האחרונים,
אשר ראשית עמלם ושגיונם היתר לגלות פנים בתורה שלא כהלכה, באמרם להתאים את
התורה לפי רוח הזמן. והם הריפורמים הראשונים בארצות המערב זה יותר ממאה שנה,
אשר באו לתקן דת קדשנו לפי רוח הזמן, ותולדותיהם אחרי כן הלכו מדחי אל דחי, גם
מחקו ציון וירושלים מהתפלות, ורבים מהם יצאו לשמד, והם היסוד של המתבוללים,
אשר כחשו בצור מחצבתם ולאומיותם, ואמרו נהי' ככל הגוים בית ישראל, והחלו להגשים
ביד חזקה את שאיפתם הקיצונית למחות ולטשטש כל צורת ישראל הדתית והלאומית,
והחלו לכבוש את הקהלות. וללא יחידי סגולה גדולי הדור שעמדו בפרץ לבל יתפשט
הנגף מכת הריפורם לארץ המזרח, מי יודע מה הי' לנו, והודות לעמלם הצילו את עם
ישראל רוב מגין ורוב בנין מטמיעה וכליון והיו למבצר עוז להיהדות, ויהיו למקור מים
חיים להחיות עם רב בתפוצות הגולה.

גם באשכנז נמצאו גדולי ישראל אשר גדרו להם גדר והצילו הרבה נפשות אחבי ממלחעות הריפורם, ועל פי השפעתם התאחדו יחידי סגולה להקים להם קהלות בפני עצמם, ואם ראשיתם זיתה מצער, אחריתם גדלו והצליחו, וכח השפעתם גדלה גם על שארי הקהלות.

אולם המהפכות הגדולות גרמו לשכחת התורה בארצות המערב, וגם אלה האמונים אל הממורה, ככל שלומי אמוני ישראל, ידיעתם בתורה מועטה. ובארץ צרפת אשר מלפנים היתה למופת בישראל, וגדולי הראשונים אשר מפיהם אנו חיים הם חכמי צרפת, היתה ירידת היהדות ושכחת התורה באופן נורא. ודבר זה גרם אשר איזה רבנים ודרשנים שם (בשנת תרמ"ו) מחסרון ידיעת התורה רצו להכשיר גט בערכאות. וכאשר מחו על זה גדולי ישראל נמצאו מתחכמים (בשנת תרס"ז) לבטל דיני גירושין וחליצה על ידי קדושין על תנאי.

החדשה המפתיעה הזאת עוררה או בשעתה סערה גדולה במחנה הרבנים והחרדים בכל הארצות, וחכמי ישראל גדולי הזמן יצאו או במכתבי מחאות נמרצות נגד מחוללי התנועה הנ"ל בצרפת, ודברי הפולמוס הספרותי הלזה בכתב ובדפוס בעתונות העברית שבעת ההיא, קלעו היטב אל מטרותם והכריחו להשתיק ולסתום פיהם של המחדשים ההם שכנראה נחמו באמת על מעשיהם וחזרו מהחלטתם.

ולטוב-יזכר שמו של הרב הגר"י לובעצקי זצ"ל הנ"ל, שאסף וכנס לתוך ספר ניוחד את דברי המשא ומתן והמחאות באותו ענין, שהריצו אז גדולי הדור, ועל ידו וע"י עמיתו יבדל לחיים הרה"ג הישיש מוהר"מ וויסקאפף שליט"א מו"צ בפאריז, נתגלגלה זכות זו שהתאחדו כל גדולי ישראל לקול קריאתם, וכה יצא הספר הזה, שהי' מונח עד עכשיו באוצר הספרים של מרן הגר"ע שליט"א ראש ועד הרבנים בוויילנא, שלא מצא לצורך לפרסם, באשר כבר נשתקע הדבר. אולם אחרי שנתעוררה שוב לפני שנתים ימים שאלת קלקלה כללית כזאת ע"י אותו המטורף הידוע בלאנדאן אשר בנה לו בית-חרושת להתיר עגונות וקרא אליהן „באו אלי" והרים ידו בעזות נוראה להתיר כל עגונות שבעולם בחדא מחתא ולבטל בערמומיות כל תורת גיטין וחליצה בישראל, ואחרי שנשמעו עוד מצדדים שונים דברים שלא שערום אבותינו ורבנותינו בעניני קדושין על תנאי והיתר עגונות וחליצות, אשר ממש חותרים תחת יסודות התורה וההוראה בישראל, — העירו כמה מגדולי הרבנים שנהוץ כעת להוציא לאור ולפרסם כדבר בעתו את המחברת „אין תנאי בנשואין" הכרעת דעת זקני הדור שעבר.

ובהיות רבנו הגאון מרן ר' חיים עוזר שליט"א עמוס בטרדות תמיד ממילי דמתא ודעלמא מצרכי הכלל והפרט, נתבקשתי ממנו לסדר את המכתבים ולהגיהם ולמוסרם לדפוס. ובנפש חפצה קבלתי עלי את העבודה הזאת. ובאשר לא היו המכתבים מסודרים כהוגן, היתה עוד לפני עבודה לא קלה להביא הכל בסדר נכון, כי הכתי"י שנעתקו בפאריז לתוך כלי-שני נפלו בו שבושים ושגיאות רבות. וגם חתימות הרבנים על המחאות היו שלא כסדר הא"ב, והוכרחתי לתקן זה כראוי. ואת סדר המכתבים גופם והתוארים שלהם מצאתי לנכון להדפיס כפי שסדרם הרה"ג מוהר"י לובעצקי ז"ל.

ומי יתן ויצא מכל תמצית הענין שבספר חשוב זה אותו הלמוד ההכרחי, שגם בשארי ענינים קשים ושאלות כלליות מסובכות לא יהינו עוד איזה יחידים, יהיו מי שיהיו,

להחליט ולעשות דברים על דעת עצמם, ויהיו זהירים קודם כל בקום הפסוק המפורש בתורה „אחרי רבים להטות“; כי המועטים יבטלו דעתם נגד דעת הרבים וגאוני ישראל בראשם. וכל יראי ד' יתאגדו ויתאחדו לחטיבה אחת, ומשמעת אבטוריסטית חזקה של גדולי חכמי התורה תשלוט ותכריע ביניהם. ועל ידי זה תתכונן גם חזית מאוחדת כלפי הכפירה מבפנים ההולכת קוממיות בראש הומיות ועושה שמות בעם, ר"ל. ורק על ידי התאחדות גדולי התורה והיראה תתגשם אותה האחדות הכללית הנחוצה של כל יראי ד', שבכחה להציל את הדור הצעיר מכליון ואבדון, משריפת נשמה בשגגה ובזדון. ורק אז בהתאחד כל כחות הטובים והמעולים שבעם, ידעו כלם למגדולם ועד קטנם, כי רק על פי רוב דעות של גאוני ישראל זקני הדור יקום כל דבר. ואין ישראל יכולים לעשות ולחדש דבר תקון קיים וממשי חוץ מוקניהם. כי בזה תלוי כל קיום אומתנו ואשרנו בזה ובבא. כמאה"כ „שאל אביך וגו' זקניך ויאמרו לך“, ולא תסור מן הדברים אשר יגידו לך ימין ושמאל“. ובהתאם לזה תקוים בנו במהרה הבטחת הנביא „והשיב לב אבות על בנים“ להפיח רוח חיים טהורים בקרב כל שדרות בני עמנו ולהחזיר עטרת התורה ליושנה, ואור חדש על ציון יאיר, ומלאה הארץ דעה את ד', וישראל יושע בד' תשועת עולמים.

אהרן דוב אלטר וזאראנאווסקי

בן הגאון הצדיק ר' יצחק יעקב ז"ל אנדיק מוש

כ"ג אייר תר"צ, ווילנא.

פ ת ח ד ב ר .

יראת ד' טהורה עומדת לעד.

זאת התורה המצויה בידנו רק היא לעד עומדת ולא תהא מחולפת. לא כן משפטי ונמוסי בני אדם, המה יתחלפו מדור לדור לפי רוח הזמן והמקום.

בנויפה ובטח אם היה בחיים חיותו, הי' נסוג גם הוא אחר, אך הוא הלך לעולמו והדבר נשחקע.

אמנם גם אחרי כן לא אמרו די רבני צרפת, עד אשר ברבות הימים נעשה הדבר לסלע המחלוקת, כאשר הננו רואים גם בשנה הזאת יצאה אגודת רבני צרפת באספתם בחדש יוני להסכים להתיר את האשה אחרי גרושי הממשלה להנשא לאיש אחר בחופה וקדושין ע"י קדושי תנא, ונעשה רעש גדול בין הרבנים בכל קצוי ארץ, וכתבו כל חכמי ישראל וגאוניו מחאות נמרצות בזה כאשר יקרא הקורא בספר הזה להלן מכל מדינה ומדינה ככתבה, ואף כי מקיים אנחנו על הרבנים האחדים כי יסגו אחר מדעתם, כי באמת יודעים אנחנו מכל הל"ו רבנים שהסכימו לזה בחדש יוני, לא נמצאו רק אחדים אשר נתנו דעתם ולבם אחר הענין הזה. והנשארים עשו רק רצון העומדים בראשם מבלי ישוב הרבה. ואותם האחדים אשר נתנו לבם לזה בטח לא יעמדו על דעתם נגד כל חכמי ישראל מכל אפסי ארץ.

אך יש לשום לב לזה פן יקומו בני הדור אחרינו, ומי יודע מה תהי' אחרית הדור ההוא כמאמרם ז"ל אם הראשונים כמלאכים זכו ויעוררו הענין הזה עוד הפעם, וכל אנשי ההמון חותרים למצוא קולות והיתרים, ויקומו בני הדור האחרון לבנות דייק לאמר אבותינו מצאו היתר גמור ואין להרהר אתריהם, וכל דברי גאוני וחכמי זמננו ישכחו כלל היו והפרצה תהי' מרובה ולא יהי' מי לעמוד כנגדם ולא יהי' המעוות לתקן.

לכן אמרנו לחוק בעט ברזל ועופרת את דברי חכמי הדור וגדוליק למען ידע דור אחרון כי זאת התורה לא תהא מחולפת ויראת ד' עומדת לעד.

לפני עשרים שנה טרם יצא החוק ע"י מחוקקי צרפת להנהיג הגירושין בין איש לאשתו, לא ידעו עמי צרפת מהות הגירושין, וגם יהודי צרפת ורבניה העומדים בראשם. והיה כאשר תקרינה לפעמים גרושין ע"פ דת משה וישראל בהסכמת הבעל והאשה בין היהודים אשר באו הגה משארי ארצות במקום דלא מיתדרי, היה לגועל נפש גם בעיני הרבנים, ויבזום לאמר כי יהודי רוסיא ואויסטרייך אינם חיים ע"פ הנמוס ודרך ארץ לעשות פרוד בין איש לאשתו, ואף כי קשר הגשואים לא היה טוב, מהנימוס כי יסבלו שניהם עד עולם, כי הקשר צריך להיות אמיץ ולא יתפרדו לעד, ודתי תורת משה אינם מתאימים לפי רוח הזמן וחוקי דרך ארץ בזמננו.

אמנם כאשר יצאו חוקי נאקע בשנת תרמ"ד לאור להנהיג הגירושין גם בארץ צרפת, אז נהפכה דעת הרבנים לגמרי, וגם הגימוס וד"א קבלו פנים אחרות, ואז החלו לכתב תורת גרושין העתיקה הנהוגה ע"פ דת משה, ועוד יותר ממה שכתוב שמה, — כי התורה אמרה והיה אם לא תמצא חן בעיניו וכתב לה ספר כריתות, רצונה, וכתב לה מדעתו, שיהי' הכח ביד הבעל לגרש אף שלא מרצונה, ורגמ"ה הוסיף (לא גרע ח"ו) לתקן להצריך גם רצונה, והגרושין יקום רק בהסכמת שניהם, אבל להנהיג גרושין ע"פ דעת אחרים במקום שהבעל מוחה אין זה גרושין כלל.

ומאז יצא החוק במדינת צרפת לגרש אפילו שלא ברצון הבעל, רק על פי שופטי המדינה, חתרו הרבנים המתקנים להתאים דעת תורת משה שהיא גזחיית לדעת המחוקק הצרפתי העשוי להשתנות בכל דור וזה ראשונה יצא ה"ר מיכאל ווייל למצא היתר בגט ערכאות, וכל רבני הארצות גערו בו

יהודא בלאא"מ מ"ה יצחק זצ"ל לובעצקי החופ"ק קהל רו"ם ורומעניא בפאריש.

דעיקר הוא עדי חתימה, או מחשש פן יכשירו גם בעדי מסירה גוים, אבל אם שופטי הממשלה יחריצו פירוד בין איש לאשתו שלא מדעת הבעל, אינו בגדר גט כלל רק חספא בעלמא.

עוד כתב שמצא מציאה בניטין ל"ג דיש כח ביד חכמים להפקיע הקדושין, הוא דבר בטל כמ"ש הרשב"א בשו"ת סי' אלף קס"ב דאין כח ביד החכמים להתיר אשת איש לעלמא רק במקום שיש גט ויש על הגט חשש כמו אונס או שבטלו, או אמרו להכשירו דאין טענת אונס ואמרינן דע"י שפקעו הקדושין אסיק אדעתיה כל אונס דשכיח ודלא שכיח, וכן בבטלו. עשו כמו שלא בטלו וכן בכ"מ. ותדע דלא אפקיעו רבנן במים שאין להם סוף ובקדושי מומר אף שאסורה לדור עמו וכן בכל העגונות ע"כ, וכ"כ רש"י בגמ' שם ד"ה אדעתיה שיפקיעו כל קדושין שבישראל ע"י גט כזה, וכ"כ כל האחרונים, וכל מי שיש בו ריח תורה יבין כי אין זה צריך לפנים, אשר כל הדברים האלה בטלין ומבוטלין, ועוד יבואר לפנינו בזה.

והנה נתחיל לכתוב ולרשום את ענין הגרושין בצרפת משנת תרמ"ד כאשר יצאו חוקי הגרושין מטעם הממשלה שם 29 יולי שנת 1884 למספר האזרחים אשר או יצא הראשון ה"ר מיכאל ווייל להתיר גט הנעשה בערכאות וכל דבריו דברי רוח וגם הוא סותר דברי עצמו. הוא מביא ראיה מהא דחכמי התלמוד החליטו לכוף את הבעל אף בשוטים עד שיאמר רוצה אני, ובכן יש להכשיר גט הנעשה שלא בפני הבעל ושלא מדעתו. אולם מי לא יבין זאת כי מזה ראיה ברורה להיפך, דאי אינו צריך רצון הבעל למה לן לחובטו בישראל או ע"י נכרים עד שיאמר רוצה אני, הא גם בלא אמירתו כשר, ובהדיא אמרו, וכתב לה מדעתו, ואיך נכשיר גט שנעשה ע"י השופטים בלא ידיעתו ושלא בפניו, היכן דעתו של בעל?

ומה שכתב מגט ערכאות אשר ר"ע ורשב"ג מכשירין, אינו ענין כלל לזה, דשם הוא גט שנכתב ע"י הבעל מרצונו, רק שחתמו עליו עדי נכרים, ובעדי גויים ערכאות נחלקו מ"ד כשר סבר כי עיקר הדבר הוא עדי מסירה, ומ"ד פסול סבר

הרב הגדול מו"ה אליעזר איזודאר (הרב הכולל למדינת צרפת) אם כי היה חפצו לתמוך בענין זה ולהסיר ממנו תלונות איזה נשים, עכ"ז לא מלאו לבו להוציא מפיו דעתו טרם שישמע מפי גדולי ומגני אשר דעתם רחבה להבין הלכה ומורין כן, ויטן בקול קורא לכל עולם הרבנים, וזה לשונו:

הרב הגדול מצרפת, סאריש 20 דעצמבער 1885.

בארצות אשר הגרושין תמיד היו מסורים בידם ואשר שם בטח פעמים רבות היה לדין בהשאלה אשר אנחנו עוסקים בה, היינו מה לעשות באיש אשר ימאן לתת גט פטורין לאשתו בשום אופן. כי גדרש לדעת מאד איזה אמצעים לאתו ואיך שפטו הרבנים מארצות הנ"ל אם הבעל מנע מאשתו גט ואיך הורו הלכה למעשה שהוא רב. אף כי אין בחפצי עוד להגיד את דעתי קודם זמני, אחשוב כי תשובה הנ"ל (ר"ל מאמרו של הרב ווייל) מעורר הדבר ונכון הוא לחזקהו כי פתח לנו הדרך לעיין בהדבר ולשאת ולתת בשיטות גדולות הנוגעות לדתנו ולישא וליתן בה לתכלית הנרצה באופן אשר מעט מעט נבוא למטרתנו בדעה אחת כאשר הורו לנו רבותינו ז"ל.

ועל החתום: איזודאר הרב הגדול.

כבר היה במחשבתי לקרוא באוני כל הרבנים לבקשם לשים עין בוחנת על השאלה העצומה הנולדה על ברכי החוק החדש מארצנו מן 29 יולי 1884 המתיר גירושין בין איש לאשתו בארץ צרפת בכלל. ועל כן אך תודה וברכה לדודי ורעי הרב מו"ה מיכל ווייל על אשר נמצא לשאלתי והקדים לחפצי ובטרם קראתי אמר הנני בתשובתי, קאנסולטאסיאן למען מצוא הדרך לחבר יחדו את חוקי הארץ עם חוקי הדת בנוגע לענין גיטין. קראתי התשובה בעין חודרת כאשר דורש גודל הענין והאופן אשר נשא ונתן בו.

והמקרה הזה יסובבני לבקש בנפש חמצה מכל ידידי וחברי הרבנים מצרפת ומשאר ארצות לתמוך בידי בעצתם ובעזרתם, וביותר מאלה אשר מושבותם

וברוסיא יצא בראשונה הגאון ר' נפתלי צבי יהודא ברלין ז"ל מוואלאזין ואח"כ נדפסה מחאתו בספרו משיב דבר ח"ב סי' מ"ט, ומאשכנז יצא הגאון מ' עזריאל הילדסהיימר ועוד כמה רבנים מכל הארצות. וסוף דבר כי הרה"ג מו"ה צדוק הכהן נ"ע דרש לכתוב בשמו במכ"ע „המגיד“ כי גם הוא אין דעתו נוחה מדברי הר"מ ווייל, ובזה תמו הפאלעמיקות והדבר נשתקע לגמרי אחרי כי ראו דברי הר"ר ווייל שהוא דעת יחיד.

ואנחנו בשמענו הדברים האלה נבהלנו לשמוע כי חפצים להתיר אשת איש גמורה לעלמא בלי שום סמך, ובין היראים היה רעש גדול, ועשינו אספה גדולה בבית הכנסת rue de L'Eschiquier ויצאנו במחאה עצומה, והסכמנו כי די בזה אשר נודיע הדבר במכ"ע במחנה ישראל, ונדפסה אז המחאה במכ"ע „המגיד“ אשר י"ל בעיר ליק ובמכ"ע „הצפירה“ אשר י"ל בווארשא. וכאשר נודע הדבר יצאו הרבנים ומלאו את המכ"ע במחאות נמרצות,

— 100 —

גם הרב הג' מו"ה יוסף דינער האבד"ק אמשטרדם בשמעו את הקול קורא של הר' איזדאר כתב אליו בזה הלשון:

Rabbinat Amsterdam № 150.

ב"ה ד' לסדר שלח לך תרמ"ו לפ"ק.

לא היו מחמירים בכתיבת ומסירת הגיטין, כמו אלו הפוסקים אשר בית ישראל עתה נשען עליהם, לא נהיתה ולא נעשתה להתיר אשת איש מכבלי העיגון ע"י ספר כריתות שכתבו הערכאות. ומי לא יודע כמה וכמה תלי תלים הלכות נאמרו בנדון כתיבת הגט לשמה, בענין העדים, בענין הכתיבה עצמה, בענין מסירת וחתימת הגט וכדומה. והיאך יעלה על דעתו שהערכאות יקיימו תנאים אלו, אשר בלעדם האשה באיסור אשת איש החמור עומדת. ומי האיש אשר יערב להכות בית המקדש לרסיסים, והלא חוקי הנשואין וגרושין שלנו הם אשר הביאו בבתי בני ישראל הפרישות, הקדושה והטהרה.

ויאמין לי אדוני כי לא הרהבתי בנפשי עוז לכתוב לו דברים אלו, אם לא שמעתי כי אדוני בקש בכתב גלוי לחוות לו דעת הרבנים אשר בארצם ובמדינתם הערכאות יקדשו ויגרשו על פיהם. ובמדינת האללאנד החוק הזה קבוע מימים כבירים. ואחתום בברכת שלום ואמת ממני המוקירו ומכבדו כערכו.

הרב יוסף צבי כונה דינער
חונה פה ק"ק והמדינה.

שלו' להה"ג וכו' מו"ה אליעזר איזדאר אב"ד דכל מדינת צרפת נ"י.
אנשים נאמנים ספרו לי כי לרגל החוקים אשר שמו עתה שרי הממשלה בארצו אדות הנשואין והגרושין, נפשות אהינו בני ישראל בצרפת עצובות מאד מיראה שהבעל שגירש אשתו בערכאות שלהם ישיב ידו אחר מלידתן ספר כריתות ע"פ דתנו, ועל ידי זה תבאנה בנות ישראל בצרה גדולה ותעגנה לעולם, ולבעבור להיות להן לגואל ומשיב נפש עמד אחד אשר היה מלפנים מלובש בבגדי כהונה והראה באותות ובמופתים, כי על פי התורה ספר הגירושין הניתן בערכאות לספר כריתות יחשב, והאשה שקבלה כתב גרושין בערכאות מותרת לילך ולהיות לאיש אחר.

והנה אדוני מבקש במכתב עתי אחד, אשר החכמים היושבים על כסא ההוראה במדינות אשר שם החוק הנ"ל לא חדש הוא וכבר הי' לעולמים — מה לעשות בהעצה אשר יעץ האיש הנ"ל. ועתה אם כנים הדברים האלה אשר שמעתי, הנני להודיע לאדוני את דעתי בזה.

העצה היעוצה (מהר"מ ווייל) היא נגד כל הפוסקים אשר מימיהם אנו שותים ומפיהם אנו חיים. וזאת לא זאת, כי גם בימי התלמוד שעודם

— 100 —

ערכאות. כן נראה מדבריו שמתב שצריך והירות הרבה בענין כתיבת הגט לשמה ובענין העדים ומסירת הגט ליד האשה. ואף על פי כן כתב מה שכתב, ואם היה רואה שהתיר הר' ווייל, מה שנעשה

את המכתב הנ"ל העתיק לנו הרב הג' מהר"י דינער בעצמו מה שכתב בשנת תרמ"ו, וכפי הנראה לא ראה את החלטתו של הר"מ ווייל, רק שסבר שהוא מתיר גט שכתב הבעל ברצונו לאשתו ע"י

אותנו, ולא אתן לך ספר כריתות כדת משה וישראל, לא יחולו הקדושין. וכמו ביבם מומר שכתב בס' תרומת הדשן ומביא הרמ"א באה"ע סי' קנ"ז. והשבנו לבעל התקנה או כי אין זה מועיל, חדא דהוה מתנה על מה שכתוב בתורה כמ"ש בס' בית מאיר, ועוד דלא תקנו רק בחליצה ויבום שאין להם בנים ולא יהיו בניהם בני פילגש וגם לאחר מיתה כמ"ש בעל נחלת שבעה, שהוא ראש המקילים בזה וגם באופן שאין לה לסמוך, שאפשר שיחלצנה ולא תבטל התנאי, וגם בזה כמעט רבו האוסרים, וכמו שיבואר עוד לפנינו. וגם לכל הדעות צריך שני עדים כשרים בשעת ביאה, אשר הוא דבר שאי אפשר במדינת צרפת עולם הנימוס.

בערכאות בלתי ידיעת הבעל ובלא מסירה מידו לידה, כי אז כתב בנוסח אחר, ולא הבאנו את מכתבו בכאן רק להראות כי לא יחידים המה בני מדינת צרפת בהחוק הזה אשר עשתה ממשלתה, כי גם במדינת הולנד נהוג כבר החק הזה משנים כבירות, והיא מרובה באוכלסי ישראל מצרפת, ולא חתרו בנות ישראל להתיר להם עריות, ולא כצעקתה הבאה כן הוא ואין אנו אחראין ליחידים היוצאים מן הכלל.

* * *

אבל עדיין לא נחו בזה בצרפת, כי אחר שבטל ההיתר הנ"ל יצא אחד בעצתו לתקן לעשות קדושין של תנאי שיאמר לה בשעת קדושין, הרי את מקודשת לי באם שופטי הממשלה יגרשו

— 000 —

ובשנת תרנ"ג האיץ בנו הרב הג' מו"ה צדוק הכהן ז"ל לעיין בדבר זה והסכמנו לפנות בזה אל גאון דורנו מו"ה יצחק אלחנן ספעקטאר (ז"ל) האב"ד דק' קאוונא אשר כמעט כל בני הגולה סומכין עליו, וכאשר יגור כן יקום, וזה אשר השיב לו וגם לנו:

ב"ה יום ב' ד' סיון תרנ"ג, קאוונא.

כבוד ידיד ד' וידי"נ ה"ה הרב הג' המפורסם לתהלה וכו' כש"ת מו"ה צדוק הכהן נ"י הרב דק' פאריש והמדינה שלו' וכט"ס.

במכתבו אלינו כתב עוד ביותר, וז"ל: ע"ד שהציע לפני עצה ע"ד הקדושין והחופות במדינתם שיעשו על תנאי וכמו ביבם מומר כו', הנני להודיע כי נבהלתי מזה, וחלילה לעלות על הדעת לעשות כן, כי אין זה נכון לדינא, וגם ע"י זה יתרבו מכשולים רבים בעו"ה, וע"כ ישתקע הדבר ולא יאמר זה כלל. ולבא בארוכה קשה עלי כעת, מחמת רוב חולשתי ד' ירחם, אך בקצרה באתי כי יפרשו מזה ולא יזכר ולא יפקד זה כלל. ולכמותו יספיק הקצור. עתה הנני לברכו כו' ידיו מברכו ברוב חו"ש והצלחה.

יצחק אלחנן
החופ"ק קאוונא.

אחדשה"ט, מכתבו הגיעני במה שדרש ממנו לחוות דעתי ע"ד העצה במדינתם שקשה לעשות גיטין וע"כ עלה בדעתם לעשות הקדושין בתנאי, וכמו בהיבם מומר וכו'. ועל זה הנני להשיבו כי חלילה לעשות כן ואין זה נכון לדינא כלל, וקשה לי כעת לבא בארוכה בזה מחמת רוב חולשתי, ורק בקצרה באתי להודיע דעתי אשר זה הוא דבר בטל מן הדין וישתקע הדבר וכו'. וד' יהי בעורנו להקים הדת על תלה ויסיר מאתנו כל מכשול ומפריע מעל תורתנו הקדושה א"ס. עתה הנני לברכו כו' כנפשו ונפש ידיו הנאמן והדוש"ת בלונ"ה ומצפה לישועת ד' במהרה

יצחק אלחנן ספעקטאר
החופ"ק קאוונא.

— 000 —

ג"כ לעשות תקונים בדת, ושמענו כי עלה בהסכם לתקן קדושין על תנאי באופן שתצא האשה אחר גרושי הממשלה ותגשא לאחר, וצדקו לתקנת קדושין על תנאי היתרו של הרב מיכל ווייל מהפקעת קדושין.

ואחרי תשובת הגאון רי"א זי"ע באמת נשתקע הדבר כל ימי חיי הרה"ג מו"ה צדוק הכהן נ"ע. אולם אחר פטירתו בשנת תרס"ו, כשהתאספו רבני ודרשני צרפת לעשות לו הכבוד האחרון, נתועדו

ולזאת פנינו אל שני הרבנים הנ"ל והעתקנו להם מ"ש הרשב"א סי' אלף קס"ב שאין כח לרבני הזמן להפקיע הקדושין, ואין תנאי בנשואין רק במקום יבום של מומר, שהוא לאחר מותו, וכמו שיתבאר לפנינו, והראינו להם את חומר הדבר. ואם אין חפצכם לסמוך עלינו בל תמהרו להחליט שום דבר בטרם כתבכם לגדולי הדור, ובפרט להרבנים הסמוכים למדינתנו.

בשמענו זאת פנינו אל הרב הראשי בפאריש והראינו לו את תשובת הגאון רי"א ז"ל והעתקנו לו את אשר השבנו להיועץ בזה בענין קדושין על תנאי בשנת תרמ"ז. והשיב לנו כי על האספה מסרו הענין הזה לעיין בזה לשני רבנים לומדים, המה הרב כו' מו"ה יוסף לעהמאן ראש בית-הספר לרבנים ולהרב כו' מו"ה עמנואל ווייל, ומכתבנו ימסר להם ג"כ.

— 100 —

וזה אשר כתבנו להרב מ' יוסף לעהמאן:

כ"ה יום ב' ח' אייר תרס"ח, פאריש.

כבוד אדוני וידידי הרב כו' מו"ה יוסף לעהמאן נ"י.

באחד משני אופנים או שהאיש הוא התובע או שהאשה היא התובעת לפירוד, ואם השופטים יכירו כי הצדק עם התובע יגרשום בלי רצון הצד השני. נראה נא מה האיש יכול להתאונן על אשתו אשר השופטים יכירו עוותתה, אם לא תרויח לו כסף הרבה, הן לא עליה לפרנסו, ואם הקדיחה את תבשילו, בזה לא ימצאו שופטי הממשלה לצדק לחרוץ עליה משפט גירושין כדעת ר' עקיבא בסוף מס' גיטין. רק על פי רוב וכאשר בעיני ראיתי שהאשה תתגרש ע"י מעשי זנות אשר תעגב זרים, ואולי גם לנשים כאלה צריך לעשות תקנה לבלי תעגנה הנשים היפות ההן, ואף כי על פי דיני התלמוד אין אנו אחראים להן. התוס' בזכחים ב' ד"ה סתם כתב שאינו מחויב לגרשה אף שאינו רשאי לדור עמה ויכול לעגנה והוא ישא אחרת. אבל אם נעשה תקנה שאחרי גרושי הממשלה אם הבעל רוצה לישא אחרת, שלא יסדרו לו שום רב חופה וקדושין טרם שיפטרנה בגט כד"ת, וגם לא יתבע ממנה את אשר פסקו לה השופטים נדוניא וכתובה (שהוא שלא ע"פ ד"ת ישראל שתצא שלא בכתובה), האין די בזה?

אמנם באופן השני, האשה כי תגיש משפטה על בעלה, יש לה כמה פנים להתאונן עליו כי אינה מפרנסה כראוי, וכי אבד כסלו או עסקיו עם הבריות רעים, או כי ביזה אותה בדברים מכוערים בכעסו, אשר אם בני משפחתה אנשים תקיפים יעשו ע"י עורכי דין מפורסמים שהשופטים יחרצו על הבעל משפט גירושין שלא בפניו, כאשר ראיתי בעיני, ובפרט אם הבעל אינו אמיד, ואין

יקרתו הגיעני בעש"ק ולעשות רצונו חפצתי להשיב לו על המוקדם, ולא אמנע הפעם להרחיב דברי קצת. בל יחשדני, אדוני היקר, כי מתערב אנכי על ריב לא לי, כי למה לי להדרש ללא שאלוני להתערב מה שהיה בין אספת רבני ודרשני צרפת. אולם באמת רחוק אנכי להתערב בדברים שאינם נוגעים אלי, וכל חפצי למנוע מכל ריב. ואם היתה מטרת אספתם לתקן בדבר שאינו נוגע לכלל ישראל, אף כי הייתי יודע ברור שהוא נגד הדין, לא הייתי אומר לא דבר ולא חצי דבר.

אמנם בענין גיטין וקדושין לעשות בזה תקנה, ואם יטו ח"ו מדרך הדין הישר יתרבו ממזרים בישראל, ובעוה"ר בדור הזה אין העם מבינים להבדל מהם, ואולי יבא מי מזרעי להתערב עם בני אותם המשפחות, וכאזרח צרפת המתערה עם בנים ובנות יש לי הצדקה לקרוא בקול רם: חכמים הזהרו בדבריכם ובתקנתכם, כי לפרוץ גדר הוא דבר קל, אבל לגדור אחרי כן הוא מן הנמנע ומעוות שלא יוכל לתקן.

מקודם נראה בעיקר התקנה שרוצים מנהלי ישראל בצרפת לעשות, אם היא באמת טובת הכלל. ואח"כ נעיין בזה ע"פ הדת והדין אם היכלת בידנו לעשותה. אחרי שיצא חק הממשלה שהשופטים יעשו גירושין בין הזוג, אשר דת ישראל אינה מכירה זאת, תתעגנה הנשים, ולכן חפצם להתאים דיני הממשלה לדת היהודית, ובזה תהי' תקנת הנשים. אמנם צריכים אנו לחוש גם לתקנת האנשים אף שהם אין דרכם לצעוק, ורבותינו ז"ל חשו לתקנת שניהם. הגרושין נעשים ע"פ שופטי הממשלה

ולשופטים, וסוף דבר תפקיע עצמה מיד בעלה ויקוים בהבעל אשה כי תקח כו'. האם מצווים אנחנו לדאוג רק לחקנת הנשים, הן רבותינו בעלי התלמוד חשו לחקנת שניהם, האם בזמנינו אכשרי דרי?

כן לא אמנע מלהעירו מש"כ במכתבו, ושם שמים מחלל בין הגוים, האם הגוים הקתולים אורחי הארץ, התאימו יחד דת הקתולית עם חוקי המדינה? הלא נהפוך הוא, הן אצלנו יש אופן לגמור את גרושי הממשלה לפני דייני ישראל ע"י הסכמת הבעל, אבל הקתולים אינם מכירים גרושי הממשלה בשום אופן ואינם נותנים נשואין לכל אחד מהזוג אף ברצון שניהם, וא"כ לפני שומרי דת הנוצרים הוא קדוש השם אם מחזיקים אנחנו בדתנו דת משה, אשר ניתנה לנו למורשה ואין אנו חותרים תחתיה, ואט באנו להתהדר לפני העמים, עלינו להסיר ח"ו כל המצוות!?

ומה שכתב בדברי הרשב"א בענין הפקעת הקדושין, אין כדאי לפלפל בזה הרבה, הוא דבר שאין להעלות על הרעיון. הן מונח תחת ידי לנגד עיני מ"ש בזה לפני כ' שנה ה"ר מיכאל ווייל דכופין להוציא ואף ע"י ערכאות כשר, אי לאו משום דתולות עיניהן בנכרים. וכל ענין הכפיה הוא נגד רצון הבעל, ואנו צריכים לרצונו. והביא דברי הרמב"ם בפ"ב מה' גירושין ה"כ שמיישב זאת. ואח"כ רצה לומר דהגט כשר ע"י שופטי המדינה שהמה בקיאים בזה, וגם רשב"ג ור"ע מכשירין, וכדאי המה לסמוך עליהם בשעת הדחק. ושכח, כי במשנה נאמרו הדברים בגט שהבעל צוה לכתוב והעידו עדים ערכאות, אבל גיטי הממשלה בצרפת שלא מדעתו ושלא בפניו, אינו קרוי גט, רק חספא בעלמא. ואח"כ בא לסמוך על הפקעת הקדושין. והנה ממה שהביא שאמרו חז"ל שכופין אותו להוציא, היא ראייה ברורה לדברי הרשב"א שאין בכח החכמים להפקיע הקדושין בכדי, דלמה לנו לכופו ולחובטו, ואם אין בידנו לכופו לא בדיני ישראל ולא בדיני ערכאות, אין עצה ותשאר האשה עגונה, — למה לא אמרו להפקיע הקדושין. וכן הביאו הרשב"א והרמב"ן חבילות ראיות ממים שאין להם סוף ומקדושי מומר, ומכל דיני עגונות ומחייבי לאוין, וממקדש ברמאות ששלחו אחד וקידש לעצמו שלא אמרו להפקיע הקדושין.

ומה שהרחיב הדבור במליצותיו נגד הרשב"א וכתב, מחילה זו מה היא ואיך יתכן, הוא עומד

לא ידו לשלם לעורך דין, ובעצמו אינו יודע איך להתנהג, יעשו בני משפחת האשה ע"י רעקאמענדאציות ועל ידי עדים אוהבים כמו שומר הפתח (קאנשער) וכדומה והבעל יצא חייב בדין, אשר בדיננו שופטי ישראל לא היו מוצאים אף תואנה קלה לכופו לגרשה, והיא מפקעת ע"י ערכאות מיד בעלה, רק בין משפחת שומרי דת לא תעיו האשה למצוא תואנות להגיש משפטה על בעלה לפני שופטי הממשלה, כי עדיין לא תגמר פירוד גמור, כי עוד צריכה לדייני ישראל להתירה להנשא לאחר, והמה יכירו כי היא בעלילותיה וערמתה גרמה לשופטי הממשלה לחרוץ גרושין, וכמו שאמרו חז"ל (גיטין פ"ח, ב"ב מ"ח): גט מעושה דבר תורה אפילו בנכרים כשר, ומה טעם אמרו בנכרים פסול כדי שלא תהא כל אחת ואחת הולכת ותולה עצמה ביד נכרי ומפקעת עצמה מיד בעלה, ר"ל למה אמרו פסול אף אם כופין אותו ע"פ דיני ישראל, אשר גם אנו היו כופין אותו. ואתם רוצים לעשות תקנה ליתן רשות להנשים לתלות עיניהן בנכרים להפקיע עצמן מבעליהן?

והנני להעתיק מ"ש כבודו במכתבו הנאמרים באמת וצדק על מה שכתב הרשב"א וז"ל, אמת מה שאמר כי בכדי לא מפקעין רבנן קדושין (ר"ל אין כח בידם), וגם ברור הוא כשמשה שאמר שאין לומר הוא עשה שלא כהוגן כו' רק על מה שנוגע לקדושין עצמן בשעת נתינתן לא כדרך נתינה, כי אלמלא כן לא שבק חיים לכל חי, בכל פעם ופעם שתהי' מריבה בביתו של אדם תלך האשה לב"ד ושאלה שיפקיעו הקדושין ממנה בשביל שהבעל לא עשה עמה כהוגן, לא הלבשה משי ורקמה ולא נתנה לטייל חורף בניצא או באיטליא ובקיץ על שפת הים וגם לא קנה לה אויטאמאביל". האין זה דברים אמתים? וכל אלה על דייני ישראל, וק"ו על דייני הגוים הדנים רק ע"פ אומדן דעתם, וכל העדים כשרים לפניהם, וח"ו אין אנחנו חושדים את שופטי המדינה כי יעוותו משפט, אשר גם הרשב"ם ז"ל היה זהיר בזה שכתב בבבא בתרא שם בד"ה, ותולה עצמה ביד נכרי — להחניף לו ולזנות עמו עד שיכריח את בעלה לגרשה. ועל זה אמרו, אשה כלי זיינה בידה. וא"כ למה לא נחוש כי תתן עיניה באחר ותעשה מריבה בתוך ביתה ותחניף לעדים ועו"ד

להתנות בפירוש ולא לסמוך על דברים שבלבו, ואיהו שלא התנה אפסיד אנפשיה, דאמרינן דאחר התקנה ודאי מחיל על אותו אומדנא. ומ"מ אי לא דהיה כח ביד חכמים להפקיע קדושין ע"י גיטין כאלה, גם אחר תקנתם לא היו סמכינן ע"ז לומר מאחר דידע אחיל לתנאי, דהא עומד וצווח אי אפשר בתקנת חכמים ולא אשגיח בהו, רק בזה יש כח ביד חכמים להפקיע הקדושין. זוהי סברת הרשב"א והרמב"ן, וכ"כ בשו"ת ח"צ סי' קכ"ד דאף בזה לא אמרינן להפקיע הקדושין רק במקום שאמרו, ולא לעשות תקנה במקום אחר, וכ"כ הפני יהושע בקונטרס אחרון לכתובות סי' ג'. ואחרי כן מצאתי בפנ"י (גיטין ע"ג) שהקשה ג"כ כמ"ש דמה חטא במה שאנסו וכו' ופי' כן כמ"ש, וקדושין שנעשו מתחלה שלא ברצון חכמים אפקעינהו רבנן. וכן אם עשו הקהל תקנה לבטל קדושין שלא כתקנת הקהל, זה אינו צריך להפקעת הקדושין, רק מטעם הפקר ב"ד, וכמ"ש בריב"ש וברשב"א ס' ר"י ועי' במהרי"ק שחולק בזה. ועכ"פ אחרי הרמב"ן והרשב"א לית מאן דפליג שאין לבדות מלבנו גם ע"י גט שאינו כשר הפקעת הקדושין, רק במקום שאמרו ואין להוסיף עליהם, והאריכות בזה למותר. ואף אם מצינו לפעמים קושי ההבנה בדברי הראשונים מפני שלא ירדנו לעומקם של דבריהם הקדושים, עכ"ז אין לתרץ קושיא אתת ולתלות עליה דבר מוקשה ביותר. אנו אין לנו רק לעיין עד אשר נבין.

ומה שכתב כ"ת על דברי גאון האחרונים בעל בית מאיר שכתב שאם התנה עמה לגרשה הוה מתנה על מה שכתוב בתורה, כי התורה אמרה וכתב לה מדעתו, וכתב כ' לדחות דבריו בקש וז"ל, הא בש"ס בב"מ וגזיר ומכות וכתובות ובכמה דוכתי מפרשי מאי מתנה עמ"ש בתורה — היכא דודאי כתיבא והיכא דודאי קא עקר, אבל ע"מ שירצה — מי כתיבא, ועוד מי יאמר שיבא לזה שיהי' צריך לגט, אולי יחי' בשלום ושלוחה ולא יצרך לגט, ועוד דהא עושין גט מעושה וחובטין אותו, ולכן סברא הנזכרת דחוויה בקש"ע ע"כ. אנכי לפי דעתי הקלושה לא מלאני לבי לדחות דברי פוסק אחרון מובהק, אשר כל דבריו דברי אלקים חיים לדחותו בקש. ודבריו נהירין וברירין. ומי שחולק עליו לא אדע טעמו בזה, דפשיטא דהוה מתנה על מ"ש בתורה. ואף כי הרבה תנאים נאמרו

וצווח, חזו דאתאי' שבטל הגט, ואנן אמרינן דמחיל! ומתוך שנכמרו רחמיו על הבעל האומלל, בא לדחות גם דברי הגמרא, דאיך יתכן לומר לעשות בעילתו בעילת זנות בשכיב-מרע, מה חטא, הלא טוב עשה להציל את אשתו שלא תפול לפני יבם, וכמו שהאר"ך. דע נא, כי קמחא טחינא טחין, וכבר עמדו בזה המפרשים, ואבאר לו דברי הרשב"א (וכן הוא דברי הרמב"ן במיוחסות סי' קמ"ב וסי' קכ"ה).

זה הדבר, כלל הוא בידנו שאין כח גם ביד החכמים להפקיע הקדושין שנעשו מתחילתן כראוי בלי גט, דקדושי בכדי לא פקעו, כמ"ש בנדרים כ"ט. ואף שיש כח ביד החכמים להפקיע את הקדושין גם היכא דקדיש בביאה לשוויה לבעילתו ב"ז, אבל לא בכדי, רק במקום שהיה גט, רק שיש עליו חשש כמו באונס. דיש שלשה מיני אונסים: אונס דשכיח, כההיא דשמואל דפסקי' מברא, מדינא הוה גט דהו"ל להתנות על אונס שכיח זה, והוה ל"י לאסוקי אדעתא לומר דאם יפסק המברא דלא להוי גיטא, ומדלא אתני סבר וקיבל ואחולי אחלי על אונסו; ואונס דלא שכיח כלל, כמו אכלו ארי ונפל הבית, בטל הגט, דלא עשו בזה תקנה; רק אונס דשכיח ולא שכיח דמדינא הוה אונס, רבא סברא דנפשיה קאמר, דחכמים עשו בזה תקנה משום עגונה דצנועות ומשום תקלה של פרוצות, ועשאו כמו אונס דשכיח, וא"כ מאחר דהפקעו הקדושין ע"י גט זה, הוה זה האונס כמו אונס דשכיח, והו"ל להתנות, ומאחר שלא התנה אמרינן אחליה בשעת התנאי, שבאונס כזה לא ליבטל הגט, והוה כמו פסקיה מברא, דאין משגיחינן על צעקתו דאמרינן דודאי אחלי מקודם. אבל לא דאמרינן דהשתא מחל, דהא צווח לבטל הגט כמ"ש כ"ת בזה.

וכן בבטלו בשליח כיון דתקנו רבנן שצריך לבטל הגט לפני אותו ב"ד, הוא ידע דאין בטולו כלום בשעה שבטלו. והא ראייה, דאף לרשב"ג קודם שבא לידה אינו גט, ואי משום הפקעת הקדושין לחוד, הו"ל להיות מגורשת מיד.

וכן בשכיב מרע תקנו שלא יפוק מיניה חורבא לעלמא, שיטעו לומר שיש גט לאחר מיתה, אע"ג דאיכא אומדנא שע"ד שיקום לא נתן לה הגט, מ"מ מאחר שתקנו שיהי' הגט קיים, א"כ צריך

זמן יהי רצונו להתירה לעלמא, כמו שזכתה לו התורה להתיר את אשתו ע"י גט, ומתנה עמה שיהי רצונו בזמן ההוא לגרשה, והוא כמו שמתנה ליתן לה מאתים זוז אף כי הוא המושל בכספו. אבל להתנות בלי שום זמן למנוע ממנו את רצונו ודעתו שזיכתהו התורה ולתלות את רצון הגירושין בדעת אחרים או בדעתה, הוה ודאי מתנה על מה שכתוב בתורה, ופשוט.

ובהא דקדושין על תנאי לא רציתי להכניס את עצמי הרבה כעת. כי כאשר כתב כ' דיני תנאי נדרש במ"ט פנים, ונקודה אחת מהפך הדין מקצה אל קצה. ולעת עתה טרם נדע באיזה תנאי תדמו לעשות, רק רשמתי מה שכתבנו בזה לפני עשרים שנה בשו"ת, והוספנו עליהם דברים אחדים בשנת תרס"ד, שהוא דבר שא"א מצד הדין ויש בזה עקולי ופשוטי. דמאחר דפסקינן כרב דהמקדש על תנאי וכנסה צריכה גט ואין תנאי בנשואין, ולהכי גריס התוס' ביבמות ק"ו רב במקום שמואל, ואליבא דהלכתא פסקינן כעולא אמר רב כהנא אליבא דרב. ולדידי פשוט הוא דאין תנאי בנשואין דאם קידש ואח"כ נשא אמרינן שמא בטל התנאי, (והתוס' דדחיק לתרץ דאין רגילות להתנות בנשואין הוא רק אליבא דשמואל או לרבה אליבא דרב, דמודה רב בטעות אשה אחת). וכ"פ הרמב"ם פ"ז מה' אשות ובא"ע סי' ל"ח.

ומה שכתב כ' להוכיח מדברי התוס' ד"ה לא תימא, ומכל השקלא וטריא דפלוגתא דרב ושמואל אי מחיל אי לא מחיל, משמע דאם היינו יודעים בודאי דמחיל לכו"ע דתנאי קיים, הנה מדברי התוס' הג"ל מוכח איפכא, שהקשה וא"ת דהכא משמע דלשמואל אדם בועל ב"ו וקשה מהא דיבכות, ומאי קשיא להו דהכא דפלוגתא דרב ושמואל בקידש על תנאי וכנסה סתם, ושם היה התנאי בשעת נשואין. אלא דס"ל להתוס' דאף אם קדש על תנאי ובעל על תנאי צריך גט לרב. והאחרונים שהקילו להתנות במומר, לדעת קצתם סמכו על הא דאמרינן בב"ק ק"י אלא מעתה יבמה שנפלה לפני מוכה שחין כו', ומשני טב למיתב טן דו, ומומר גרע וודאי לא נתרצה. וגם בלא"ה דעת הרבה מהראשונים דמומר לא צריך חליצה.

ואותם קצת המוסקים כמו בעל נחלת שבעה שמקיל להתנות באח נעלם וחרש, עכ"ו לא הקילו

בגיטין וקדושין, מ"מ כלל מסור בידנו, אם בא התנאי שמתנה לגרע זכות הבעל או האשה שזכתה להם התורה, התנאי בטל והמעשה קיים, כמו אם מתנה שלא תהא הזכות ביד האשה לחייב את בעלה לשאר ועונה — אינו מועיל, ואם מגרע כח הבעל במה שזיכתהו התורה שיהיו הגירושין ע"פ דעתו, דכתיב, וכתב לה" מדעתו ומתנה שהגירושין עם אשתו יהיו תלוי בדעתה או בדעת אחרים — התנאי בטל והקדושין קיימין. וכזה וכל הדומה לזה אמרו בש"ס, וכי כרוכלא נחשב וניזיל? ומה שכופין אותו ע"פ דיננו כבר כתב הרמב"ם מאחר שאומר רוצה אני נחשב מדעתו. ואם ירצה אדוני אראה לו מקום בגמ' דוגמתו בחולין קל"ד ברייתא מפורשת, על מנת שהמתנות שלי — נתן לכל מי שירצה" ופירש"י כהן שמכר בהמה לישראל ואמר לו ע"מ שהמתנות שלי, דכיון דכולה בהמה זבין ליה לא מצי לאתנויי, וכתוב התוס' ד"ה חוץ משום דהוה כמתנה עמש"ב, שהתורה הרשתה ליתנו לכל מי שירצה, וכ"כ הרא"ש שם בלשונו דע"מ לאו שירא הוא, אלא תנאי, שמכר לו הכל בתנאי שיהא המתנות שלו, ואין בו כח להתנות זה, שהתורה אמרה לו שיתנם לכל כהן שירצה, ולא אמר שהמכר בטל מאחר שאין התנאי מתקיים, משום דמתנה עמש"ב התנאי בטל ומעשה קיים. וכ"כ הר"ן וז"ל: אע"פ שהתנה אינו תנאי כלום, דהוה מתנה עמש"ב, שהרשתה תורה שיתנם לכל מי שירצה. הרי חזינן דהיכא שמתנה לגרע כחו הניתנה לו מן התורה, הוה מתנה עמש"ב שלא מהני, ואע"פ שיכול להיות שלא ישוטט הבהמה, או שיתן את המתנות לאותו הכהן המוכר, מ"מ אם רק יש בתנאי גרעון כח ממה שזכתה לו התורה — לא מהני.

ומה שכתב הרשב"א בגיטין פ"ד ד"ה אטו בדידה קיימי לגרושי, והקשה וא"ת דלמא התנה בשעת הקדושין ע"מ שיגרשנה לזמן ידוע, שזה נראה דלא כדעת הבית מאיר". חדא דהרשב"א לא כתב רק דלמא סבר המקשה כן, ועוד דנידון דידן לא דמי למ"ש הרשב"א שהיה זהיר בלשונו, דלמא לא הקשה הרשב"א שהתנה עמה בשעת נשואין שיגרשנה כל אימת שתרצה, דבענין זה ודאי לא חל התנאי, ורק הקשה שהתנה על זמן ידוע, ר"ל שתהי' אשתו עד הזמן ההוא, אשר בידו יהי' לגרשה או לא, רק התנה באיזה

טרם שנתקיים התנאי, ואיך כונס אותה ובוועלה אשה זרה, אי לא דמחיל התנאי ומשוה צריכה גט, ותנאי שהוא לטובת האשה הוה כמו תנאי שהוא לטובת האיש, כמו שאמרו שם מ"ט ע"ב ע"מ שאני כהן וכו'. וכן היא שהטעתו, דשניהם שוין בזה האיש והאשה ושניהם יש להם רשות למחול התנאי ובשניהן אמרינן דאין אדם בועל ב"ז. וגם בתנאי שתלאו בדעת אחרים, כמו אם ירצה אבא, אין נפקא מינה, דהא בגמ' פריך מהך דאם ירצה אבא על הא דרב וגם יש להם למחול התנאי אח"כ ולקדשה אף שלא נתרצה האב מקודם ואין ביניהם כמלא נימא. והרמב"ם שכתב, והרי בידו לעשות נשואין כשרים" לא כתב זה אהא דרב, רק על הא דרב אמי על המקדש במלוה או בפחות משהו פרוטה דלא טעי אינשי בזה ואדם יודע שאינן קדושין כלום. לפיכך גמר וקידש מחדש, והוא ממש דברי ר' אמי בגמ', ועל דברי רב כתב שם דהמקדש על תנאי ובטל התנאי אפי' בינו לבין עצמו בטל, ולהכי כשנכנס אחר התנאי הוה כמו ביטלו, וזה דברים פשוטים. סוף דבר, אינני חפץ להחליט שום דבר ולומר קבלו דעתי. רק שאני אומר, כי לתקן דבר חדש בענין חמור כזה — צריך הסכמת גדולי חכמינו, ולא לסמוך על רבנים יחידים, ולא לצרף לזה רבנים, אשר רק שם רבנים נקרא עליהם והם אינם כי אם דרשנים ומנהיגי בתי כנסיות. והרבנים שהורגלו מעט בהוראות אינם רק יחידים בצרפת שיוכלו להורות הוראה פשוטה. ואומר אני על עצמי אשר זה כשלישים שנה שאני מורה הוראות ודנתי בפני הרה"ג מו"ה צדוק הכהן ז"ע בהרבה דינים ושרות, ות"ל כל השוות וההוראות נתקבלו ברצון. ואם היה בא שאלה כזו לפני, והייתי מוצא בו טעם להתיר, בפה מלא הייתי אומר כי להוראה כזאת אינני כדאי להורות והייתי פונה לגדולי הדור. וכאשר יסד הבארן עדמונד ראטשילד את המושבות בא"י נשאלתי ע"י הר"מ ערלינגער נ"י במעמד הרב הג' מו"ה צדוק הכהן ז"ל בענין עבורת הארמה בשביעית בזה"ז, והשבתי כי בשאלה כללית כזאת אינני כדאי להורות, רק אשאל על פיכם לגדולי זמננו. ובחרנו בהנאון ר' יצחק אלחנן זצ"ל ועוד שני גדולי הדור. ובפרט לשאלה כזאת הנוגעת לכלל ישראל המתחננים זה את זה ובענין איסור אשת איש החמורה. ולכן אחרי העיון בדבר

להתנות רק במקום דידעינן בשעת נשואין דלא יהיה מי שיחלוץ כמו מומר או חרש, ולא אמרו להתנות בכל הנשואין, רק תקנו שיכתבו לה האחין שטר חליצה, ש"מ דבמקום דלא ברירא לו שצריך לזה התנאי אמרינן דבעל לשם קדושין ומחלו התנאי על סמך שיחלצו לה האחין. וכ"כ כל האחרונים והב"ש סי' קנ"ז ס"ק ר'. וזה דלא כמ"ש כ' להרבות בג' ספיקות (ספק ימות אחיו המומר קודם, ספק יהי' לו זרע קיימא, וספק תמות אשתו בחייו), דזה גרע לכי דמאתר שיש ספיקות אמרינן דמחיל לתנאיה שלא יצטרך לזה. וגם בעל נחלת שבעה כתב ואין להקשות מהא דביבמות צ"ד קאמר בגמ' בפשיטות מי איכא למימר תנאי היה בנשואין, ש"מ דדבר פשוט הוא דאין תנאי בנשואין, כמו שפי' רש"י שם משום דמחיל כדעת רב דפסקינן כוותיה וא"כ הא משכחת תנאי בנשואין במקום יבום, ותירץ דהא דאמרינן אין תנאי בנשואין היינו מחיים, אבל לאחר מותו שפיר אמרינן דיש תנאי, כי מה שיהי' לאחר מותו לא איכפת ליה משום בעילת זנות, א"כ בנידון דידן הוא מחיים, ובזה לית מאן דפליג שצריך שני עדים כשרים בשעת ביאה, וזה דבר שאי אפשר לעשות בצרפת, וגם אם יבטיחו להתנות בשעת ביאה לא יתנו, וכל הדברים האלה הם ככות עינים להתיר א"א לעלמא בלא גט.

ומה שכתב לדקדק דכמה משניות יש בקדושין מ"ט נ' ובפ' האומר בדיני תנאי, למה לא הביא הגמ' דברי פלוגתייהו דרב ושמואל, ועוד בכל התורה כולה אין ספק מוציא מידי ודאי, ובקדושין שם בענין תנאי נמי אמרינן אפילו אמרה בלבי היה להתקדש — דברים שבלב אינם דברים, והכא בכתובות ע"ג אלימא ליה לרב חזקה דאין אדם בעיל ב"ז להוציאה מידי ודאי התנאי שהתנה. והנה בשניהם לא דקדק יפה, דהמשניות בקדושין ובכתובות חדא נינהו והן עצמן התנאים הנשנין בקדושין וכפל בקצרה בכתובות כמו שאמר הגמ' שם ע"ב ותני נמי בקדושין כהאי גוונא, ומשני הכא כתובות איצטרכא ליה משום דתני תצא שלא בכתובה, והתם קדושין איצטרכא ליה שאינה מקודשת. ודברי רב ושמואל שהביאה הגמ' על כל הני מתניתין דהיא היא מ"ש שם והמה השנויין כאן חדא נינהו. ובשניהם דברים שבלב אינם דברים, רק דכל הני לענין קדושין תנן. אמנם קדושין על תנאי ודאי דאינם קדושין

אפשר ע"פ הדין. כן עצתי באמת ובתמים ע"פ התורה וע"פ יושר הדעת ולא יהי' ח"ו בארצנו אגודות אגודות. זה אוסר וזה מתיר, וח"ו התורה נעשית כשתי תורות, ושלוש על ישראל ועל רבנן כחפץ אוהבכם באמת ובתמים.

יהודא לובעצקי החופ"ק קהל רו"פ ורומעניא בפאריש.

בעל פניה בזה, כי רצונו וחפצו לעמוד על דעתו היא נטיה עצמית. כי כל אדם חס על ילדי רוחו אשר טיפח וריבה שלא יהא נולד לבהלה ואין בכחו להרגיש בחסרונו. וכמו שאמרו ביבמות צ"ח ע"א גבי תלמיד חכם שמורה דבר הלכה, „אם לאחר שעשה מעשה אין שומעין לו“ כי הוא בעל פניה לעמוד על דעתו.

אמנם דרך תלמידי חכמים כשמתאספים לדון ולהורות, ובפרט בענין חדש וחמור מאד, נושאים ונותנים בזה, ובמקום שאין לדבר נגד הגדול מתחילין מן הצד, כדי שכל אחד ואחד יהי' חפשי להגיד דעתו באין מפריע. וכשאומר דעתו שואלין לו טעמו של דבר, ואז עומדים למנין, וכל אחד מוסיף טעם והסבר.

אכן כאן בדבר חדש, בדין ערוה החמורה, אשר שמענו, היתה האספה „דפלוטית“. בחרו בשני רבנים שהמה יעסקו בדבר, והמה הרצו דברים קצרים לפני שלשים וחמשה נאספים, וכולם הרכינו להם בראשם ונגמר הדין בלי משא ומתן ובלי עיון.

אמנם הבדל גדול הוא בין אספת מחוקקי דת מדינית לאספת חכמי ישראל המתאספים ויושבים לדון ולהורות הלכה פסוקה. בדת מדינית הרצון של הנאספים הוא החוק. אבל בדבר הלכה אין אנו רשאים להוסיף או לגרוע על דת תורתנו הגיתנה לנו למורשה. ומה מועיל רצון והסכמת הנאספים, אם הוא נגד דעת רבותינו בעלי התלמוד ואחריהם הפוסקים הראשונים והאחרונים. והעיקר בענין זה הוא המשא ומתן והעיון בדבר להעמיד ההלכה על בוריה.

ככה נדחה הדבר מדחי אל דחי, עד אשר יצא העיוות הזה. וכל עמלנו להביא הדבר לעמק השוה היה לא לעזר ולא להועיל. לכן באין ברירה אחרת, אמרנו במקום שיש חלול כבוד התורה —

ההצעה שלכם תבחרו באיזה גדולי הדור, ואם יסכימו עמכם מי יבא לערער בזה, וכל העם על מקומו יבא בשלום. אולם אל יהי' לבנו גס בהוראה כזו ולא נהי' נבהלים לעשות דבר לבדנו. ובפרט אשר גאון מפורסם בזמננו כתב כי הוא דבר שאי

וביום עש"ק י"ט אייר תרס"ז השיב הרב יוסף לעהמאן מכתב לאחד מאתנו ברוב הביבות, אשר מתוכו יבין כל קורא אותו כי חלילה להם לעשות מעשה ולהחליט כל דבר, רק חפצם לחפש אולי ימצאו איזה עצה ותיקון אם הבעל יסרב לפטור את אשתו אחרי פירוד הממשלה, ובטח יתיעצו גם עמנו, כי כן כתב במכתבו: „על כן אוחיל כי תהיה עמנו עת האספה, כאשר נתייעץ יחדו לעמוד בפרץ להשיב לב בנים על אבות ולהרים מכשולים מדרך עמנו, והיית לנו לעינים ותורנו דרך נלך בה. גם מבטיח כי אחרי אשר יגמור מלאכתו להציע בלשון צרפת צחה את עיני התנאי, יסדר אותם לפני אולי ימצא הדבר חן בעיני. ולאחד מאתנו עשה חוזה פא"פ וידבר דברים נעימים, והיינו בטוחים כי עצתנו נתקבלה, ובטח שלא יחליטו דבר טרם ישאלו את פי גדולי הדור. וזאת היתה כל מטרתנו למען נבוא אל האמת והשלום.

ומה מאד נשתוממו בקראנו הנדפס במכ"ע הצרפתי לבני Uniwers Israelite נומר 40 משיבת האספה הכללית של חברי אגודת רבני צרפת (ביום 12 יוני (סיון) 1907) כי לא שבו מטעותם להתיר יבמה לשוק וגט בערכאות ע"י תנאי בנשואין.

והנה אחר שראינו כי אין לנו תקנה להשיב את שני הרבנים המתאמצים מדעתם, אשר חשבו למחות כל דיני גיטין וחליצה מבין יהודי צרפת, ואם אמנם ידועים הם לאנשים ישרים, אבל לא נכחד גם אנחנו להגיד קבל עם, כי כל הנהגתם בענין זה יצאה מגדר החכמים המעיינים בדבר הלכה שמורין כן, ולכן יצא העגל הזה.

הן כל אדם עלול לטעות, ולפעמים גם גדולי עולם טעו בדברים פשוטים, ועוד יותר מצינו לפעמים כי אחר שנשתרש החכם בטעותו נעשה

אחור מדעתם, כי מי יכחיש את הכתוב המפורש בתורה אתרי רבים להטות. וכבר למדו לנו המעשים בספרות ישראל שאפילו הרבים קטנים והיחידים גדולים הלכה כרבים.

אין חכמה ואין עצה אחרת, כי אם לפנות אל גדולי הרבנים חכמי גאוני זמננו, כי לא אלמן ישראל עוד, ובלי תפונה כי אם יראו המתירים אשר כל גדולי ישראל חולקים עליהם, בטח ישובו

וזה נוסח הקול - קורא אשר שלחנו לחכמי וגדולי זמננו:

והנה בשנה זו יצא רב צרפתי ה"ר מיכל ווייל וכתב וחתם היתר גמור לנשים אלו שמותרות להנשא ע"פ גרושי הממשלה מדין התלמוד, ותמך יסודתו על שני מקורים, על טעם הכפיה שאמרו בגמ' גיטין פ"ח גט מעושה בישראל כשר, וע"פ סברת הרמב"ם בפ"ב מגירושין שכתב, והלא אנו צריכין לדעת הבעל ורצונו, והוא אינו רוצה!?! ותירץ כי אין אנו קוראין אנוס למי שנחלץ לעשות דבר שמחויב לעשות, ורק יצרו תקפו עליו, וגט שנעשה ע"י ערכאות, אשר רשב"ג ור"ע מכשירין (גיטין י"א), ושופטי צרפת בקיאים במלאכתם, וא"כ הוא כשר אפילו שלא לרצון הבעל.

וטעה הג"ל גם לפי דמיונו, כי גט הנעשה בערכאות שאמרו בגמ' הוא גט שנעשה ע"י הבעל, אם מרצונו או ע"י כפיה, אבל הבעל אמר וצוה לכתוב גט לאשתו, וחתמו עליו עדי ערכאות. אבל גט שנעשה שלא מרצונו ושלא בפניו, רק שהשופטים פוסקים שהמה פנויים להנשא - אינו בגדר גט כלל, רק חספא בעלמא.

והיסוד השני שתמך עליו (ה' ווייל הנ"ל) והוא העיקר אצלו - הוא הפקעת הקדושין שאמרו בכתובות ב' בטענות אונס ובבטלו (גיטין ל"ג) משום דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש, וא"כ בכח ב"ד להכשיר גט זה ולהתיר האשה להנשא ע"פ גרושי הממשלה.

ואז בשנה ההיא אנחנו הח"מ עשינו רעש והרעשנו את עולם הרבנים בכל המדינות והראינו מ"ש הרשב"א בשו"ת סי' אלף קס"ב וקס"ו וסי' קפ"ה והרמב"ן במיוחסות סי' קכ"ה וסי' קמ"ב, ועוד כמה פוסקים שכתבו דאין כח ביד חכמים להפקיע קדושין שנעשו כראוי, רק בגט שיש עליו חשש, וכמו שכ' רש"י ז"ל שיפקיעו כל קדושין בישראל ע"י גט כזה, והרשב"א והרמב"ן הביאו

בבית ישראל נעשתה שערוריה. בדור הזה אשר בעוה"ר עמודי התורה יתרופפו, ובשאת נפש ילך כל אחד אחרי שרירות לבו ועושה מה שלבו חפץ הן בקדושת המועדים והשבתות והן במאכלות אסורות, רק סגולה אחת נשארה לנו מעת צאת ישראל ממצרים ועד היום הזה, היא טהרת המשפחה וקדושת האשות, אשר היא כחומה בצורה לבית ישראל, ובה יתפאר יהודה וישראל, ולא מלאו גם לבם של המתקנים לנגוע בה (לבד מהקראים). והנה קמו כעת גם עליה להרסה ולעקרה ולשרש אחריה, המה הרבנים המחפשים תקנות בדת ישראל, ועוד יתפארו כי יעשו על פי התורה וברצון חכמי התלמוד, למען למשוך אחריהם המון תמימי דרך. ולכן אליכם גאוני הזמן נפנה, כי חוב קדוש לעמוד בפרץ, לגדור הפרצה אשר ישימו בחומת בית ישראל, למען הקים הדת על תלה, והדבר הזה נוגע לכלל ישראל, כי רבים מכל הארצות יתחתנו מדי יום ביום עם אחינו בני צרפת, ורבים מכל ארצות הגולה אשר בני ישראל נחתים שמה, יבאו להתישב בארץ החופש הזאת, ויכשלו יחד עמהם ויתערבו בני פיגול בזרע כשר.

וזה הדבר: בשנת תרמ"ד הוציאה ממשלת צרפת חוק, כי הזיווג יתפרד בין שופטי הממשלה. ריב כי יהיה בין איש לאשתו, עד שופטי המדינה יבאו. ואם ימצאו טענות האחד בצדק, יגרשו אותם שלא ברצון השני, ויצא פסק דינם כי פנוים המה להנשא. ובדבר הזה יהיו לפעמים ענינים קשים, כי אם יגורש הבעל ויתפרד מאשתו שלא ברצונו, ינקום ממנה ולא יתן לה ספר כריתות כדת משה, ויושבת עגונה. והנשים האלו צועקות הבו עצה, כי נהיה מותרות להנשא ולא נשב בכבלי העיגון. והרבה פרוצות תנשאינה רק ע"פ פסק שופטי הממשלה לאנשים שאינם חוששין לדת ישראל.

לעלמא בלא גט. וכ"כ בשו"ת ח"צ סי' קכ"ד ובפנ"י בקונטרס אחרון לכתובות סי' ג'. ועי' מ"ש הגאון הנצי"ב ז"ל בשו"ת משיב דבר ח"ד סי' מ"ט ובס' מי באר סי' כ"ג להגר"א שור מבוקארעשט בזה, ואחר כל הרעש של הרבנים נשתקע הדבר והודינו לד'. אמנם עדיין לא נחו בזה והציעו לתקן קדושין על תנאי, שיאמר לה הרי את מקודשת לי באם ששופטי הממשלה יגרשו אותי ולא אתן לך גט כריתות – לא יחולו הקדושין, ואז יהיה ביד הנשים אחר גרושי הממשלה להנשא. גם הרב הג' מו"ה צדוק הכהן ז"ל הציע לנו לעיין בההיתר הזה. והשבנו לו כי זה אינו ע"פ דין מכמה טעמים שנבאר להלן. ובשנת תרנ"ג כתב הרב הנ"ל להגאון ר' יצחק אלחנן ז"ל אבד"ק קאוונא לשאל ממנו אם יש לעשות התקנה לקדש על תנאי ע"פ נוסח הח"ס והגוב"י ביבם מומר. והשיב הגאון ז"ל (ראה מכתבו לעיל ע' 4), כי חלילה לעשות כן ואין זה נכון לדינא כלל ולא יזכר ולא יפקד זה". והנה הרב מו"ה צדוק הכהן זצ"ל קבל עליו פס"ד של הגאון ר"א ז"ל, ובאמת נשתקע הדבר כל ימי חיי הרב ר"צ הכהן ז"ל.

אמנם אחר פטירתו של רצה"כ הנ"ל בהתאסף כמה מרבני ודרשני צרפת לעשות לו הכבוד האחרון, התאספו ג"כ לעשות תקונים בדת. וראשית החלטתם היה לבטל כל דיני גיטין וחליצה בין יהודי צרפת, ע"י תנאי שיאמר לה בשעת הקדושין, ה"א מ"ל באופן שלא תשארי עגונה ממני ואם יחרצו שופטי הממשלה גירושין לא יחולו הקדושין ותצא האשה ותנשא בחו"ק". וראשי המדברים שבהם באו אלינו בכתובים, להסכים עמהם בתקנות האלו. ואנחנו השבנו להם כי התקנה הזאת היא נגד תורה"ק, ואם לא תאבו לסמוך עלינו, קודם שתעשו דבר תכתבו לגדולי דורנו, ובפרט להרבנים הגדולים הקרובים למדינתנו. והמה לא שעו לדברינו והתאספו עוד בשנים עשר לחדש יוני והחליטו כפי רוחם (כפי ההעתקה אשר לפניכם בזה), ותמכו על הפקעת הקדושין ועל תנאי. ותלו עצמם בדברי הרשב"א בתשובה סי' אלף ר"י, ושם הוא מדבר רק לענין תקנת הקהל להפקיע מעות קדושין ע"י הפקר ב"ד. וכמו שהביא הריב"ש סי' שצ"ט דבריו, דהרשב"א לא יסתור דברי עצמו משו"ת אלף קס"ב וקפ"ה, וכמ"ש כ"פ בתשובות המיוחסות להרמב"ן כמ"ל. והרמ"א בשו"ת סי' כ"א, אינו ענין שם להפקעת הקדושין.

טעמם דמשום הפקעת הקדושין מחל כל אונס דשכיח ודלא שכיח, רצונם לומר דמתחלה כשהתנה מאחר דידע דחכמים אמרו משום תקנות עגונות של צנועות ומשום קלקולן של פרוצות דאין אונס אפילו בדלא שכיח, א"כ הו"ל להתנות ולומר דאם יהי' אונס דשכיח ודלא שכיח שלא יהי' הגט קיים, ומדלא אתני איהו דאפסיד אנפשיה, והראיה דבאונס דלא שכיח כלל כמו אכלו ארי ונפל הבית, הוה אונס שמבטל הגט, כמו שאמרו בגיטין (ע"ג) „אכלו ארי. אין לנו“, דמאחר דלא שכיח כלל לא אמרינן שהיה לו להתנות, רק באונס דשכיח ולא שכיח עשו כאונס דשכיח, וכן בבטלו, מאחר דידע דחכמים הפקיעו הקדושין הו"ל לבטל בפני אותם הב"ד כתקנת ר"ג, והוא לא עשה כן, ידע שבטולו אינו ביטול ומחל על זה, וכן בחוליה שניתק מחוליי זה לחוליי אחרת, אחר תקנת חכמים הו"ל להתנות ולא לסמוך על אומדנא ודברים שבלב. והראיה לר"ג נמי לא הוה גט עד דאתא לידה, אף שחכמים הפקיעו הקדושין, משום דאין כח גם ביד חכמים להוציא ולהתיר אשת איש לעלמא בלא גט בקדושין שנעשו כהוגן, רק בקדושין שנעשו מתחלה שלא ברצון חכמים כמו ביבמות ק"י, הוא עשה שלא כהוגן, לפיכך אפקעינהו רבנן לקדושין מיניה“, ששם לא חלו הקדושין מעיקרא, ובוה יש כח ביד חכמים לבטל דבר שלא יחול. וע"י שמ"ק כתובות ג'. ומ"מ גם ע"י גט אף דאמרינן דאחיל אחלי מעיקרא, מ"מ צריך לזו: דשויהו רבנן לבעילתו ב"ז, דאם הבעל בא ומערער וצווח שעשה שלא ברצון חכמים ולא מחיל, לזה אמרינן דאפקעינהו רבנן. וכ"כ הפני יהושע בדעת הרשב"א והרמב"ן בגיטין ע"ג. וכן כתבו כל הפוסקים, והרשב"א בשו"ת סי' אלף קפ"ה והרמב"ן והמרדכי בפ' האומר ובמיוחסות סי' קכ"ה וסי' קמ"ב, דאין לנו לחדש הפקעת הקדושין רק במקום שאמרו בגמ' ולא במקום אחר. והביא הרשב"א ראיה שלא אמרו להפקיע הקדושין במים שאין להם סוף, ובמומר שקידש ובחייבי לאוין ובשליח שקידש לעצמו. ואנחנו הוספנו להביא ראיה מהא דכפיה עצמה שחמך הר' וייל יסודתו, כי מה לנו לחובטו עד שיאמר רוצה אני, ואם אין בידנו לכופו תשאר עגונה, יפקיעו הקדושין מיניה, וכן בכל דיני עגונות ששקלו וטרו חז"ל, יפקיעו הקדושין, ש"מ שאין כח בידי חכמים להפקיע הקדושין ולהתיר א"א

עת יכולה להגיש עליו לפני השופטים והם יגרשו אותו שלא בפניו ושלא ברצונו, וא"כ הגרושין תלוי ברצון שלהם. ולא דמי לקדושין ע"מ שירצה אבא, דשם מתנה על מנת שלא יחולו הקדושין כלל אם לא בהסכמת האב, אבל כאן אינו יכול להתנות ע"מ שיסכימו שופטי הממשלה על הקדושין, דהשופטים לא ירצו לעולם לבטל הקדושין, רק מגרשין מכאן ולהבא. דהא אינם מפקיעין ירושת הבנים מהזיווג, אשר לפי חוקי צרפת אינם יורשים בנים שלא נולדו מהזוג ע"פ נשואין כשרים. וא"כ דמי תנאי זה לאומר היום את אשתי ולמחר אין את אשתי, ולא פקעי קדושין בכדי, כמו שאמרו בנדריים כ"ט.

גם בעיקר דיני תנאי היאך מצינו לחד מאן דאמר מהפוסקים שמתיר לעשות נשואין על תנאי רק במקום יבם מומר או נעלם שיש בזה תרי קולות, שהנשואין לא יבטלו בחייו רק אחר מותו אם בלא זרע קיימא, וגם אין ספק בדבר שיתקיים התנאי כיון שהוא מומר או חרש או נעלם שא"א בחליצה, הא אנו כרב פסקינן אליבא דרב כהנא משמיה דעולא (דלא כרבה) דקדשה על תנאי וכנסה סתם צריכה גט, משום דאחלי לתנאי בשעת נשואין ואין אדם עושה בעילתו בעילת זנות. וגם בקידוש על תנאי וכנסה על תנאי כתב בשה"ג בשם ריא"ז וז"ל בעל הרי זו מקודשת קדושין גמורים ואפי' קידש ע"ת ובעל ע"ת כו' לפי שאין אדם עושה בעילתו ב"ז, שהרי זו תחלת ביאתו לשם אישות היתה, וזו שהתנה כסבור שלא יעבור על תנאה ולפיכך אע"פ שלא קיים התנאי הרי אי אפשר לבטל בעילת האישות והרי זו מקודשת עכ"ל. וכ"כ בירושלמי בפ"ד ה"ד והב"ש בסי' ל"ח ס"ק נ"ט הביאו להלכה. וכן מוכח בתוס' ד"ה לא תימא דמקשי וא"ת דהכא משמע דלשמאל אדם בעיל ב"ז וקשה דביבמות ק"ז כו' אלמא סבר שמאל דאין תנאי בנשואין דב"ה נמי ל"פ, ומאי קושיא להתוס' דהכא קדשה על תנאי וכנסה סתם (בפלוגתא דרב ושמאל) ושם ביבמות ק"ז היה התנאי בשעת נשואין, ש"מ דס"ל להתוס' דאין חלוק בזה כדעת הרי"ז. ואף שהתוס' צ"ד ושם בכתובות פירשו דאין רגילות לעשות תנאי בנשואין היינו לשמאל, דאל"כ תקשי מדידה אדידיה. וכן לרבה אליבא דרב דבאשה אחת מודה רב, אבל לפי דקיי"ל כעולא ורב כהנא אליבא דרב כמ"ש

רק לענין תקנת מנהגים. ועי' אה"ע סי' כ"ח דפליג על מ"ש הרשב"א סי' א' ר"י.

אך עכ"ז הניחו עדיין מקום להתגדר בו, כי כתבו אשר התקנה הזאת לא תצא לפעולות עד כלות משך ששה ירחים. ולכן עוד יש תקוה כאשר יצאו הרבנים הגדולים במחאה גלויה, אולי ישובו מה"פסק" שלהם, ולא תקום הגזירה הרעה ליהודי צרפת ולכל ישראל. כי יש לחוש פן תתפשט הרעה על כל ישראל להקל באיסורי עריות, וכדי בזיון וקצף.

והנה אם יהי' התנאי כמו שכתבו הם, ה"א מקודשת לי באופן שלא תשארי עגונה ממני" אינו תנאי כלל וכלל. כי אם שופטי הממשלה יפרידו ביניהם — הזאת נקראת עגונה? הן הבעל יאמר: את אשתי, שבי עמדי, ואינך עגונה לפי דת ישראל. ואפי' אם תתנה היא, הריני מקודשת לך באופן שאם הממשלה תגרש אותנו ולא תתן לי גט כדת — לא יחולו הקדושין, ג"כ לא יתכן, דהוה מתנה עמ"ש בתורה, כמ"ש הבית מאיר בצלעות הבית. דכיון שבקבלת הקדושין הרי היא אשתו, והברירה בידו לגרשה או לא, דכתיב, ל"ה — מדעתו, ואם מתנה שיגרשנה באיזה זמן מן הזמנים הו"ל מתנה עמ"ש בתורה, ואף אם נאמר דלא כהס' בית מאיר וכדמשמע מחי' הרשב"א (גיטין פ"ד) בד"ה אטו דמהני תנאי שיגרשנה לזמן ידוע, תדא דגם הרשב"א לא כתב זה לדינא, רק שהקשא דלמא סבר המקשה כן, ועוד דלא דמי נד"ד למ"ש הרשב"א שהקשה וא"ת דלמא בשעת קדושין התנה ע"מ שיגרשנה לזמן ידוע, ולמה לא כתב שיגרשנה כל אימת שתרצה, והיה זהיר בלשונו, דזה ודאי לא חל התנאי, ורק הקשה שהתנה על זמן ידוע. ר"ל שתהי' אשתו עד הזמן שהוא אשר בידו יהי' לגרשה או לקיימה, ורק לזמן ידוע יתרצה להתירה לעלמא, והוה כמתנח ליתן לה מאתים וזו, אף כי הוא המושל בכספו, רק שהיה רצונו ליתן לה מה שהוא ברשותו. אבל להתנות בלא זמן לשלול ממנו דעתו ורצונו שזכתה לו התורה ולתלות הגרושין שלו עם אשתו בדעת אחרים או בדעתה — ודאי לא מהני, דמתנה עמ"ש בתורה. וכי גרע זה מכהן שמכר פרה לישראל ואמר שהמתנות שלי (חולין קל"ד) עיי"ש ברש"י ד"ה א"נ והרא"ש והר"ן שכתבו דהוה מתנה עמ"ש בתורה, שהתורה הרשתו ליתן לכל כהן שירצה, דהא בנד"ד אין זמן ידוע, דבכל

אחולי אחלי, אבל בתנאי שבשעת קדושין ע"מ שלא תזקק ליבום מומר או מוכה שחין שבב"ק ק"י שם אינו חוזר ומוחל ואינו חוזר ומקדש בשעת ביאה שהרי הספק תלוי כל ימי חייו ולא תסחן אשתו לאחר בחייו וגם בנים לא יהיו לו. והחת"ס בעצמו שם רוצה לסמוך על היתרו של הב"ש סק"ו שהבאנו, משום דבמקום חליצה בזיקת יבם מומר לא יתברר הספק לעולם כל ימי חי הבעל, ומפקפק אח"כ בזה באח נעלם דאפשר שימצאו אותו, א"כ נימא דסומך ע"ז שימצאוהו ויחליץ אותה, ומסיק ש"מ"מ כדאי טעמא של מעיל צדקה לסמוך עליו, וגם לפי סברתו אין סברא שימצאוהו עיי"ש שהאריך והנה גם החת"ס תופס לעיקר סברת המעיל צדקה והנ"ש ובהדיא ביאר מפני מה אין תנאי בנשואין בחייו כמו בנד"ד, וא"כ מאחר שכל האחרונים שהתירו לא התירו כ"א במקום ודאי שאין חליצה, והראשונים רש"י ותוס' והרי"א והשבות יעקב והנ"ש והשב יעקב סי' ל' והב"ש והמעיל צדקה וכמה מהאחרונים לא התירו אף במקום חליצה (היעב"ץ והגר"א ברוידא בס' בני אהובה), אבל אין שום אחד מהם הזכיר להתיר בסתם, איך יעלה על דעת שום איש שיודע בטיב גיטין ומו"מ של הלכה שמורין כן—להתיר בחומרי דא"א וערוה החמורה באין תומך!

ולכו"ע לית מאן דפליג שצריך שני עדים כשרים, שזה דבר שאי אפשר בשום אופן במדינת צרפת עולם הנימוס, והזוג לא יכירו בהקדושין שום תנאי, וכ"ל זה הוא כסות עינים להתיר א"א לעלמא ולטמע ממזרים בישראל, דהב"ש כתב, דאפשר לומר בחליצה שהוא ודאי שלא יתקיים תנאי אין צריך עדי ביאה, ולא כתב בלשון ודאי רק דאפשר לומר, והנוב"י מחמיר גם בזה, אבל בנד"ד אין שום ספק שצריך עדי ביאה לכולי עלמא.

וגם אם היה אפשר ע"פ הדין להתנות לא הי' ב"ד רשאים לעשות התקנה הזאת למסור ענין האשות בידי ערכאות כמו שאמרו בניטין פ"ח וב"ב מ"ח אמר רב משרשיא דבר תורה וכו' ומפני מה אמרו בנכרים פסול שלא תהא כל אחת ואחת תולה בנכרי ומפקעת עצמה מיד בעלה, ועי' רשב"ם שם וכמו שעיינו רואות כשהאשה ומשפחתה תקיפות, והבעל א"י בחוקי המדינה, והיא בכלי זיינה זוכה במשפט והבעל יוצא חייב, ואין להאריך בזה, כי לפי דיננו לא

הרא"ש שם א"כ שפיר אין תנאי בנשואין, וכן דעת רש"י שכ' ביבמות צ"ד ע"ב דבנשואין ליכא למימר תנאי הוה ליה בנשואין, הא כו"ע ידעי דאין אדם משים בעילתו ב"ו הלכך קים להו דנשואי שניה אינה כלום, דסתמא דגמ' קיימא אליבא דדינא כרב.

והמתירים להתנות באח מומר וחרש ונעלם המה ראשי המתירים בעל נחלת שבעה ח"א סי' כ"ב והשבות יעקב ח"א סי' קכ"ז, ולא התירו אלא במקום חליצה דאית בהו הני תרי קולי שאינו עוקר הקדושין מחיים ואין לסמוך שיתקיים התנאי, והשב"י לא התיר גם באח חרש פנוי דאפשר ביבום, כי אם בחרש נשוי דאי אפשר מצד המלכות, והנ"ש כתב בהדיא להקשות מהא דיבמות דאמרו בגמ' דליכא תנאי בנשואין, ואי מהני להתנות במקום יבם מומר כדעת התה"ד הא משכחת תנאי בנשואין כה"ג, ותירץ דלא אמרינן אין תנאי בנשואין מחיים, כלומר שיפקיעו הקדושין מחמת תנאי בחייו, אבל במקום חליצה שהוא אחר מותו לא איכפת ליה ושפיר יש תנאי. וכ"כ הב"ש בסי' ע"ז ס"ק ו' וז"ל ואע"ג דבעלמא אמרינן אין תנאי בנשואין מ"מ בכה"ג התירו, ר"ל בכה"ג במקום מומר וחליצה שהוא לאחר מיתה ובמקום דאין לספק שמחלה לתנאה (כמ"ש הרי"א ז) ע"י שיחליצנה, דמומר או חרש או נעלם ודאי לא יחלק. וע"ז סמכו האחרונים הנוב"י והחת"ס להתנות במקום חליצה שהיא אחר מותו ובמקום דליכא חשש שימחול לסבור שיתקיים התנאי, ובמקום אחר לא התירו ולזה עושין שטר חליצה.

ות"ו אשר האחרונים אלו פליגי על אלו הראשונים שהבאנו מבלי להזכירם. ואם אגודת רבני צרפת אמרו לסמוך לפי דבריהם, על התורני היותר גדול במאה הי"ט הוא ר' משה סופר הנני להעתיק דבריו מלבד מה שראו המה בח"א סי' קי"א, אמנם כתב בח"ב סי' ס"ח וז"ל, כי מה לנו להכניס במה שכבר התירו מפורש והלכו בו נמושות גדולי האחרונים ודבר גדול דיבר הגאון מעיל צדקה דלא שייך אין תנאי בנשואין משום בעילת זנות, והרי ודאי אין כאן איטור זנות דפנויה באופן זה שהרי הוא דרך אשות, רק הכונה אין אדם רוצה שתסחן אשתו לאחר בחייו ע"י ביטול הקדושין וגם בניו יהיו בני פנויה, אין דעת שום אדם סובל זה, משו"ה אין תנאי בנשואין דודאי

בה לרעה ושמרו אותה על טהרת הקדש, ואם ח"ו יפגעו בזה באיזה שגיאה היא מעוות שלא יוכל לתקן. לכן מהרו נא רבותינו ואל תתמהמהו לחוות דעתכם ומחאתכם, הראו לנו כי אין בתקנתם שום שרש ויסוד בדברי הגמ' והפוסקים, כי הדבר נחוץ מאד. ונקוה לד' כי ע"י זכאים כמותכם שירבו בישראל תגוגל הזכות שישובו מהחלטתם ותזכו לראות ברגלי המבשר להשיב לב אבות על בנים כאות נפשכם ונפש עבדיכם המצפים לישועת ד'.

נאום הק' משה בלא"א מו"ה דוד ווייסקאפף, רב דקהל עדת היראים בפאריש.

ונאום הק' יהודא בלא"א מוה יצחק ז"ל לובעצקי החופ"ק רו"פ ורומעניא בפאריש.

— 100 —

יצאו כלם כאחד במחאה גלויה ובדברים חוצבים להבת אש כנגדם, אשר נעתיקם פה כל אחד לפי זמנו ומקומו, ולזאת יסלחו לנו הרבנים הגאונים יחיו אם לפעמים נקדים הצעיר לפני הישיש.

וזה ראשונה אשר קבלנו מענה מלאנדאן, בשמעם מפינו את חפץ רבני צרפת לעשות, עוד טרם לדת החלטת האספה של 12 יוני:

מכתב הרב הכולל הג' מו"ה נפתלי אדלר וב"ד הצדק דק' לאנדאן

יום ד' ט' סיון תרס"ז, לונדון.

לכבוד הרבנים הג' וכו' וכו' מו"ה משה ווייסקאפף ויהודא לובעצקי שליט"א שלום כנהוג.

גם ע"פ דרכי המוסר לא יוכשר הדבר, כי מספר הקלוקלים אשר יצאו מזה יהיה יותר גדול מהתקונים, וההפסד מרובה על השכר. הענין הזה הנהו עומד ברומו של עולם. לא על מדינת צרפת לבד המה דנים. כי הדבר הזה נוגע לכל בני הגולה אשר יתחתנו עם ילידי צרפת, ויהיו הנשואין כתות כתות, אשר יצמיח מזה ח"ו בלבול הסדר בטהרת המשפחות. ויען כי הבנין הזה סתירה, וכעבור שנות דור אחד יהי' מעוות לא יוכל לתקן, לכן נאמר: הרף! והאל הטוב יהי' בעזרכם לגדור פרצות ישראל, כעתירת מוקיריכם הדורשים שלום תורתכם באה"ר.

היה בזה שום חשש לכוף לבעלה לגרשה, ומעתה תעשה האשה מריבה בתוך ביתה ומפקעת עצמה מיד בעלה, היפך דעת חז"ל.

ואתם גדולי התורה ומאורי הגולה, אליכם נקרא לחוות דעתכם, אם אתם תצאו במחאה גלויה אולי יהיו דבריכם נשמעים שישובו מדעתם ויסירו מעלינו הגזירה הרעה הנוגעת לכלל ישראל, כי עוד לא קמו בדברי טהרת המשפחה אשר כל מפלגות שקמו על ישראל, לבד הקראים, לא נגעו

1234567

אלה הדברים אשר ערכנו לגדולי הרבנים וגאונים זמננו בתור קול קורא. ותהי רעש גדול בין גדולי הדור, בכל מקום אשר כתב הדת מתקנת רבני צרפת הגיע אליהם, ולא לבד הגאונים התלמודיים אשר לא ראו מימיהם רק ד' אמות של הלכה נבהלו משמוע חפץ התקנה המבהילה הזאת, כי גם הרבנים הגדולים בעלי האשכולות אשר ידעו ולמדו חכמת יון ושארי מדעים כמו חכמי צרפת,

מכתבם בדבר שאלת הגיטין במדינתם הגיענו, ומאד צר לנו לשמוע כי חפצים איזה מרבני צרפת לתקן קדושין על תנאי, למען תוכל אשת איש להנשא לאחר בחופה וקדושין אחרי שנתגרשה מבעלה ע"פ חוקי הממשלה בלבד.

והגנו מן המודיעים שאחרי עיון נמרץ וישוב גדול באנו לכלל דעת, כי הדבר הזה לא יתכן מצד הדין. כי תנאי בקדושין הנזכר בהפוסקים ואשר ישענו עליהם המתקנים החדשים—לא נאמר רק במקום חליצה באופן שאין זרע להזוג הזה ולא פגם ביוצאי חליצהם. אבל אי אפשר להתנות להפקיע קדושי האם ולדור עמה בזנות במקום שיוכלו להיות בנים ובנות מהנשואין.

הק' נפתלי אדלר הכהן, חונה פק"ק הנ"ל והמדינה יע"א.

משה אביגדור חייקין, רב לאגודת בתי כנסיות בלונדון.

משה חיים חיימוזאהן, דיין דק"ק כנ"י בלונדון.

אשר פעלדמאן, דיין דק"ק לונדון.

— 100 —

חותם הבד"ץ

שיהיו בניו בני פנויה בני פילגש, ורק בחליצה שמתנה אם ימות בלא בנים, והמעיל צדקה הביא שם עוד טעם. אמנם הדברים הישרים האלו נאמרו לפי עומק ההלכה שמורין כן.

כל דברי הרב הכולל והבד"ץ הנ"ל מכוונים לחד טעמא שכ' החת"ס בח"ב סי' ס"ח בשם המעיל צדקה שהבאנו, דאימת אמרינן דאין תנאי בנשואין היינו במקום שיוכל היות בנים, דאין אדם סובל

ובעת ההיא בא אלינו מכתב משני גדולי הדור מארץ רוסיא הוא ניהו הגאון הגדול רב הרבנים, מאיר עיני הגולה, מו"ה דוד פרידמאן האבד"ק קארלין בעל מחבר הספר הנפלא פסקי הלכות על הרמב"ם ז"ל, ועמו חתום הגאון הגדול המפורסם וכו' מו"ה חיים עוזר גראדזענסקי הי"ו ראב"ד בק' ווילנא, וזה הוא:

הוד כבוד הרבנים הגדולים בפאריש בירת צרפת, ד' עליהם יחי'.

ישראל מתערבות פסולים וממזרים. חלילה לכם, שיהיו בני ישראל בוכים למשפחותם על ידכם. ואתם הרי ישראל, שומרי משמרת הדת, עמדו על המשמר, דברו על לב החכמים בגזירת חכמים, קנאו קנאה גדולה לד' ולתורתו, ולעם ישראל בקדושתו. תבררו לפנייהם דעתו דעת תורה. הודיעו להם כי רבני ארצנו תמימי דעים כאיש אחד חברים יעמדו בפרץ ויפרסמו בכל תפוצות הגולה את ההרס והקרע שאינו מתאחה. נקוה כי תצליחו בהשתדלותכם, ודברים היוצאים מן הלב יהיו נשמעים בעיני החכמים אשר אין כונתם להרע, ורק איוו טעות ודמיון כוזב הטעה אותם, וישתקע עוד הדבר, והננו המחכים לשמוע ולדעת מגמר הדבר. וד' יהי בעזרתכם כמשאלות מוקיריכם ומכבדיכם בלב ונפש כה"י.

נבהלנו לשמוע ממכתבם את ההצעה אשר עלתה בעיני רבני צרפת לקיים את הגרושין על פי ערכאותיהם על ידי תנאי בקדושין. לולא ראינו את מכתב מעכ"ת לא יכלנו להאמין. הן גם רבני הרעפארם לא הרהיבו לפגוע בעקרי הדת של נשואין וגרושין, שלא יבדלו מקהל עם ישראל, אף כי רבני צרפת אשר לא נמנו מעולם להרעפארם. אולי חושבים הם כי יש לתקנתם איזה יסוד ושורש בדין, הננו להודיעם כי הדבר פשוט ואין צריך לפנינו, כי אין שום ממש ותוקף בזה על פי דין. והמתגרשת בערכאותיהם בלי גט על פי דין כדת ישראל — הרי היא אשת איש גמורה ובניה מאחר ממזרים, ואין שום עצה ותקנה לזה. חדלו לכם, רבני צרפת, לעשות כדבר הזה, שלא נצטרך לקרוא אחריכם מלא, ולהבדיל חלק מעמנו למען לעשות סיג וגדר לטהרת וקדושת

דוד פרידמאן.

חיים עוזר גראדזענסקי.

תמוז, תרס"ו.

(מוסד הגאון ר' עזריאל הילדסהיימר ז"ל בברלין), בשמעו את אשר בדעת רבני צרפת לעשות ולתקן:

ובעת ההיא עוד לפני האספה של 12 יוני בא אלינו מכתב מהרב הג' החכם וכו' מו"ה דוד צבי האפמאן, מנהל ומורה לבית מדרש הרבנים

ב"ה ד' סיון תרס"ו לפ"ק ברלין.

שלו' וכט"ס להני תרי צנתרי דדהבא והרה"ג מו"ה יהודא לובעצקי גרם יאיר, בק"ק פאריש יע"א.

תבטל תורת גיטין וחליצה בין יהודי צרפת, ורק ע"פ שופטי הממשלה יקום דבר להתיר אשת איש לעלמא או יבמה לשוק. ודבר זה יתוקן ע"פ דינא

ענות כ"מ תרבני לבקש ממני חוות דעתי על ענין העומד ברומו של עולם, והוא כי כמה רבני ודרשני צרפת בדעתם לעשות תקונים, שעל ידיהם

נ. תע"א לפ"ק. אמנם כן במקום דחק ועגון כגון אם יש לו אח מומר או אח במקום רחוק שקרוב לודאי שלא יחלוץ, התירו האחרונים קדושין על תנאי ע"פ האופן המבואר בנוב"י ק' סי' נ"ו ובחת"ס סי' קי"א, ועי' גם בתשובות מהר"ם שיק סי' ע' ובס' ערוך השלחן ה' יבום סי' קנ"ז ס' י"ד—י"ז.

אך כל רואה יבין וישכיל כמה דקדוקים יש בקדושין על תנאי וכמה זהירות צריך לזה שיהי' התנאי קיים לבטל הקדושין. ואם יזמן שנצטרך לעשות קדושין באופן זה, צריך להעשות ע"י רב גדול שהוא בקי היטב בכל הדינים השייכים לזה, ושהוא זהיר בתכלית הזהירות לתקן הכל כדין וכדת. אמנם בזמננו שסודר הקדושין מסור לכל רב צעיר לימים, קרוב לודאי שהקדושין על תנאי לא יסודרו ע"פ כל הדקדוקים שנתקנו ע"י גאוני ישראל. חוץ מזה, רוב פעמים אי אפשר בזמננו לסדר קדושין כאלה כראוי וכהוגן, כאשר יראה הרואה בתשובות הנ"ל. התנאי לא יעשה ע"פ משפטי התנאים ובעת הנצרך, וע"פ הדין התנאי יהיה בטל ומעשה הקדושין קיים, והאשה הנשאת לאחר על סמך תנאי כזה — בניה ממורים גמורים.

גם הגאונים הנ"ל לא התירו קדושין על תנאי בתדירה ולבטל עי"ז תורת גיטין ומצות יבמין, לית דין ולית דיין, — תקנה כזאת לדעתי היא קלקלה שאין למעלה הימנה. ידעתי גם ידעתי שאין זה בכלל בטור מצות יבמין האמור בראש פ' ד' אחין, אבל לכל הפחות דומה למה דאיתא בפ' התכלת, סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא — ציצית מה תהא עליהן, שמבקשים תחבולות לפרוק עולן של מצות ולבטל תורת גיטין וחקי תורתנו הקדושה.

עוד שנית, הנה הטעם דקדושין כאלה אינם אסורים מטעם פילגש לדעת הרמב"ם, דאיסור פילגש הוא משום דסמכינן ארובא, ורוב פעמים הקדושין אינם מתבטלין, אמנם ידוע דאסור לעשות ספק לכתחלה כדי שנצטרך לסמוך ארובא, כמ"ש מו"ר מהר"ם שיק סי' ע', וע"ג בשו"ת שיבת ציון סי' ע"ב, ובשלמא במקום עגון ושעת הדחק הוה כדיעבד, אבל בלא זה אסור לכתחלה. ועוד דאנן חזינן שבכל שנה ושנה כמה וכמה קדושין מתבטלין ע"י הערכאות, ואנן נקום ונתקן דבר שע"ז כמה וכמה אנשים מישראל יבעלו ב"ז באיסור פילגש

לעשות קדושין של תנאי. גם תמכו יתדותם על הפקעת הקדושין שהזכרה בש"ס בכמה מקומות. ואענה גם אני את חלקי בס"ד על דבר זה.

הנה לענין הפקעת הקדושין אמת ויציב הוא אשר כתבו כ"מ שאין לנו לחדש הפקעת הקדושין במקום אשר לא דברו ממנו בש"ס (ע"י שו"ת הרשב"א סי' אלף קס"ב וסי' אלף קס"ה). ואם היה כח בידנו להפקיע הקדושין במקום עיגון, הלא אין צורך לכל תקנות עגונות, וכל השו"ת בעניני עגונות אך למותר. כי במקום אשר יראה בעיני הרב או כמה רבנים ששורת הדין והכרעת השכל להתיר האשה להנשא, יפקיעו קדושה ויתירו בלי שום פקפוק, ומי שמע או ראה כזאת בישראל? ירק רבנים אשר נתקו כבר את כל מוסרות הדת והשליכו מעליהם כל עבותות התורה, העיזו פניהם להתיר אשת איש בסברות בדויות כאלה אשר אין להן שחר ומתנגדות לכל דרכי הוראות גדולי המורים, ומהרסות עיקרי הדת עד היסוד במ.

הלא עינינו הרואות כי אף שהתירו חו"ל אשה ע"פ עד אחד (עי' רמב"ם סוף ה' גירושין), מ"מ אם בא בעלה — אמרו תצא מזה ומזה וכל הדרכים האלו בה, ואפילו אם נשאת ע"פ תרי עדים לא בעו למעבד עובדא במאי הוה למיעבד (יבמות צ"א ע"ב) ולא עלה על דעתם לומר בענין זה אפקעינהו רבנן לקדושין ונשאת בהיתר וגם הולד כשר, אלא ודאי שסברת אפקעינהו לא נאמרה אלא במקומות מיוחדים והיכא דאיתמר איתמר והיכא דלא איתמר לא איתמר. ומעתה, מי הוא זה אשר יפרוץ גדר לבלי חק, לומר בכל פעם ופעם, אפקעינהו! אם יגזרו השופטים להפריד החבילה.

נשאר לנו רק לחוות דעתנו אם יש להתיר לתקן שיהי' כל קדושין על תנאי. הנה כבר האריכו בענין זה האחרונים בתשובותיהם רובם גרשמו בפ"ת סי' קנ"ז ס"ק ח' וט' וכבוד מעלתכם הוסיפו להביא סיעת פוסקים המדברים בזה. ואני בעניינותי ארשום עוד מ"ש בשאלת יעב"ץ ח"ב סי' ט"ו לענין פלגש ושו"ת שב יעקב סי' ל"ט ומו"ר מהר"ם שיק בתשובותיו לאה"ע סי' ע' ע"א וע"ב, ואוסיף עוד להעיר שבשו"ת אור נעלם (ל' — ל"ב) גאוני הדור צווחים ככרוכיא על דיין אחד במדינת ווירצבורג שסידר קדושין על תנאי שאם ימות הבעל ותהי' האשה זקוקה ליבם, שלא תהי' מקודשת למפרע. ותשובה ל"א שם נכתבה ביום ג' כ"ט

התלויה בתנאי ובדעת שופטי הארץ - אין לה קדושה כ"כ, וכי היא רק טפלה לנשואי הציוויל, ודת הארץ היא הגבירה; ודת התורה ח"ו השפחה התלויה בה, וכדי בויון וקצף.

עוד אחת אדבר והיא דבר גדול אצלי. הנה ידוע שכבר קמו רעפארמער כופרים ובטלו החליצה מכל וכל, וגם מסדרים חופה וקדושין לאשה הניתרת ע"פ ערכאות ולא חשו כלום לדת משה וישראל, ועתה אם הרבנים הרוצים להתנהג ע"פ הדין של תורה יחקו את המינים האלה לבטל תורת גיטין וחליצה ע"י קדושין על תנאי, אף לו יהא שהוא נעשה בדרך היתד, מ"מ מה יאמרו המינים הנ"ל: הן אלה האדוקים עוד בדין התורה כבר הודו שחקותיהם לא טובים ושאין רוח העת נוחה מהן, ומה שאנחנו בטלנו בדרך ישרה ופשוטה, הן הם בטלו בדרך עקלתון בעקיפין ובהערמות! ואנן מה נעני אבתריהון? וכי יש לנו ח"ו חלול השם גדול מזה!! אשר ע"כ לפי ענ"ד אין לתקן בשום אופן שיהי' כל קדושין על תנאי.

ו"ד זעירא דמן חבריא מוקירכם כערככם הרב דוד צבי האפמאן

מנהל בהמ"ד לרבנים פה בערלין.

מכתב הרב הג' המפורסם מו"ה ישעי' המכונה ד"ר פירשט הרב לעדת היראים בוויין:

שפעת שלומים להרבנים וכו' איש איש כברכתו, ד' עליהם יחיו.

בישראל. לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריהם, מה נעשה לאחיותינו ביום שידובר עליהן ועל זרען, לא עמי אתם" ויבדלו מקהל הגולה ח"ו. והמרחם על נדחי עמו הוא יחדש רוח נכון בקרבנו וישובו שופטינו כבראשונה, והיה המחנה הנשאר לפליטה, אכ"ר.

הק' ישעי' בהגאון מהר"י פירשט רב בבהכ"ג שיפגאססע.

א"ח סכות תרס"ה, חיצן יצ"א.

גם מהרב הגאון ד"ר הירש אבד"ק האמבורג קבלנו מכתב בנידון זה:

יום ח' ט"ו תמוז תרס"ד לס"ק האמבורג.

שלום וישע עד בלי די לכבוד הרבנים המפוארים גודרי גדר ועומדים בפרץ ה"ה הרה"ג מו"ה משה וזייסקאפף רב לדעת היראים, והרה"ג מו"ה יהודא לובעצקי רב דק"ק רוי"פ בפאריש, נ"י ויזרח לאי"ט.

כי יש גדולים בקרב ישראל אשר קטנם עבה ממתי והם ידברו דבר ויתקנו עצה להפיר מחשבות פועלי און, בכל זאת לא אמנע בעדם לחוות דעתי גם אני,

(ע"י יו"ד סי' נ"ז סעי' י"ח שאסור למכור דבר איסור לנכרי אם עייז יכול ישראל לבא לידי תקלה). חוץ מזה יש לחוש לכמה תקלות, אם יעשו תקנה שכל קדושין יהיו תלויין ועומדין באופן שבקל יכול לבא שיהיו נעקרין מעיקרן. דאם ד"מ פשטה ידה וקבלה קדושין מאחר גם קדושי שני קדושי ספק, ואם הוא קידש אחת מקרובותיה גם זה קדושי ספק, ואף שבזמן הזה לא שכיחי דברים כאלו, מ"מ בהנהגה תמידית צריכין לחוש לתקלה אף לעתים רחוקות. יתר מכן, ע"י מנהג קדושין על תנאי תבטל קדושת האישות מכל וכל, כיון שכל קדושין יהוין תלויין. שכשאשה תזנה תחת בעלה, היא והבועל יחשבו שאין עושין איסור חמור בזה. שהרי במהרה תתפרד החבילה ע"י הערכאות ויעקרו הקדושין למפרע ונמצא שבעל פנויה, ויקוים בנו ח"ו, ומלאה הארץ זמה". ועוד מעט ויהי' למשל: אחב"י בארץ צרפת בועלים א"א בהיתר. הבי נסמך בזה על אי-ידיעה של עמי הארץ שאינם יודעים דינים? הלא גם עמי-הארץ ירגשו במהרה שהאישות

הנני לעשות רצון יראי ד' חושבי שמו להביע דעתי ע"ד העוברים על דת-משה וישראל בעניני גיטין וקדושין בארץ צרפת. הן אני יודע

בכל מקום אמרינן אפקעינהו רבנן לקדושין מיניה, ואין לנו בו אלא מה שאמרו חכמים בפירוש בגמ'. וכ"כ המרדכי בשם מהר"ם הביאו מהרי"ק פ"ה שאפילו העובר על חרם רגמ"ה לא אמרינן אפקיעו רבנן לקדושין מיניה. דהא חייבי לאוין ושניות וכמה עבירות דאורייתא ודרבנן תפסי קדושין. ודעת מהרי"ק מובאה להלכה בהגהות רמ"א באהע"ז סי' כ"ח סעי' כ'. גם ראו מה שכתב החת"ס ח' אה"ע סי' ק"ט בד"ה ומריש הוה אמינא. וכל היורד לעמקי ההלכה ומודה על האמת, יבין ויודה כי אין כח ביד חכמי ישראל אחר סתימת התלמוד לומר כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקי לקדושין מיניה.

ועל דברתם אשר באו אחר ר' מיכל ווייל לתת עצה בנפשם ודעתם תסכל באמרם כי כל איש ואיש בארץ צרפת יקדש לו אשה על תנאי, וכך יאמר לה בשעת קדושין: הרי את מקודשת לי על תנאי זה דאם יאמר היושב על מדין מחוקי המלכות כי תהיי מגורשת ממני ואני לא אתן לך גט כריתות כדמו"י — אז לא יחולו הקדושין למפרע ותצאי כפנויה ותנשאי לאיש אחר בלי גט, — אני אומר אוי לאזנים שכך שומעות! כי תנאי זה בטל והיא תשאר אסורה לעלמא באיסור א"א כל זמן שלא קבלה מבעלה גט פטורין כדמו"י כמבואר בש"ס ופוסקים. במס' יבמות צ"ד ע"ב איתא אהא דאמר ר' עקיבא אף אשת אח ואחות אשה שנשאת צריכה הימנו גט: האי אשת אח היכי דמי? כגון שקידש אחיו את האשה והלך למדינת הים ושמע שמת אחיו ועמד ונשא את אשתו, דאמרי אינשי הך קמא תנאה הוה ליה בקדושין, והאי שפיר נסיב. והאי אחות אשה נמי היכי דמי? כגון שקידש את אשה והלכה למדינת הים ושמע שמתה, עמד ונשא את אחותה, דאמרי אינשי הך קמייתא תנאי הוה ליה בקידושיה, והא שפיר נסב. אלא נשואין מי איכא למימר תנאה הוה ליה בנשואין?! ופי' רש"י אבל נשואין כי מתניתין (שם ע"א) „שהלכה אשתו למדה"י באו ואמרו לו מתה אשתך ונשא את אחותה ואח"כ באת אשתו מותרת לחזור לו" דאשתו הראשונה היתה נשואה לו, מי איכא למימר תנאה הוה ליה בנשואין, הא כו"ע ידעי דאין אדם משים בעילתו ב"ז, הלכך קים להו דנשואי שניה אינה כלום. והרי"ף והרמב"ם והטור והשו"ע באה"ע סי' ט"ו סעי' כ"ז פסקו כן להלכה, הרי

ואען ואומר, מה שעלה על דעת רב צרפתי ושמו ר' מיכל ווייל להתיר לאיש ואשה אשר התפרדו מטעם שופטי המדינה כפי החוקים החדשים אשר תקנו מקרוב, לילך ולישא ולהנשא לאיש אחר בלא ספר כריתות כדעת תורה, היה לא תהיה. יסודו אשר תמך עליו הרב הלז הוא טעות גמור וכל דבריו בטלין ומבוטלין. הוא אומר שכל המקדש אדעתא דרבנן אשר בארץ צרפת מקדש ואפקעינהו רבנן לקדושין מיניה. ולא כן הוא, חלילה לומר לנו כן, כי מש"ס ופוסקים מוכח כי דוקא לחכמי כל ישראל אשר הם קבעו לנו טיב גיטין וקדושין ע"פ התורה והקבלה — היה להם כח לומר דכל דמקדש כו'.

במס' גיטין ל"ג ע"א איתא אהא דאמר רשב"ג דהבעל אינו יכול לבטל הגט משום מה כח ב"ד יפה: ומי איכא מידי דמדאורייתא בטל גיטא, ומשום מה כח ב"ד יפה שרינן אשת איש לעלמא, אין כל דמקדש אדעתא דרבנן כו' ופירש שם רש"י אדעתא דרבנן מקדש להיות קדושין חלין כדמו"י, שהנהיגו חכמי ישראל, והרי הם אמרו שיפקיעו כל קדושין בישראל ע"י גט כזה, הלכך פקעי שע"מ כן קידשה.

ובמס' כתובות ג' ע"א איתא אהא דאמר רבא אין אונס בניטין דאי אמרת ליהוי גיטא זימנין דאניס ואמרה לא אניס ואזלא ומינסבא ונמצא גט בטל ובניה ממזרים, ומי איכא מידי דמדאורייתא לא להוי גיטא, ומשום פרוצות שרינן א"א לעלמא, אין כל דמקדש כו' ואפקעינהו רבנן לקדושין מיניה, ופירש"י שם כל המקדש אשה על דעת שהנהיגו חכמי ישראל בישראל הוא מקדשה שיהיו קיימין הקדושין לפי דברי חכמים ויהיו בטלים לפי דברי חכמים ע"י גיטין שהכשירו חכמים, ואפקעוה רבנן לקדושין כשיבא גט כזה אחריהם. השם עיניו על אלה שני המקומות בש"ס עם פירוש רש"י, יראה בעליל פירושא של האי כללא דכל המקדש אדעתא דרבנן מקדש כו' ולא יעלה על דעתו לומר דבר שוא ותפל כזה, כי המקדש אשה בישראל אדעתא דרבני עירו ומדינתו מקדש, וכי יש כח ביד הרבנים שבכל דור ודור להפקיע קדושין להתיר אשת איש לעלמא בלי ספר כריתות כדמו"י, חלילה וחלילה, כל האומר כן מרבה ממזרים בישראל ואסור לשמוע מיליו. הביטו נא וראו מה שכתב החכם צבי בחשובה קכ"ד ולא

סעי' ד' „המקדש אשה ויש לו אח מומר — יכול לקדש ולהתנות בתנאי כפול שאם תפול לפני המומר ליבום שלא תהא מקודשת“ דכבר כתב הגאון מו"ה אברהם ברוידא בתשו' מעיל צדקה סי' א' ששם יש צד להתיר, שבלאו הכי יש גדולים ראשונים שפסקו דאין צריך חליצה כלל מיהודי היוצא מדת ישראל לדת אחרת. וכן התירו באיש שנאבד לו אחיו, ולא חששו בזה הא דאין תנאי בנשואין דאין אדם עושה בעילתו ב"ז, דבכה"ג אם לא יקדש על תנאי למען אשר לא תשאר אשתו אחריו בכבלי העיגון, לא תרצה אחת מבנות ישראל היות לו לאשה ויבטל מצות פור' לעולם, ומשו"ה אמרו מוטב שיאכל רוטב ואל יאכל שומן.

גם מה שכתבו כתר"ה כי התנאים גבי מי שיש לו אח מומר (כאשר סידרם הגאון בנוב"י מה"ק חלק אה"ע סי' ג"ז ומלא דבריו הגאון בחת"ס סי' קי"א) לא ישמרו אנשי עדתם לעשות, הוא אמת ונכון. גם כל שארי חששות אשר העירו עליהם כתר"ה חמורות במאד מאד. ואסיים בתפלה ישלח ד' עזרו מקדש להפר עצת המחדשים וגם יסורו מדרכם ולא יחלקו את לבב ישראל למחלוקת ולא יגרמו שאנשי ישראל ימנעו לישא נשים ולהתחתן באנשי מדינת צרפת, ולכתר"ה יוסיף ד' כח וגבורה לעשות חיל כאות נפש דו"ש.

מבואר כאן דאין תנאי בנשואין דאין אדם רשאי לעשות בעילתו בעלת זנות. וכן מוכח מהא דאיתא ביבמות ק"ז ע"א ב"ש אומרים אין ממאנים אלא ארוסות, וב"ה אומרים ארוסות ונשואות. אמר רב יהודה אמר שמואל מאי טעמא דב"ש לפי שאין תנאי בנשואין, ואי נשואה תמאן אתו למימר יש תנאי בנשואין, נכנסה לחופה ולא נבעלה מאי איכא למימר? לפי שאין תנאי בחופה; וב"ה — מידע ידעי דנשואי קטנה דרבנן נינהו. רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו טעמא דב"ש לפי שאין אדם משים בעילתו ב"ז, נכנסה לחופה ולא נבעלה מאי איכא למימר? לא ניחא ליה דניהוי חופה דאיסורא, ופרש"י דאיסורא דבעילת זנות; וב"ה — כיון דאיכא קדושין וכתובה לא אתי למימר דבעילתו ב"ז. אלמא דבין ב"ש ובין ב"ה סברי דאין תנאי בנשואין דאסור לעשות בעילתו ב"ז, וחלילה לנו לומר כי איש בישראל יעשה תנאי בנשואין, דאם אחר הנשואין יאמרו שופטי הממשלה מהיום והלאה אסריכם לא אסרי — יאמר הבעל לאשתו: לכי מאתי, אשת זוננים את, ועל בניו יאמר כי בני זוננים המה, כי זנתה אמכם והוא ע"ד מה שכתב החת"ס בשם המעיל צדקה כי אין אדם טובל לאשתו שתהי' לאחר בחייו ובניו יהיו ילדי פילגש, וכמ"ש בהקו"ק לעיל. — המו"ל. — ואל ישיבוני מהא דכתב הרמ"א בסי' קנ"ז

מרדכי עמרם בלא"ה הרה"ג מו"ה יצחק הירש ז"ל חופ"ק הנ"ל.

מכתב מהרב הגאון הצדיק מו"ה שלמה ד"ר ברויער (ז"ל)

חרב לעזת היראים וק"ק פרנקפורט ומיין.

לכבוד הרבנים המאורים הגדולים צדיקים וישרים בלבותם גודרי גדר ועומדים בפרץ מו"ה משה ווייסקאפף ומו"ה יהודא לובעצקי (נ"י). בעיר פאריש.

יאלץ לרבנים צדיקים לערוך שאלה כזו לפני כל יודעי דת ודין של תורה, אם יאות כפי מחשבת ערומים רשעי הדור לעשות תקנה שכל קדושין יהיו על תנאי, באם הערכאות שלהם יחרצו למשפט שיתסרד הזווג כפי נמוסם, שלא יהיו חלין הקדושין מעיקרא, באמת כל איש הירא וחרד

יקר מכתבם קבלתי בעת אשר טרדות רבות סביב שתי עלי והקיפוני כל ראש, ולא הי' לדאבון נפשי לאל ידי להשים עיני על תוכן הענין אשר האריכו למעניתם. והנה היום לקחתי לי מועד לקרות מכתבם היקר, ולא אכחד תחת לשוני כי חיל ורעדה אחזוני על שכן עלתה בימינו, שההכרח

גדול אשר לא יגונה. אבל להתיר לעשות כל קדושין על תנאי, כאשר נזכר במכתבם, חס מלהזכיר כזאת לא יעשה בישראל כי מלבד שתבטל בזה תורת גיטין מקרב ישראל, אך גם תבטל תורת קדושין וכמו זר תחשב בעיני העם ח"ו. כזאת לא היתה בישראל מצת שנמסרה לנו תורה מפי הגבורה, וכזאת לא תהי' כל עוד אשר תפעם רוח תורה ויראת שמים בלב בני ישראל מאמינים בני מאמינים.

ובאמת כל דבר שפתים בזה אך למותר. ורק למען כבודם הרם כתבתי דברים האלה היוצאים מקרב לבי הנאנח והנכאב על צרת ישראל, ד' ברוב רחמיו יצילנו וישמרנו משונאי ומהרסי דתנו, יטהר לבב עמנו ויחיש גאולתנו ופדות נפשנו.

לדבר ד' תצלינה שתי אוניו לקול השמועה הנוראה, הה, ואוי שכך עלתה בימינו לחשוב מחשבות ערומים ופתאים כאלה. באמת שאלה כזו תשובתה בצדה ופשוטה יותר מביעתא בכותחא לפום הדין הפשוט ולפום סברא פשוטה. לפום הדין הפשוט כאשר האריכו בזה כבוד מעלתם בטוב טעם ודעת, ורוב הדברים האלו המה כתובים בספרי הפוסקים אשר לנו לעינים וידועים לפני כל מורה הוראה בישראל. וזה גם כי כבר גמר אומר כבוד האי גאון רבן של ישראל מו"ה יצחק אלחנן זצ"ל בדברים היורדים לחדרי לב במעט הכמות וברב האיכות. ומי יבא אחר המלך לבטל מדבריו הקדושים אף כקוצו של יוד! ולפום סברא—אם כי לפעמים נפתח לנו שערי היתר לעשות קדושין על תנאי, היינו כמובן מאלינו בדבר פרטי ובהכרח

הכ"ד דו"ש ומוקירים הק' שלמה ברויער שומר משמרת הקדש בפ"ק הנ"ל.

מכתב הרב הגאון המפורסם מו"ה נתן באמבורגער אבד"ק ווירצבורג והגדיל:

ב"ה ב' לסדר עקב תרט"ז, ווירצבורג.

שפעת חיים שלו וברכה וכט"ס לידידי אהובי הרה"ג חו"ב זוכה ומזכה את הרבים כבוד מו"ה משה ווייסקאפף נ"י בפאריש יע"א.

ועם היות כי מובטחני שמעכ"ת יעשה כל מה שביכ"תו בס"ד להפר עצת מרעים ולבטל מחשבת מחטיאים, מ"מ אל יאשימני אם אבא לגלות דעתי הקלושה אם לא טוב יהי' אם מעכ"ת בחבורת הרה"ג מוהר"י לובעצקי נ"י יפרסמו כרוז במכ"ע בדברים קצרים וחמורים, בחתימות כל הרבנים מכל מדינה ומדינה, המזהירים ומרימים קולם נגד מעשה רעה כזה. ומעכ"ת בחכמתו ובינתו יכריע. וד' ישיב לב הטועים לעבודתו ויריס קרן התורה והיראה כעתירת נפש ידידו הרו"ש כה"י בלונ"ת.

אחדשה"ט, ירשני מעכ"ת לבא לפניו בענין רם ונשא המרעיש לב כל ירא שמים והיינו מה שעלה בעיני איזה מרבני מדינת צרפת לבטל ספר כריתות האמור בתורה ורוצים להתיר אשת איש במרד ובמעל להרבות ממזרים בישראל ר"ל. עם היות כי מעכ"ת עם חברו הרה"ג מוהר"י לובעצקי נ"י כבר הרימו קולם לזכות את הרבים, מ"מ עדיין הסכנה במקומה עומדת. וחוב מוטל על כל ירא שמים בכל תוקף ועוז לבטל כח המתקנים שלא יחטיאו את הרבים באיסורים חמורים כאלו, שמחריבים טהרת וקדושת משפחות ישראל.

נתן הקטן הלוי באמבורגער.

מכתב הרב הגאון וכו' מו"ה יוסף דינער אבד"ק אמשטרדם והמדינה.

ב"ה ד' לסדר שלח דף תרס"ז לפ"ק.

שלום להרבנים הגדולים בתו"י מוהר"י לובעצקי אב"ד לעדת רו"פ ורומעניא
ומוהר"ם וויסקאפף רב לעדת יראים — בפאריש, נ"י.

מכתבם היקר מיום ט"ו לחדש זה קבלתי בענג נפש ובעצבון רוח. שבעתי עונג בראותי שלא אלמן ישראל גם במדינת צרפת, כי לא יערב לבם גם שם לעקור ולשרש את בית ישראל בזדון, כי הלא מבקשים להסכים עמהם ע"פ חוקי התורה להרוס עמודי האמונה ולהסיר מעל ראשנו עטרת תפארתנו גם בעיני העמים, אשר ירוממו ויהללו הקדושה והטהרה בבית ישראל ע"י חוקי ומנהגי הנשואין שקבעו בלבנו האהבה הטהורה בין איש לאשתו ובין אבות לבנים. אמנם מאד נפלאתי על אשר נכנסתם כדברי משא ומתן בתוה"ק עם אנשים אלו. כי לו חכמו והשכילו ידעו כי המקדש על

תנאי שתצא אשתו מעמו בגט שלא נכתב ונחתם כדין ולא נמסר לידה בעדים כשרים — תנאי הבאי התנה ואינה מותרת לשוק. וכן הוא הדין בהמגרש בגט מעושה בנכרים. וגם טענתם שיש כח ביד ב"ד לאפקועי קדושין — תוכיח כי ידיעת בר בי רב דחד יומא גדולה מידיעתם בדברי חז"ל. וע"כ בקשתי ערוכה אליכם להזהירם ולאמר אליהם כי אם יאבו בני עמנו בצרפת לילך אחריהם ולסור מחקי תורתנו בקדושין ובגיטין — יאבדו מתוך קהל עדת ישראל, כי כל הנולדים בארצם לממזרים יחשבו. וד' יגן על ישראל, ישמרנו ויצילנו. כ"ד המצפה לישועה.

יוסף צבי המכונה דינער אבד"ק אמשטרדם והמדינה.

והנה אתר ששלחנו את הקול קורא הנ"ל (דף ו—ח) לאיזה רבנים גדולים חסמוכים למדינתנו ולאיזה רבנים מפורסמים בארץ רוסיא, וינעו אמות חסמים מקול הקורא, ויצאו גאוני זמננו הוצץ כולם במחאות גלויות. בראשונה התחילו יחידים לפרסם במכ"ע „מחזיקי הדת ש"ל בעיר למברג. ואחרי כן יצאו במחאות כלליות מארץ גליציא לבר, מארץ אונגאריא לבר ומארץ רוסיא לברנה. ותנני להעתיקם כפי מקום ארצם וכפי הזמן אשר כתבו. וכבר כתבנו בזה (לעיל ע' ח') כי כבוד הגאונים במקומם מונח, וח"ו אין שום כונה בזה אם יבא לפעמים הצעיר לפני הישיש.

במכ"ע הנ"ל נומר 34 נדפס בראשונה מאמר ראשי מהמו"ל בשם „התנפלות על קדושת הגזע". שם מבאר איך חרדו גאוני הזמן על השמועה הנוראה ההיא. ואחר כן הדפיס מחאות מזקני הרבנים וגאוני גליציא ורוסיא.

וראשונה בא במחאה גלויה זקן הדור הגאון המובהק אשר כל רו לא אנס ליה מו"ה שלום קרדכי הכהן האבד"ק ברעזאן (ז"ל) המפורסם בחבוריו היקרים להלכה ולמעשה: „משפט שלום" על חר"מ, „דעת תורה וגלוי דעת" על יו"ד, „הגהות וחדושים על שו"ע או"ח ו„שו"ת מהרש"ם" אשר נתקבלו בכל תפוצות ישראל:

ב"ה יום ד' כ"א תמוז תרס"ו, ברעזאן.

לכבוד שלומי אמוני ישראל חברת מחזיקי הדת בעיר לבוב יצ"ו.

לתשובת מכתבם הנני. כי לקול השמועה (אשר איזה מרבני צרפת יבקשו לעשות חדשות בארץ אשר כל המקדש אשה יתנה עמה בתנאי שבאם חתגרש מצד הממשלה או שימות בלא בנים — יעקרו הקדושין למטרע) חרדה אחותני, איך יעלה בדעתם לעקור דין מפורש בשו"ע וש"ס דליכא תנאי בנשואין! וכמה כרכרו הפוסקים למצוא תקנה בנשואי מי שיש לו אח מומר (עי' אה"ע סי' קנ"ז ס"ד בהג"ה וכמה תשובות אחרונים). וגם זה רק בהסכמות גדולי הדור. אבל לא עלה על הדעת מעולם לנסר

ובניהם יהיו ממורים. — ותקותי רעננה כי עוד לא נפכה בהם אש שלהבת תוה"ק הניתנה מסיני ויודו על האמת ולא יטרבו לשוב מדבריהם המוטעים ולא יגרמו לפרוץ פרצה בקדושת ישראל למשפחותם, ושלום לנו ולכל ישראל.

דבר כזה בכל הקדושין שבעולם. וגם לפי דעתם המשובשת אין רשות לעשות קלקול כזה בלא הסכמות כל גדולי ישראל בכל המדינות. ואם לא ישמעו לקול זעקת גדולי ישראל האומרים שאין זה תקן אלא מעוות, ידעו נא כי חטאים המה בנפשותם והבדל יבדלו מכל קהל ישראל

הק' שלום מרדכי הכהן אבד"ק הנ"ל.

יצר החכמה

ב"ה כ' תמוז תרס"ז, סטאניסלאב.

אל כבוד אצילי בני ישראל אנשי שם שומרי אמונים ותופשי תורה ועל גביהם הרבנים הגדולים גאוני קהלות אשר במדינת צרפת, ד' יברכם ויחונגם ויאר פניו אתם סלה.

ומצותיו ביד רמה, ויהיו מאשרי העם הזה מתעים ומעבירים אותם על דברי תלמוד תורתנו, אשר לכל בהם חיי רוחנו, ויחזו למו תהפוכות משאות שוא ומדוחים.

כי ע"כ חובה קדושה רובצת על כל אשר לבו שלם עם אלקיו ותורתו, כל אשר אך נשמת יהודי תחייהו ודם ישראל נוזל בעורקיו, ללבוש כמעיל קנאת ד' צבאות, להתאזר בכל מאמצי כחו לעמוד בפרץ להפר אותות בדים עצתם הנפתלה לא תקום ולא תהי', ולא יעשו המזמתה, למען לא יתרבו ממורים בישראל ויבדלו ח"ו אחינו יושבי ארץ צרפת החמודה מקהל הגולה מהתחתן במו.

לבי נכון ובטוח כי המציעים ההצעה המזורה הזאת, ישימו אל לבם החטאה הרבה הכרוכה בעקבה, וינחמו על רעתם, ישיבו ידם מבלע ומהשחית נחלת יעקב. והא' הטוב יחונן שארית צאן מרעיתו, ישיב שופטינו כבראשונה, וישלח לנו במהרה המורה לצדקה ונזכה לעלות לציון ברנה ולירושלים בשמחת עולם, כנפש המעתיר הכותב לכבוד ד' ותוה"ק.

הק' ארי' ליבוש הלוי איש הורוויץ אבד"ק הנ"ל והגליל תע"א.

גט שני גאוני רוסיא כתבו במכ"צ הנ"ל אשר נציגם סה, אף כי מקומם בין חכמי רוסיא, אך יען כי נדפסו יחד עם רבני גאליציא לא חפצנו להשמיטם, הראשון הוא הרב הגאון מ"ה משה דאנישעווסקי (ו"ל) אב"ד ור"מ דסלאבאדקא:

ב"ה יום ג' י"ג תמוז תרס"ז, סלאבאדקא.

כבוד הרבנים הגאונים אשר בעיר פאריש ובמדינת צרפת הי"ו, יצו ד' להם את ברכתו שלום וכ"ט.

אחד"ש הוד כת"ר, הן שמענו שמועה מחרדת צרפת התעוררו לעשות תקון בעת הנשואין, שיאמר לב אשר איזה רבנים ודרשנים מבני עמנו שבמדינת לה שאם הממשלה תגרש אותנו ולא אתן לך גט

עריות החמורים, בלי התיישב עם כל גדולי הרבנים זקני גאוני ישראל בכל מושבותיהם, אם אפשר ונכון לעשות זה ע"פ דין תורה"ק.

לזאת למען כבוד השי"ת וכבוד קדושת הדת תוה"ק באתי גם אני להגיד שחלילה וחלילה לעשות התקון הזה אשר הוא באמת פרצה גדולה מאד.

וגם הלא ראוי לכה"ר לדעת, שע"פ הדבר הזה אם יעשו ח"ו כפי שעלה במחשבותם, יגרמו פירוד גדול בישראל, שכל בני ישראל יראי ד' ההולכים בדרך התורה הק' הכתובה והמסורה יהיו נצרכים להבדל מהם שלא יתערבו ממורים ח"ו וישמרו קדושת משפחות ישראל משמך תערובת פסול.

בטחוננו אשר כה"ר יתבוננו בדבר הזה לאשורו וישמעו לדעת חכמי גדולי גאוני ישראל בכל מקומות מושבות עם ד' ויחדלו מזה ולא יעשו פרץ בישראל ח"ו ויהי שלום על כל ישראל, כ"ד הכו"ח למען האמת ולמען קדושת ישראל.

משה דאנישעווסקי אב"ד ור"מ דק' סלאבאדקא מחבר שו"ת באר משה ב' חלקים.

ותרב השני שכתב באותו מכ"צ הנ"ל הוא ניהו הגאון המובהק

מו"ה יצחק יעקב רבינוביץ אב"ד דק' פאניוועז:

ז"ה, לכבוד רבני צרפת, ד' עליחם:

הרי זה כמו בעדים, — ולזאת אקוה כי בהתאספם יבינו את אשר לפניהם ויבטלו ההצעה הזאת שהיא עוקרת את יסודי דת קדשנו.

אך בכל זאת אמרתי לבא במכתבי זה, פן ואולי ח"ו יגברו המציעים, ותצא ההצעה הזאת לפעולה, שהיא תרבה ממורים בישראל, וארץ צרפת שמלפנים יצאה מאתה תורה לישראל ואת מימי תורתם של רש"י ור"ת ובעלי התוס' רבני צרפת אנו שותים, תבדל ח"ו כעת מעל קהל הגולה להתחתן בהם, ומה גדול הכאב.

על כן הנני פונה אליכם רבני צרפת, כי תשימו אל לבבכם לבל להפריד בין אחים, ותנו כבוד לתורה בזה, שההצעה המזרה כליל תחלוף ולא תעלה עוד על לב, ושלום על ישראל כברכת הבא על החתום י"ב תמוז תרס"ז פה קאוונא.

יצחק יעקב בהרש"ל רבינוביץ אבד"ק פאניוועז עובר אורח פה קאוונא.

כריתות כדמו"י לא יחולו הקדושים. ומאד אחזתני רעדה על תקון זה ח"ו אשר הוא מכשול ופרץ גדול בדת ישראל ובטהרת המשפחה, אשר יתירו ע"י זה איסור אשת איש החמור מאד וירבו ממורים בישראל ח"ו.

והנה שמענו כבר שבשנת תרנ"ג היתה שם התעררות בדבר זה ג"כ, ואז כתב הרב הג' המנוח אשר דרש טוב לעמו מו"ה צדוק הכהן ז"ל להגאון המנוח רשכבה"ג רבנו יצחק אלחנן אבד"ק קאוונא זצ"ל לשאול מאתו אם באפשר לעשות תקנה כזו. והשיב לו בקצרה שחלילה לעשות כן, ואין זה מן הדין, וישתקע הדבר. וכן מילא הרה"ג רצה"כ ז"ל שנשתקע הדבר כל ימיו.

באמת תמהים אנחנו איך יעלה בלבב הרוצים לעשות בנין תקנה זו שהוא סתירה גדולה לחומת הדת הקדושה בטהרת המשפחה של כלל ישראל, אשר יוכשלו רבים מזה באיסור חמור של א"א, לעשות פסיעה גכה על קדושת הדת בעניני איסורי

מפי השמועה נודע לנו כי איזה מרבני צרפת הוציעו הצעה מזרה לתקן לקדש על תנאי, היינו שהבעל יאמר לה אם הממשלה תגרש אותנו ולא אתן לך ספר כריתות כדמו"י — לא יחולו הקדושים. ובאספה הזאת החליטו להתאסף עוד הפעם בחדש מנחם אב שנה זו לגמור ח"ו את הדבר. ואם אמנם לא אוכל להאמין כי רבני ישראל יעשו כזאת לפרוץ פרץ גדר קדושת ישראל ח"ו, כי הדין פשוט ומבואר בש"ס (כתובות ע"ד) המקדש על תנאי ובעל צריכה הימנו גט, וכן פסקו כל הראשונים, והרמב"ם ז"ל כתב דאף אם בעל בלא עדים אמרינן דאחולי אחלי לתנאיה משום שאין זה קדושין אחרים, רק שבידו למחל התנאי, והקדושין חלין למפרע. ואף הסוברין דדוקא בעדים אמרו, בכ"ז אמרו דכל שדיין כדרך שאיש ואשתו דדין —

במכתב הנ"ל נומר 35 נדפסו עוד שני מכתבים משני גדולי רבני
באליציא, ה"ה הגאון מו"ה משה הכהן רפפורט אב"ד ליוזנסק
והגאון מו"ה דוד בערוש ווינטער אבד"ק חאראסטקוב:

לדינם. פה ישנו המוכר בעולם. אבל הם ירצו
להתנות אם תולד קטטה או סבה אחרת אשר לא
יוכלו על ידה לדור זע"ז, ואין לך מתנה על מ"ש
בתורה גדול מזה. והרי כל עצם הגרושין נוסד
על סבה הנולדת אחר הקדושין, כמאמר הכתוב
והי' אם לא תמצא וגו'. וכל זה הוא רק לפי
הכונה השטחית בדברי מהר"י ברין, מה שבאמת
תמוה מאד, כאשר צעקו תקיפי קדמאי ע"ז שהוא
עוקר תחומי הש"ס שאין תנאי בנשואין, וכמבואר
בירושלמי להדיא, שהאומר ע"מ שלא תוקק ליבום
הוא מתנה עמש"ב. וסברת מהר"י ברין אי אפשר
להלמה כפשוטה, רק כאשר ביאר השו"ע שם שלא
מדין תנאי קאתינן עליה, כי אם בגלוי דעת בעת
הקדושין ובצירוף שיטת הגאונים שפטורה מיבום
לגמרי. אבל בנידון דידן אין שום סברא אף דקה
כשערה לומר כן, ואפילו אם יבא אליהו אין
שומעין לו. ועלינו רק להתפלל כי יערה ד' רוח
טהרה על המתקנים שישבו ממשוגתם, ושבורפא להם,
כעתירת כל בית ישראל בכל הגולה המצפה לקיום
ההבטחה, ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ.

על אלה כנסת ישראל בוכיה, על אלה הרועים
היחידים בצרפת הרוצים להגדיל חטאת בת עמי
על אחת שבע, כי יקבעו הלכה לדורות איך לחלל
טהרת ישראל שנשתמרה אף בימי הגזרות והשמדות
היותר גדולות אשר מצאו את אבותינו. בכל משך
תקופת הגלות היו שבטי יה עדות לישראל כדרשת
רו"ל ששמו של הקב"ה המשותף בשמות השבטים
יעיד על קדושתם וטהרתם. ומי פלל כזאת, כי
אנשים שהוקמו על לשמור כרם בני ישראל ולנטוע
בהם המדות הטהורות שנשתבחו בהן בני ישראל,
ומכ"ש שחובתם היא להגין על הזרע שנקלט כבר
שלא יעלה הכורת עליהם, — והנה קמו כעת להורות
דרכים חדשים להגדיל פרצת החומה בארץ צרפת,
אשר גם מבלעדיהם הפרוץ מרובה על העומד...

כפי מה שהוגד לי, אומרים המתקנים האלה
שמצאו סמך להם בדינא דתלמודא ושו"ע. על כן
יצאתי נגדם לקדם בהריסת ראיתם ועדותם. כל
ראיתם הוא המבואר בהגה אה"ע סי' קנ"ז בשם
מהר"י ברין להתיר קדושי תנאי כפול באח מומר.
ומי עוד ולא יראה את החלוק הגדול מדין זה

הכ"ד משה הכהן ראפאפארט אבד"ק ליוזנסק כעת בלבוב.

מכתב שני מהגאון ר' דוב בערוש ווינטער אבד"ק חאראסטקוב:

כך אמר הקב"ה: אם אני מניח לישראל כמו
שהן — נבלעים הם בין הכנענים, אלא הריני משתף
שמי הגדול בהם והם חיים עיי"ש. ואמרו בש"ס
(קדושין ע' ע"ב) „שבטי יה עדות לישראל. אימתי
הוי עדות לישראל? בזמן שהשבטים שבטי יה”.

ובאמת לא אדע איזה דרך עבר עליהם רוח
עוצים לומר כדבר הזה שאין לו שחר, דמהני
התנאי שבשעת קדושין, והלא הלכה רווחת בישראל,
דקידש על תנאי ובעל צריכה גט. וכמה טרחו
הפוסקים בחתן שיש לו אח שאינו עומד לחלוק
וכדומה לעשות טצדקי שלא תהא זקוקה לו. וכמה
קולמוסים נשברו בזה.

ואפריון נמטי למנהלי הח"ק „מחויקי הדת”
בלבוב, שיצאו לעורר את הרבנים נושאי דגל
התורה והאמונה לבא לעזרת ד' בנבורים, להשמיע

בעולם היהדות כעת מנסרת אנחה גדולה
שעולה ובוקעת שחקים, ולקולה נמס כל לב
ירא וחרד לדבר ד' ונאמן לעמו. הוי מה נורא
המחזה, ואחריתה מי ישורנה? מי פלל כזאת,
אשר אנשים שהוקמו על לרעות ביעקב עמו וכבודם
בקהל עדתו בתור מורים ומדריכים — יהינו להרוס
עמודי הדת ולהכות את בית ישראל לרסיסים,
לחלל תפארת ישראל טהרת המשפחה שנחתמה
בטבעת המלך מלכו של עולם. והיא שעמדה לנו
להעמידנו עד היום הזה, כמאמרם ז"ל (בירושלמי
תענית פ"ב ה"ג רשב"ל בשם ר"י) „שיתף הקב"ה
שמו הגדול בישראל. משל למלך שהיה לו מפתח
של פלמנטריא קטנה, אמר המלך אם אני מניחה
כמות שהיא תהא אבודה, אלא הריני עושה לה
שלשלת, שאם אבדה — השלשלת תהא מוכחת עליה.

במרום קולם ולצאת חוצץ כולם נגד איזה מתקנים ולהוכיחם על פניהם כי משחתם במ לא ירצה, למען יזהירו לבל יסופו בחטאתם לאסור החתון עמהם ולהבדיל מכלל הגולה כאשר עשו גדולי ישראל ג"ע להתקנים הראשונים בברלין. תקותי תאמצני כי אלה היחידים מרבני צרפת יפקחו עיניהם, וכל עוד ניצוץ אחד מאמונת אבותינו חי בקרבם, יקבלו האמת ולא יוסיפו

לחלל שמן משחת הרבנות אשר על ראשם, ותחת לעשות מדחה מאחרי ד', יאמרו לחזק את מזבח ד' ההירוס ולתקן את חומת הדת הנפרצה ברוח היהודות הנאמנה ועשה יעשו בית נאמן לד' משכנות לאביר יעקב. ואז יהי שמם לברכה ושלוה על ישראל ועל רבנן, כנפש המצפה לישועה ולהרמת קרן התורה, ותחזיר ליושנה העטרה.

דוב בעריש ווינטער אבד"ק חאראסטקוב.

כ"ב תמוז, תרס"ז.

במכתב הג"ל נומר 36 נדפסו עור שני מכתבים מהרבנים הגאונים 1234567 מריה ארי' שרגא פייבל טוביש אבד"ק יאסי והגליץ ומריה פנחס הלוי איש הורוויץ אבד"ק בראדשין והגליץ:

שמע שמעתי ותרגו בטני ונפשי עלי תאבל, כי קמו איזה רבני צרפת ויאגדו קשר שאינו מן המנין לבטל דין תורת גיטין וחליצה. בשמעתי זאת חיל ורעדה אחזוני. הלא מפורש בש"ס (כתובות ע"ד) דהמקדש על תנאי ובעל צריכה הימנו גט. וכן מפורש בב"י סי' קנ"ז דיש בזה איסור מטעם מתנה על מה שכתוב בתורה דהתנאי בטל. והלא גם כשיש לו אח מומר דמבואר דיכול לקדש ולהתנות, מבואר בב"ש ובכלל הפוסקים האחרונים דהיינו דוקא אם מקיים כל משפטי התנאים המבוארים באה"ע"ו סי' ל"ח שם. ואף גם זאת, גם באח מומר דמבואר במחבר ז"ל שם (קנ"ז סעי"ד), דאם הי' למומר בשעת הנשואין שלה פטורה מיבום כדעת היש מי שמתיר בזה, הלא כתב המחבר בעצמו דאין לסמוך עליו. והנוב"י מה"ת ח' אה"ע סי' ק"נ הקשה עליו מיבמות צ"ב עיי"ש שהאריך. ועי' בחת"ס ח"ב אה"ע, ובספרי שו"ת מה"ת הארכתי הרבה בעה"ת לקיים דברי הגאון בעל נוב"י. וכן מבואר בתשב"ץ ח"ב סי' י"ז שנשאל שם בענין לקדש אשה ע"מ שאם ימות בחייה בלא בנים תהי' פטורה ולא תפול לפני היבם לא ליבום ולא לחליצה, דהרעיש העולם ע"ז

והשיי, פליאה ממני הוראה זו, ואיני חושב שאחד מבעלי הוראה יטעה בדבר זה ושמע הלכה מקופחת היא" כו' עיי"ש. כמו כן מבואר בכלל הפוסקים ראשונים ואחרונים לאסור איסור גמור בזה. אך המה יאבו לשחת דרכי התורה והמצוה, לתת תורת כל אחד בידו, כי יקדש על תנאי אף שאינו יודע אפילו ממשפטי התנאים הללו התלויים כהררים בשערה, ויגרמו להרבות ממזרים בישראל, שומו שמים על זה! רבני דחצתא מורין כן, לבטל דת תוה"ק ולפרוץ גדר שגדרו רבותינו הקדושים בעלי הש"ס והפוסקים ז"ל, בדברי הבל ורעות רוח, חדשים מקרוב באו לא שערום אבותינו, וקולי קולי תפסי להני גברי. ואתם עם ד' קדוש ישראל, לא תאבו ולא תשמעו לדרשנים יחידים אשר יאבו להפך דברי אלקים חיים, פגול המה לא ירצה. אך תדרכו בדרכי הטוב והישר אשר דרכו בהם אבותיכם מעולם ועד עתה, ולא תטו אזניכם לדברי אלו, ואז יוטב לכם לעולם, כנפש המדבר בצדקה דואג ומתאנח מפגעי הזמן ומצפה לרחמי שמים ואז מהרה תגלה ותראה האמת לאמתה של תורה.

ארי' שרגא פייבל טוביש אבד"ק יאסי והגליץ.

ואלה דברי הג"מ פנחס הלוי איש הורוויץ אבד"ק בראדשין והגליל.

וכמה דעות פסולות במטה באופני נשואין כאלה. וכמה שקדו חכמים על תקנת בנות ישראל שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, הכוונה יעשה את אחותינו, כי תהיינה בנות ישראל הפקר כשרה הבעל!?

וכבר כתב הרמב"ן ז"ל בפ' תצא הטעם בלאו דמחזיר גרושין אחרי אשר הוטמאה, כדי שלא יחליפו נשותיהן זה לזה, יכתוב לה גט בערב ובבקר היא שבה אליו, וזה טעם ולא תחטיא את הארץ להזוהר ב"ד על כך עכ"ל הטהור, ולפי דבריהם של אלה, בערב ישלחנה לנפשה ויצאה והיתה לאיש אחר, ובבוקר כשיגרשנה האחר היא שבה אליו, יען לא חלו בה קדושין כלל, ונמצא בנות ישראל מופקרות לזנות ולמחלת תאות כל פוחז וריק ח"ו. על כן ישתקע הדבר ולא יאמר, אין להמציא תחבולות חדשות בדת קדשנו. ואפילו נביא אין רשאי לחדש דבר מעתה.

ואתם אחב"י היראים והחרדים על דבר ד', ובראשם הרבנים העומדים על משמרת הקדש אשר בצרפת, השתדלו והרבו פעולה בעוד מועד להפר עצתם, ואל תהי זאת לכם לפוקה ולמכשול, אשר ח"ו יצטרכו קהל הגולה בכל מקומות מושבותיהם להבדל מלהתחתן באלה ולדונם כקראים צדוקים ובייתוסים אשר נבדלו מקהל הגולה עד היום. וסמוך לבנו בטוח בד' שומר עמו ישראל לעד, כי יניא את מחשבתם זאת ולא תעשינה ידיהם תושיה, ויגדור ד' פרצות עמו וינצרום וישמרם כבבת עינו עד נזכה לראות בנחמות ירושלים ויעלו לציון מושיעים בב"א.

דברי הכותב למען כבוד ד' ולכבוד ישראל וקדושתו.

מה מאד נבהלו עצמי ורחפו כל אברי לקול השערוריה הנוראה העולה מארץ צרפת, מהארץ אשר בה עמדה ערש אנשי השם ארוי הלבנון אדירי התורה המאירים את עיני כל בני ישראל, שמה מתנכלים נכלי דתות לתעב גוי קדוש ולחלל הברית שנכרתה על טהרת המשפחה וקדושת הגזע, ע"י עצתם הנפתלה לעשות נשואין על תנאי, שאם תתגרש האשה מבעלה ע"י דיני הממשלה יעקרו הנשואין למפרע ולא תצטרך גט כדמו"י. וכן במי שימית בלי בנים תנשא לאחר בלי הליצה. דברים רעים בוטים כמדקרות חרב בלב ישראל, באשר המה נגד דת קדשנו. וז"ל קרי בי רב דאין תנאי בנשואין. צאו וראו כמה בקשו חכמי התלמוד רבים חשבונות, וגללו לפנינו אופנים בשאלות שונות, בסוגיא דשני בתים יומא י"ג דהדר מגרש לה כו' יעו"ש. ומדוע העלו אופני התנאי רק בהגירושין. ולא להמתחכמים הלא הי' עצה פשוטה שיקדש את השניה על תנאי. אמנם לא עלתה על הדעת לומר כן.

והנה מלבד שהוא נגד דת קדשנו, שדרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, הנה גם מצד הנמוס ומדת האנושיות תועבה היא, זימה היא, שבעת שיכנוס אדם בקשר הנשואין עם אשת בריתו כבר יעלה על לבו רעיונות פסולים ומחשבות טמאות, לשקר בברית אשת נעוריו וכהתל איש יהתל בה ותהא או דעתו מגושמת במחשבת פגול, שתהא קלה בעיניו להוציאה, וילא ליה שכיתא ליה להפקיר בעילתה שתהא בעילת זנות למפרע ושיהיו בנים הנולדים ילדי זנונים. וכבר אמרו רז"ל (נדריים כ' ע"ב): וברותי מכם המורדים והפושעים בי — אלו בני תשע מדות כו' בני גרושת הלב כו' עיי"ש.

הק' פינחס הלוי איש הורוויץ אבד"ק בראדשין והגליל.

במכ"ע הנל באותו גליון כתב עוד הרה"ג ר' בנימין וואלף שענבלום אבד"ק שערצין:

בתקנתם החדשה שיהי' מעיל תנאי בנשואין, דבר אשר לא יזכר בתלמוד ואין בר בי רב יודע מקום מקורו בתורה. עד כמה שקדו רז"ל לתקנת בנות ישראל, ותפשו ומצאו אופנים לשמרן ממרעין

כל השומע תצלילה שתי אזניו אל השמועה כי באה מצרפת ונמס כל לב ורפו כל ידים, בראותנו כי בימינו נתקיימו דברי החזוה, מהרסיך ומחריביך ממך יצאו, אלה הם איזה מדרשני צרפת

נפל טעם זה ובטל גם האיסור יעו"ש. ומן השמים סייעו שדברי המחדש לא מצאו חן בעיני שרי הממשלה, ונתבלעה עצתו והופרה מחשבתו הרעה. ככה נקוה גם עתה כי ידי הצרפתים לא תוכלנה לנגוע בבית ישראל לרעה. ואף כמותם לא יוכלו לבטל אף אות אחת מתורה שלמה שלנו, כמו שאמר הנביא בחכמתו, ודבר אלפינו יקום לעולם.

בישין היכולים למצוא אותן ת"י בעל רוע לב, כידוע לכל מי אשר רק דרך על מפתן בית התלמוד, ותקנה זו לא נמצא אף זכר לה. וראה שו"ת חת"ס אה"ע סי' קע"ד שרצה אחד לפרוץ גדר ולהתיר גרושה לכהן, מחמה שהאשה מאסה בבעלה, מטעם תפל הבל ורעות רוח, דכל טעם האיסור הוא מחמת בזיון הכהן שישא אשה שבעלה מאס בה וגירשה מביתו, ובנווא ¹²³⁴⁵⁶⁷ שהאשה מואסת בבעלה

הק' בנימין וואלף שענבלום אבד"ק שערץ.

—◊◊—

מכתב הגאון הגדול ציס"ע מאור הגולה כו' מרן חיים הלוי סאלאווייציק מבריסק אל כבוד זקן גאוני הדור שר התורה וכו' מרן דוד פרידמאן מקארלין.

וכ"ג הרם רבא דעמיה גדול הדור, עליה רמיא מצוה זו של הצלת בית ישראל, ואחריו יצאו כל תופשי תורה להודיע גלוי כי גט כזה תנאי בטל ואין בו ממש מדין תורה, והבנים ממזרים. ובטח יועילו הדברים שישבו מזה ושיבינו כי הוא דבר הנמנע והי' שלום על בית ישראל וכו'.

הידיעה המבהילה ממדינת צרפת מאספת הרבנים ע"ד כריתות על ידי הממשלה שמה—מחרדת את כל קהל ישראל. כי הלא עי"ז ירבו ממזרים ויטמעו בהמשפחות ח"ו. אם עד כה הרבו החפשים פרצות והחריבו את הדת. אבל יש תקוה כי אם ישוב העם מרעתו ורפא לו. אבל פסול ממזרים מכה טריה היא שאין לה רפואה עד סוף כל הדורות.

חיים הלוי סאלאווייציק חופ"ק בריסק דליטא.

—◊◊—

מכתב הגאון הגדול רשכבה"ג מרן דוד פרידמאן מקארלין להרה"ג מהרי"ל לובעצקי בפאריש:

(כי תמוז תרס"ו).

נתגרשה האשה בגט פטורין בבית-דין צדק כדת משה וישראל— היא אשת איש גמורה ומוחלטה, ואם תנשא לאיש אחר בניה ממזרים. ולית דין זה צריך בושש כלל וכלל. ועל ידי"ג הדר"ג שי' מוטל לעמוד בפרץ ולדבר על לב הרבנים המתקנים האלה, כי חלילה וחלילה להם לעשות כדבר הרע הזה שלא נשמע כמוהו אף בין הריפורמטרים היותר קיצונים אשר באשכנז ובאמריקא, אשר גם המה לא הוידו בדבר הזה לנגוע באיסור אשת-איש היותר חמור, והוא מעוות לא יוכל לתקן. ושלום יהי' על ישראל מעתה ועד עולם, כעתירת ידידו מוקירו ומכבדו הכותב בלב נשבר ונדכא.

אחד"ש ידי"ג הדר"ג שי' באה"ר, נבהלתי כשמעו כי שבו אחדים מרבני ודרשני צרפת לחשוב ע"ד בטול תורת גיטין בצרפת, במה שאומרים לתקן הקדושין על תנאי, אשר אם שופטי הממשלה יגרשו את הזוג אוי לא יהיו חלים הקדושין למפרע. אוי לאזנים שכך שומעות! הן כל מי שיש לו אך מושג בתוה"ק ובדברי חז"ל יודע כי אין לתקנה זו שום מקום ומקור ע"פ ד"ת כלל וכלל. וכל האומר לטהר את השרץ בק"ג טעמים אין השרץ נטהר בזה. וכל האומר להתיר אשת איש לעלמא בלי גט כדת משה וישראל, אף אם יאמר אלפי טעמים ותקנות של קדושי תנאי וכדומה— אין האשת איש נתרת בזה. וסוף סוף כל זמן שלא

דו"ש וטובו בלו"ג דוד פרידמאן מק"ק פינסק. קארלין.

—◊◊—

מכתב הגאון הגדול רשכבה"ג מרן מאיר שמחה הכהן אבד"ק דווינסק המפורסם בתבורו הגדול „אור שמח“ על הרמב"ם:

גיה יום צ"ק ביום השמיני לירח החמישי מנחם ציון ינחמנו ויברך עמו, שנת צורי ומשגבי (תרס"ז) לפ"ק דווינסק.

ברכה מרובה לראשי קהל עדת ישראל גדולי תורה מאורי און הרבנים
המאורות הגדולים המפורסמים בשמותם הרב ר' משה ווייסקאפף
והרב ר' יהודא לובעצקי נ"י מורי עדת ד' היראים, בעיר הבירה פאריש,
כבוד ד' עליהם יהא חופף.

לא ישא שמא ימות בלא בנים ונמצא גורם לעקור
דבר מה"ת. ובירושלמי אמר „תמן התורה אסרה
עליו, הכא הוא אסור“. הכוונה כמו שהקשה גליון
הש"ס דכל זמן דלא מיבמה ה"ו זקוקה ליבום,
דאינה דומה לאחות אשה דעדיין אינה אסורה
עליו עד שתנשא אליו ויתבטל הגט והיא א"א
מהראשון ורק לא תתייבם מפני זה, א"כ אשתכח
דזקוקה ליבום יוצאת בלא יבום, יעו"ש בתוד"ה
אפילו לא נתגרשה, ויש לנו בזה בכתובים דברים
ארוכים ואכמ"ל בזה *).

אמנם דא עקא דבגמ' אמרו בכ"מ דאין תנאי
בנשואין. ביבמות דף צ"ד: אלא נשואין מי איכא
למימר תנאה הוה ליה, ובריש פ' בית שמאי (שם
ק"ז): לפי שאין תנאי בנשואין. ופירשו משום
דבשעת חופה או בעילה מחיל ליה לתנאיה. וע"ז
המציאו שישבעו שניהם שכל בעילות שיבעלו יהיו
על תנאי. ועי' בס' בני אהובה וכן פסק בשו"ת
רע"א סי' צ"ג ובסוגיא דהמדיר פלפול ארוך דאין
אדם עושה בעילתו ב"ז. וכ"ז נודע למעיין היטב
בש"ס ובשו"ע בזה וכמובן רק במקרה פרטית
יחידית, אבל לא עלה מעולם על דעת מי
שהוא שיהיו כל הקדושין על תנאיו.

והנה לפי מכתבם נמצאים אנשים אשר למיעוט
עסקם בתלמוד ירצו לעשות כל החופות על תנאי,
ובמה? באופן שאם האשה תלך לערכאות ותשיג
ג"פ מהשופט, או יפקיעו למפרע ויהי' ככל הגוים
בית ישראל אשר דיני בני נח מפורשים בירושלמי
קדושין דהוא מגרשה או היא מגרשתו. ואת התנאי
יעשו לנימוס אשר הכל יודעים דהערמה היא זו

מכתבם היקר הגיעני, והנה בדבר אשר המציאו
רבנן בתראי להתנות באח מומר או חרש לסדר
קדושין ונשואין ע"פ תנאי — הנה להיות שמבואר
בירושלמי „ע"מ שאם מתי לא תהי' זקוקה
ליבום — ה"ו מקודשת ותנאו בטל, דהוה מתנה
ע"מ שכתוב בתורה“. נמצא דאם אמר ע"מ שלא
תזקק ליבום — זה אינו כלום, דאשתכח דכי
ימות ותפול לפני יבם ותאמר דהתנאי הי' בקדושין
שלא יהיו קדושין, ושוב אשתכח דאינה זקוקה
ליבום, ובכה"ג ניחא ליה בהקדושין ויהיו קדושין
למפרע, וכיון דהקדושין חלין ואינה חולצת ומתיבמת,
אשתכח דמקודשת לבעל, וכי ימות נפקא בלא
חליצה ויבום ומינסבא לעלמא, והוה מתנה ע"מ
שכתוב בתורה. אבל אם מתנה „ע"מ שאם מתי
בלא בנים לא יהיו קדושין“, נמצא
דכיון דהוא מת בלא בנים פקעו הקדושין, ואף
לאח"ז שלא תזקק קמי יבם ותהא מינסבא לעלמא
גם כן אין הקדושין חלין למפרע ולא שייך זה
למתנה ע"מ שכתוב בתורה. ובס' מעיל צדקה" לא
באו הדברים מדוקדקים. רק בספר „בני אהובה“
בשו"ת ביאר הדברים לעומקם. שבספרי „אור שמח“
הבאתי ראיה לזה מירושלמי פ' שני נזירין יעו"ש.
והנה בפ' המגרש דף פ"ג באומר הרי את
מותרת לכל אדם חוץ מפלוני והלכה זו ונשאת
לאחיו של זה שנאסרה עליו ומת בלא בנים,
דפריך הגמ' דהוה מתנה לעקור כו', ומשני מתנה
מי קאמר לה לא סגי' לה דלא מינסבא ליה
לאחיה דהוה גברא, אלא גורם לעקור דבר מן
התורה, ופריך ע"ז „גורם? אלא מעתה בת אחיו

(*) הערת המו"ל: — לכאורה הי' נ"ל לומר דיש הפרש בין הירושלמי להבבלי דבירושלמי איתא בלשון זה „היאך זו
מתיבמת לא נמצא מתנה עמ"ש בתורה וכו' וע"ז פריך אלא מעתה בת אחיו לא ישא שלא יתנה עמ"ש בתורה, אר"י ברבין
תמן התורה אוסרתו, ברם הכא הוא אסרה עליו. ובגמ' בבלי לא ס"ל דזה מתנה עמ"ש בתורה, דהא אינו מתנה שתנשא לאחיו.
רק משום דהוה מתנה בדבר שיוכל לבטל מצוה מן התורה, ואם תנשא לאחיו יהי' בטל מצות יבמין, ולהכי פריך אלא מעתה בת
אחיו לא ישא, דהתם נמי מבטל מצות יבמין, ולא מחלק כמו שמחלק בירושלמי, דהא שפיר מוכח דלא הוה עוקר מצוה של יבמין
במה דנשוא בת אחיו, ואודא קושית גליון הש"ס ודו"ק—י. ל.].

מאליו, דאם יתקנו זה בכל המדינה ויעשו לחוק להתנות בעת החופה והביאה, דתהי' כוונתם שיהיו קדושיהן כרצון הערכאות אם יסכימו לקדושין כאלה, והוה כעל מנת שירצה ולא כעל מנת אם מתי.

אמנם גדולה מכל זה, הגה התורה באה ואמרה דעל הקדשה וביאת זנות עובר בעשה דכי יקח, ולרבנו משה שחוק הריב"ש שיטתו — בלא תעשה דלא תהיה קדשה, וכיון דלא אנידא ביה ויכולה להפקיע עצמה ממנו ומאשותו, הרי זו פילגש ואסורה מן התורה, ואיך תקנו רבנן בתנאי דאם ימות בלא בנים יופקעו הקדושין, ונמצא דכל ימיו באיסור דלא תהי' קדשה היא.

אמנם האמת לפי מה שכ' הרמב"ם בה' מלכים, דפילגש מותרת למלך ואסורה להדיוט, וכתב הריב"ש בס' שצ"ה שזה מחוקי המלוכה. וכבר ביארתי בס' „אור שמח“ הכוונה, דהתורה הקפידה מאד על ביאת זנות, דאשה אחת תפקיר עצמה לאנשים הרבה, ומלאה הארץ זמה כמעשי הכנענים וכמו שאמרו בפ' החולץ, לכן אסרה התורה לבא לשם זנות בלא קדושין, ולקי בלאו דלא תהי' קדשה, וכיון דפילגש מלך — הבא עליה חייב מיתה מחוקי המלוכה, דהוה משתמש בשרביטו של מלך, ואדוני' יוכיח שנהרג על אבישג השונמית, אם כן תו גדורה מביאות דעלמא ואין זו ביאת זנות והפקר ולא הוה זה בגדר קדשה יעו"ש. ואם כן כיון דמתנה אם מתי בלא בנים לא יהי' קדושין כלל, ורוב נשים מתעברות וילדות, נמצא דכל ימיו אסורה להנשא ולהבעל לאחר שמא ימות בבנים ואשתכח דהויא אשת איש למפרע, ונמצא דאין לך גדורה מביאת זנות גדולה מזו. דהבירור שהקדושין יפקעו — בלתי יכול להיות רק כשימות בלא בנים וכבר כלה קנין האישות שיש לו בה, לכן לא הוה לזה בכלל דלית קדשה.

אבל כאן אם יפקיעו הקדושין בתנאי דאם תלך ותתגרש בבית המושל שלא מדעת ורצון הבעל, והוי כל ימיהם למפרע באיסור זנות, ואין לך קדשה גדולה מזו, שבידה תמיד להפקיע מאישותו ולבטל הקדושין, והזנות רבה, שאחר הזנות תלך ותתגרש אצל השופט והקדושין יפקיעו למפרע והויא זונה גמורה ומלאה הארץ זמה כמעשה הכנענים*.)

ולבם כל עמהם, כי אינם מתכוונים לקדושי תורה על תנאי, רק לקדושי ונמוסי בני נח. והנה גם לפי דמיונם כבר כתבו כת"ר שזה בלתי אפשר שאינו בנימוס ודרך ארץ שיתנו תיכף בשעת בעילה לפני עדים, ונמצא דהוה כנס על תנאי ובעל סתם, דאמרינן אין אדם עושה בעילתו ב"ז, וצריכה גט מן התורה (ועיין באה"ע סי' ל"ח סעי' ל"ה). וגם כיון שלא ישבעו אמרינן דעל בעילות אחרות אין אדם עושה בעילתו ב"ז, ואף אם ישבעו ג"כ ידועה לנו קלות הילדים ובני הדור החדש באיסור שבועה בדברים שבינו לבין קונו, ואשתכח דתו אין אדם עושה בעילתו ב"ז. והך דאין אדם עושה בעי' ב"ז פירשתי בספרי „אור שמח“ פ"י מה"ג דלאו משום חומר האיסור דבעילת זנות אמרו ודדבר זה קל הוא בזה"ז לפריצי הדור, רק כיון דרוצה באישותה ותהא שמו עליה שתקרא אשת פלוני, תו אין אדם רוצה שיהא קנין אישותו בה מסופק, וכן היא רוצה שלא יהא קנין אישותה מסופק, שעל שניהם נאמר חזקה אין אדם עושה בעילתו ב"ז, ולא מהני אם ישבעו, והדברים ברורים.

עוד נודע סוגית הגמ' פ' כל הגט דאמרה דהני תנאי דעל מנת שירצה אבא ואם מתי יהא גט, דתלי להו באם אין ברירה יעו"ש. וכבר פירש רש"י דלא דמי לתנאין דעלמא, שאינו במכוון מבעלי התנאים, והדבר תלוי בענין זולתו כמו באם מתי במי שחיי ומותו בידו, ולהלן באם ירצה אבא, ועמדו ע"ז כולו רבוותא מהך דגט שכיב מרע דתיקן שמואל לגרש על תנאי. והמחזור כתירוף הרמב"ן דבתנאי בדבר אחד לא שייך לברירה, והוה כתנאי בני גד וב"ר, רק באומר שעה אחת סמוך למיתתי יהא גט, דהוה כמברר שעה מן השעות, הוי שני דברים ותלוי בברירה. אמנם באומר ע"מ שירצה אבא, כיון שהרצון הוא מסור ללב האדם, בזה שייך לדין ברירה. והובאו דבריו בר"ן לגיטין. ואם כן כאן דמקדש ע"מ שלא תלך להמושל, והמושל לא יפטר בה בנימוסין שלהן, הוה דבר התלוי ברצונו. דחוק הנמוס עשוי להשתנות, ואין לך דבר התלוי ברצון יותר גדול מזה, ואין ברירה, נמצא דאין קדושין חלים כלל, דבדאורייתא קיי"ל דאין ברירה. והדבר מובן

(*) הערת המו"ל: — סברא זו כבר נתקבלה מכמה גדולי פוסקים האחרונים, וכן מחלק בס' „נחלת שבעה“ לומר, דמה שהתירו להתנות בנשואין במקום חליצה, משום דהקדושין יפקעו לאחר מיתתו, ובגמ' שאמרו אין תנאי בנשואין הוא בחייו, ועי' מ"ש בשם התת"ס והמעיל צדקה יעו"ש בקו"ק, ופל זה רק במקרה ושאלה פריטת. — י. ל.

המדינה עושים והדבר מוכח דלהתדמות כחוקי נימוסיהם הם מתכוונים, ואין לך הערמה גדולה מזו (דאף באיסורים הקלים לא התירו רק בדרבנן). ובפרט לפי מה שביארתי דיהיו בזנות כל ימיהם. ואף בכפיה ע"י נכרים כדן אמרו חכמים גזירה שלא תהא כל אשה תולה עצמה בנכרי ומפקעת מיד בעלה (ב"ב מ"ח) ופי' רשב"ם, להחניף לו ולזנות עמו יעו"ש, דלא קשה מה שהקשו בתוס' דהגדר הוא משום זנות שלא תזנה עם הנכרי יעו"ש. ואתם תהיו ההורסים גדר האשות, ויהיו עושים מעשה כנענים, ונמצא הממזרות רבה, ויקיים, ומלאה הארץ זמה" ויתקיים חלילה על ידכם מקרא שכתוב בעובדי' כפשוטו, וגלות החל הזה לבני ישראל כנענים עד צרפת". חלילה לכם מעשות כדבר הזה. ידעתי כי באהבתם את עםם ירצו לעשות זה, אך יביאו נא בחשבון ההפסד הגדול ליחס ישראל וטהרת קדושת אישותו שיוכל להתהוות מבית ישראל בצרפת, כאמרם ריש פרק יוחסין ע' ע"א: "תל מלח אלו בני אדם שדומים מעשיהם למעשה סדום שנהפכה לתל מלח" וכו'. אמר הקב"ה אני אמרתי שיהיו ישראל לפני חשבים ככרוב, והם שמו עצמם כנמר". אשריכם שלא גמרתם אומר בלתי שאלת גדולי תורה ותלמוד בארצכם. תנו כבוד לד' וכבוד לבית ישראל לגדור כרם ב"י מעריות ולהיותם גוי קדוש. כ"מ שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה. מנעו רגליכם מדחי, מדחות העם ההולכים אחריכם כבהמה בבקעה, מדחות אבן אחר הנופל, ולא יתקיים בכם החזיון, רועים רבים שחתו כרמי את חלקתי" כו', ויקייים בכם ובנו, אני ארעה צאני ואני ארביצם נאם ד'".

ואתם, מחמדי לבבי, ראשי עדת ישראל שומרי תורה בצרפת, הנה כתבתי מעט מהרבה מאשר בלבבי. אך אדמה כי למביני דבר יספיק, ובטח כתבו זה גם לרבנים אחרים מפורסמים וגדולים. ועצתי אמונה כי יפתחו בשלום ובנחת כמנהג החכמים. ואקוה לד' כי בהשגחתו הפרטית בל יעזבו ויגדור את כרמו, וגם האנשים האלה אשר אין תורתם אומנתם, ועסקם בתלמוד אינו קבע, יתנו כבוד לד' ולא יהיו יוצאים מן הכלל, אשר בני ישראל בל יתפרדו מהם ויאסרו להתחתן עמהם כאשר עשו קדמונינו עם הקראים אשר גם עליהם כתב הרמב"ם כי המה כתינוקות שנשבו לבין הגויים, ודמעת העשוקים ואין להם מנחם, כפי מדרש חז"ל.

ומה שתקנו חכמים נשואין לקטנה, כבר פירשנו בתשובה דאיסור לא תהי' קדשה על ביאה שלא לשם אישות, אינו רק באשה שיכלת בידה להתקדש, אבל קטנה דלאי בת דעת להתקדש, ואם תאמרנו לישא אותה בלא קדושין, נמצא דאין עצה להתירו לבא עליה, ובוזה אין מכוון התורה בלאו דל"ת קדשה לשלול ממנו מלישא אשה אשר נפשו חפץ בה, רק כשביכולת הדבר להיות ע"י קדושין אסרה תורה ביאה שלא בקדושין. ובפרט בקטנה דלאו בת תאוה היא ואינה נגרת לזנות כמו שכתבו בתוס' פ' האיש מקדש מ"ג ע"ב בד"ה וכל שאינה יכולה כו' יעו"ש. לכן לא אמרה התורה לאו דל"ת קדשה באינה יכולה להתעבר, ולה התירו חכמים קדושין ומיאון, אע"פ שאין ביד ב"ד לעקור דבר מן התורה בקום ועשה. והעיקר כטעם הראשון דמשום דאינה בת קדושין וא"כ ימנע ממנה לגמרי דאינה בת דעה להתקדש, וזה לא שללה התורה מהאדם, רק במקום שיכול להיות ע"י קדושין אסרה תורה בלא קדושין, ומשום זה גם בחרשת תקנו נשואין אע"ג דיולדת ונגררת לזנות, דלטעמים אחרים ל"ש בחרשת.

והנה כפי הנראה אשר המורים ומנהלים בצרפת המה בני נימוס וקדמו לבא בשאלת פי גדולי תורה בארצם, לכן אומר להם: אחי, אל נא תרעו להרוס קדושת כרם בית ישראל לפרוץ גדרו ולעקור משוכתו, הן ישראל גוי אחד בארץ השומר טהרתו וקדושתו, גוי איתן אשר שמר יחושו וטהרת אישותו מאז, גם במצרים חתם בשמו הר אובני בשם י"ה עדות לישראל, ומאז נתן לנו השם תורתו, הבדילנו מן הגוים כהבדל הקודש מן החול. ואם יתקנו חופות כאלה ואף אם יתנו תנאים לאלפים, הכל ידעו דברים שבלב באומדן דמוכת טובא דאין זה אישות על תנאי, רק אישות כחוקי הערכאות. ותחת, כדת משה וישראל" יבינו כל עם צרפת כי זה רק קדושין כחוקי הרעפובליקא החדשה, ואף הטובים שבהם יאמרו דהוי קדושין לזמן, וכאומר לאשה, היום הרי את אשתי ולמחר אין את אשתי—מי נפקא בלא גט? (נדרים כ"ט ע"א) ובירושלמי קדושין פ"ג, הרי את מקודשת לשלשים יום ה"ו מקודשת לעולם ולא מצינו אשה יוצאה בלא גט, ולא שייך בזה אין דברים שבלב דברים כדאמרו בקדושין נ' ע"א בהתנה ע"מ שאני כהן וכו'. ואם אמרה בלבי היה להתקדש לו בדבר שכל בני

אנא, ברוכי ד' ראו נא בכל אומץ ועוז להפריע אותם מעשות זאת בשלום ובמישור, וד' יברך את עמו בשלום וינחמם ברוב חיים ויהיו כשתילי זיתים נטעי נאמנים, מה זיתים אין בהם הרכבה, כך לא יהי' להם פסולת (ירושלמי כלאים) וד' יברכם ויוסיפו חיים ושלום בכל טוב ועושר, ועיניהם ועינינו תחוינה בבוא מבשר אומר לציון מלך אלֵקין.

מוקירם ומכבדם כערכם ומברכם מקרב ולב ברגשת כבוד
מאיר שמחה הכהן חותם פ"ק דחנינסק (מלפנים דינאבורג).

מכתב הגאון המובהק פאר הדור מו"ה מלכיאל צבי טננבוים ז"י אבד"ק לאמזא
בעהמ"ח ספרי שו"ת דברי מלכיאל ז"ח:

ב"ה יום ב' י"ד סיון תרס"ז, לאמזא.

לכבוד הרבנים הג' המפורסמים מחזיקי דבר התורה והיראה מהר"מ ווייסקאפף
ומהר"י לובעצקי נ"י הרבנים לעדת ישראל בני רו"פ בפאריש יע"א, שלו' וברכה.

עיי"ז כשיתבטלו הקדושין של כל המתגרשים בערכאות הרי תהיינה כל בעלותיהם בעילות זנות למפרע וכל בניהם שילדו יהיו מפנויה בלא קדושין והמה פגומים. ואם יתקנו ח"ו כן, אזי יהי' ההכרח לפרסם בכל תפוצות ישראל שידעו שהבנים במדינתם יש עליהם חשש פגומים ויהי' בזיון גדול. ואף שמצינו שהתירו חז"ל ביבם מומר לקדש על תנאי, היינו משום דא"א לו באופן אחר, וגם התנאי שם רק שאם ימות בלא בנים יתבטלו הקדושין ור"ל שני דברים להקל: א'—משום דלא תסחן אשתו בחייו, ב'—דגם בנים לא יהיו לו שיהיו בני זנונים בני פילגשו, ועכ"פ התירו לו כדי שיוכל לקיים מצות פו"ר שהיא מצוה רבה וכדמצינו בגיטין ל"ח שהתירו איסור שחרור בשביל זה. אבל בנ"ד חלילה לתקן דבר כזה בשביל שאפשר שיהי' פרוצות שינשאו בלא גט, ובכה"ג אמרינן בב"ק ס"ט, הלעיטהו לרשע וימות ואין אנו אחראין לרמאים. וכך ביארתי זה בחבורי ח"א סי' ע"ד שאין מוטל עלינו לתקן תקנות בשביל הרשעים. ובנ"ד א"צ לפלפולים. כי פשוט שחלילה לתקן שיקדשו על תנאי, וכמ"ש מעכ"ת בשם הגאון מאוה"ג מהרי"א ז"ל. ואקוה אשר הרבנים דמדינתם, אותם שיראת ד' נגעה בלבם, לא יסכימו לתקנה מקולקלת כזאת, וישתדלו להפר עצת הרוצים בזה.

ע"ד אשר במדינת צרפת יצא זה מכבר חוק הממשלה שאיש ואשה יוכלו להתפרד ע"י שופטי הממשלה, כשימצאו השופטים אשר הצדק עם אחד מהם שרוצה להתפרד, והנה יודמן שלא יחפון הבעל לתת לה ג"פ כד"ת, והרי היא ע"פ ד"ת אשת איש גמורה, ונמצאים העוברים על דת ונושאים אשה כזו אף שלא נתגרשה בג"פ כד"ת, ורב אחד רצה לדון שהפירוד שעושה השופט יהי' כגט שנעשה בב"ד. והנה יפה כתבו כבודם שהוא נגד דין תוה"ק, דבגט בעינן וכתב ונתן, אבל לא שהשופט יגזור אומר שהיא נפרדת ממנו. וע"ד שאיזה רבנים רוצים לתקן שיקדשו על תנאי, הנה כבר הביאו כבודם אשר הגאון הצדיק מרן ר' יצחק אלחנן ז"ל כתב לשם זה עשרים שנה שאסור לעשות כן, ודבריו אמתים וא"צ להסכמתנו. וטעמו נראה פשוט כי הלא תנאי זה צריך שיהי' גם בשעת יחוד וכמ"ש הנוב"י סי' נ"ו והחת"ס סי' קי"א ושיהי' לפני עדים. ודבר זה בלתי אפשר בזה"ז. ובפרט בדור פרוץ כזה אשר גם מבלעדי זאת מלעיגים הם על כל קדשי ישראל. ועוד כי זה יגרום פריצות גדולה, כי יבאו להקל ח"ו באיסורי א"א, באשר ידעו כי הקדושין הם רק על תנאי ואפשר שיתבטלו, וגם כי בידה היא לבטלם, כי תשתדל ע"י השופטים להתיר אגודתם. ועוד כי

דברי דוש"ת מרחוק מצפה לישועת ד' במהרה

מלכיאל צבי הלוי טענענבוים אב"ד דק' לאמזא.

מכתב הגאון המפורסם פאה"ד וכו' מו"ה יחיאל מיכל הלוי עפשטיין ז"ל
 אבד"ק נאוואהרדאק בעהמ"ח ס' ערוך השלחן על ד' חלקי שו"ע:

ב"ה עש"ק לסדר מו"מ תרס"ז, נאוואהרדאק.

ולדיא אמרו מפורש ביבמות ק"ז שאין תנאי
 בנשואין. וחרפה הוא להאריך בזה. ולכן כרוזא
 קרי בחיל בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין
 שאילתין, שכל דברי אלה הרבנים והדרשנים המה
 הבל וריק. ומדין תוה"ק שכל אשה הנשאת לאיש
 אינה יכולה להגשא לאחר רק או במיתת הבעל
 או שיגרשנה בב"ד של ישראל ובעדי כתיבה
 וחתימה כדת משה וישראל.

אלה דברי הכותב ברפיון ידים ובכשלון ברכים
 ומצפה לישועת ד' בבנין ציון וירושלים וישונו לב
 הסוררים לאביהם שבשמים אמן.

יחיאל מיכל הלוי עפשטיין החופ"ק הנ"ל.

מכתב הגאון המפורסם פאה"ד וכו' מו"ה אליעזר ראבינאוויץ ז"ל מד"א דק' מינסק:

ב"ה יום א' ג' מנ"א תרס"ז, מינסק.

שלום וכל טוב לכבוד ידידי הרב וכו' מו"ה יהודא לובעצקי נ"י, שלום וברכה.

הנני מקוה כי כבודו יעמוד בפרץ, ואולי
 משגה הוא ביד הרבנים אשר אינם יודעים חומר
 האיטור, כי אז בודאי כאשר יגלה להם חו"ד אשר
 הוא דבר המתנגד לעיקרי הדת, יודו על האמת
 ויאמרו ברם דברים שאמרנו טעות הוא בידינו
 ותהי' להם הודאתם וחזרתם לכבוד ולתפארת,
 כאשר לא יכבו את הנחלת מאש דת קרש בנוגע
 לקדושת המשפחה בדבר שיש בזה ע"פ דתוה"ק
 חיוב מיתה.

הנני בטוח כי כתר"ה יעמוד בפרץ וזכות
 הרבים תהי' תלויה בו, כשיעמיד הדת על תלה
 בענין הנוגע ברומו של עולם היהדות.
 ויהי ד' עמו לברך טעמו ודבריו היוצאים
 מלבבו יכנסו ללב שומעיהם להסיר מכשול מדרך
 עמנו.

אחדשה"ט באה"ר, בלב נרעש קראתי היום
 במכ"ע „הזמן" מיום עש"ק העבר נומר 140, אשר
 רבני צרפת החליטו לבטל דיני גיטין בישראל.
 שמעתי ותרנו בטני, איך אפשר להתיר א"א בפומבי
 ובפרהסיא, ואיך אפשר הדבר כי מכשלה כזאת
 לרבות ממזרים בישראל ולבטל כל קדושת ישראל—
 תצא ע"י אלה אשר בשם רבנים יכוננו? לזאת חמס
 אקרא לידידי כתר"ה נ"י, אשר הוא אחד מיוחד
 בין רבנים אורתודוכסים אשר ידיו רב לו לברר
 הדבר כשמלה, שהוא דבר המתנגד לחוקי הדת
 העיקרים, וכי מדינא אין להם כל תוקף למעשי
 השופטים האזרחים בנוגע לענינים הדתיים.
 ולדעתי על כתר"ה החובה להרים כשופר קולו
 על הנבלה הגדולה הלזו להתיר א"א לעלמא, וכי
 כל תנאי לא מהגי בזה ע"פ מקורי הדת.

הכותב בנחיצה ובכאב לב ידידו דו"ש מכבדו ומוקירו

אליעזר ראבינאוויץ החופ"ק מינסק.

מכתב הגאון המפורסם פאה"ד וכו' מו"ה אליעזר גארדאן ז"ל
 אב"ד ור"מ דק' טעלז:

לתורה, ואלולי הם לא היינו יכולים להבין כלל את דברי ים התלמוד הרחב מני ים ונשתכחה חלילה תורה מישראל, כאשר האריך הרמב"ן ז"ל בהקדמתו לקונטרס גרמי בסוף ב"ב, — ורבניה כעת יגרמו חלילה עקירת הדת. ועוד שעל ידי זה תבדל צרפת חלילה מקהל הגולה שלא להתחתן בהם וכדי בויון וקצף ולהרבות מחלוקת בישראל. לזאת, רבני צרפת, אשר יודעים אנחנו שכוונתכם לטובה, כי רחוקים אתם מריפורם, תנו כבוד לחורתנו ולדתנו, והתקנה הזאת שבאמת שמה עקירה לא תזכר ולא תפקד, ויהי' שלום על ישראל כתפלת העבד לכל יראי ד'.

שמועה שמעתי וחרגו בטני, אשר בצרפת התירו עריות, כי התאספו שם איזה רבנים ודרשנים לאספה לדון בדבר תקנה חדשה, שיתנה הבעל בעת הקדושין והחופה שבאם הממשלה תגרש אותנו ולא אתן ספר כריתות כדת משה וישראל — לא יחולו הקדושין והחופה. תקנה לרבים כזאת לא נשמעה מהיות ישראל לגוי ומקצה הארץ עד קצה הארץ. וכל בר דעה נכונה יודה כי תקנה כזאת לא תקנה שמה, אלא עקירה שמה. כי היא עוקרת אחד מעיקרי הדת, ואם חלילה עקירה זאת תצא לאור תרבה ממזרים בישראל. וארץ צרפת אשר רבניה מלפנים רש"י ר"ת ר"י וכל בעלי התוספות עשו אזנים

אליעזר גארדאן הרב אב"ד וראש מתיבתא הגדולה והמפורסמת בטעלז.

הכ"ח יום ג' י"ב מנ"א תרס"ז.

מכתב שני מהגאון המפורסם פאה"ד וכו' מו"ה משה דאנישעווסקי ז"ל
 אב"ד ור"מ דסלאבאדקא הסמוכה לקאוונא.

כבוד רבני מורי הדת אשר במדינת צרפת הי"ו.

א. הנני להעתיק בזה קצת מהכתוב בפרטי = כל וזהו: ויען כי ברור ע"פ דיני התלמוד (קדושין מ"ט, ג', ס', ס"ב) הכח ביד האיש ואשתו להתנות לפני הנשואין כל תנאים שירצו, אשר רק לפיהם המה רוצים שיקומו הנשואין, ואם יבטלו התנאים או מתבטלים הנשואין למפרע, הנה הקדמה זו שכתבו מקדושין מ"ט ס' ס"ב, שם לא הוזכר רק על קדושין, אבל על נשואין לא הוזכר שם. רק בכתובות ע"ג ע"ד איתא שם פלוגתא בזה ובמסקנה שם ע"ד: "אמר רב כהנא משמיה דעולא המקדש על תנאי ובעל — זה היה מעשה ולא היה כח ביד חכמים להוציאה בלא גט". וסתמא דגמ' מפורשת ביבמות ק"ז, ע"א, לפי שאין תנאי בנשואין, ואי אמרת נשואה תמאן אתי למימר יש תנאי בנשואין. הרי שגזרו ב"ש (ובזה לא חלקו רק משום דידעו דנשואי קטנה דרבנן) גזירה גם במקום שע"פ הדין יש מיאון, פן יצא מזה שיאמרו א"א יוצאת בלא גט. ושלטי הגבורים כ' בכתובות פ' המדיר בשם

הן לקול השמועה לא טובה שהמשתמשים בכתר מורי הדת במדינת צרפת לקחו לעצמם עטרה, לתקן תקנות להפקיע קדושין ונשואין ולפטור מחליצה, אשר תקנתם פרץ גדול בחומת הדת של עריות שהוא יסוד טהרת משפחות ישראל, וע"ז חרדו מאד זקני גדולי הגאונים במדינתנו ובשאר מדינות ויצאו ע"ז במחאה גלוי' שח"ו לא תהא זאת בישראל, ובתוכם כתבתי גם אני בזה (ראה לעיל ע' י"ב).

וכאשר עתה בא למראה עינינו ולדאבון לבבנו כתב הפרטי = כל מהאספה שלהם, על מה שנוסדה תקנתם, והביאו מדברי רבותינו הפוסקים, ולקחו קצת מדבריהם שהוא רק לאחוז עיני הקוראים שאין להם ידיעה אמיתית בדברי חו"ל בהל' קדושין וגיטין, וידמו שדבר תקנתם מקוים ומאושר ע"פ דברי רבותינו ז"ל, — וע"כ ההכרח להראות שלא זו הדרך דרכה של תורה, ובנין תקנתם סתירה ופריצה גדולה ונוראה, הרחמן יצילנו מזה.

בתנאי של לפטור מחליצה יש הרבה אופנים שלא יבאו לידי בעילת זנות, שאם ישאר ולד קיימא — ישארו הקדושין קיימים, ורוב נשים מתעברות ויולדות בני קיימא. ומלבד זה יש אופנים הרבה שישארו הקדושין בתוקפן, היינו אם יגרשה קודם מותו, או שתמות היא בחייו, או שהאח ימות בחיים. לכן לא חששו בזה לחששא של איסור ב"ז שהוא רק מעוטא דמעוטא. וכזה הלשון איתא בס' נוב"י סי' נ"ו הנני שולח נוסח התנאי ובו תראה כמה טצדקי עשיתי שלא יבא לידי בטול הקדושין כ"א בדרך רחוקה מאד, ותקנו רק באופן ברור שאפשר שתשאר עגונה.

ג. ועוד נראה שעיקר קפידא דאין אדם רוצה לעשות בב"ז הוא גדול ביותר במקום שיכול להיות שיהיו לו בנים, ואז אם יבטלו הקדושין למפרע יהיו הבנים ילדי זנונים, שעל זה אדם מקפיד ביותר, וע"כ הכל מקפידים על זה וכל כשרים בישראל אין רוצים בזה שיהיו בניהם וילדיהם באים מזנות בלי קדושין. וע"כ סובר הריא"ז ושה"ג שהביא דבריו שגם אם מתנה בפירוש על הביאה, מ"מ אמרינן שבני אדם מקפידים ע"ז, וגומר לשם קדושין, משא"כ בתנאי בטול הקדושין ונשואין אם תזקק לחליצה, שאז כשאין לו בנים ע"כ שפיר מתרצה בהתנאי, דהא אם יהיו לו בנים אז יהיו הקדושין מקוימים. אבל בשארי תנאים שאפשר להיות בטול התנאי כשיהיו להם בנים ויהיו בני זנונים — אדם מקפיד על זה וגמר לשם קדושין בכל גוונא כדעת הריא"ז ושה"ג (*).

ד. עוד נראה לענ"ד להעיר בנידון שרוצים לתקן הנשואין בתנאי, שאם יבטלו בערכאות — אם יתן הבעל גט כשר יהיו הקדושין חלים, ואם לא יתן ג"ט כד"ת יבטלו הקדושין והנשואין למפרע, שיש לומר שתנאי כזה אין אדם יכול להתנות, והתנאי בטל ומעשה הקדושין יהיו קיימים, שמה שמתנה שאם יבטלו בערכאות נשואין שלהם מחויב ליתן גט, ואם לא יתן גט יבטלו הקדושין. הוה זה מתנה ע"מ שכתוב בתורה. שמן התורה צריך הגט להיות ברצונו, אם ירצה יגרש ואם לא ירצה לא יגרש ותשאר האישות. אבל לא שיהי' מוכרח לגרש ואם לא יגרש לא תהי' אשתו.

ריא"ז וז"ל, אפילו קדש על תנאי ובעל על תנאי כגון שאמר הריני בועלך ע"מ שירצה אבא, אע"פ שלא רצה האב מקודשת, לפי שאין אדם עושה בעילתו ב"ז, שהרי זו תחלת ביאתו לשם אישות היתה, וזו שהתנה כסבור שלא יעברו על התנאי, לפיכך אע"פ שלא נתקיים התנאי הרי אי אפשר לבטל בעילת האישות עכ"ל. ואם שיש פוסקים שחולקים על זה וסוברים שאם מפורש הותנה על הנשואין ועל הביאה שמועיל התנאי, מי יוכל להכריע נגד דעת הריא"ז ושלטי הגבורים שהביא דבריו. ועוד גם לדעת הסוברים שמועיל התנאי גם על הנשואין אם התנה בפירוש על הנשואין ועל הביאה, באמת יקשה על זה הא דאיתא ביבמות שהבאנו שאין תנאי בנשואין. אך כתבו שם בתוס' שפירוש הגמ' הוא שאין שכיח שיהי' תנאי בנשואין. ויחידי רבני צרפת רוצים לתקן שכל נשואי ישראל יהיו בתנאי, והוא היפך נגד דעת חז"ל בתלמוד. וברמב"ם בהל' אישות פ"ז הכ"ג איתא, המקדש על תנאי ובעל סתם ה"ז צריכה גט" וסיים בדבריו, חזקה היא שאין אדם מישראל הכשרים עושה בעילתו ב"ז, והמה רוצים לתקן שכל ישראל יכנסו בחשש בעילות זנות שיצאו נשותיהם בלא גט נגד חזקת ישראל הכשרים

ב. ואם יאמרו על דברינו היאך איתא ברמ"א סי' קנ"ז ובשארי פוסקים ובפרט בנוב"י סי' נ"ו ובחת"ס סי' קי"א שעשו נוסח לקדושין ונשואין על תנאי למען לפטור מחליצה, ולא חששו לדעת ריא"ז ושה"ג שכתבנו, וגם לחששא שתהיה בעילת זנות, על זה נאמר הנה עיקר התקנה על תנאי נזכר ברמ"א סי' קנ"ז במקום אח מומר לפי שיש פוסקים שסוברים שמומר אין זקוק לחליצה, או במקום שיש אח אלם, או שהוחזק באח שאין יודעים היכן הוא, שאי אפשר בחליצה כלל, וע"כ אם לא יתירו לו לעשות נשואין בתנאי, לא תרצה שום אשה להנשא לו פן תשאר עגונה, וע"כ תקנו והתירו לו לכנוס בספק חשש בעילת זנות משום שאם לא יעשה כן לא יהי' לו באפשרות לישא. וכן איתא מפורש בתשובה אחת להגאון הגדול מו"ה יהונתן אייבשיץ ז"ל שכתב להתיר בעשיית תנאי מטעם זה בסוף ספרו, בני אהובה. ועוד,

(* הערת המו"ל: — הנה הרב הגר"מ אומר זה מסביר דנפשיה, אמנם כ"כ החת"ס בהרי"א סברא זו בשם המעיל צדקה ח"ב סי' ס"ח שהגאון בהקד"ק שלנו באורך וכן הוא דעת הנחלת שבעה. — י. ג.

שהבאנו לעיל שאין נכון שיהיו ילדי ישראל ילידי זוננים ושיהיו תולין בערכאות להפקיע עצמה מבעלה, שמטעם זה פסלו ג"כ הגיטין.

וכל זה הוצרכנו גם אם היו עושים את התנאים ע"פ רבנים מומחים יודעים בדיני תנאים, ושייתדו עדים כשרים שישמרו אשר המקדש והמקודשת ידעו ויבינו מה שמדברים, ויתנו את התנאים בעת הקידושין ובעת כניסתם לחופה ובעת היחוד, שיכינו עצמם להדבר, ואז מועיל רק לענין זיקה של את מומר או באופן אחר שאי אפשר לה להשיג חליצה, אם יסדרו הדברים כפי הסדר והנוסח שכתב הגאון ר' משה סופר בתשובה ח' אה"ע סי' קי"א, שנסדר שם כדת וכהלכה רק שלא ישנו מכל האמור שם. ועל זה בארנו שאין מועיל זה התנאי שרוצים להנהיג שאם האשה תתבע ע"י ערכאות ותזכה שצריך הבעל להפרידה — שיהי' הוא גותן לה גט, ואם לא יתן גט יהיו בטלים הקדושין והנשואין, ובזה הוצרכנו לכל האמור בדברינו למעלה וש"א להתירה בלא גט.

ו. ועוד אומר, כפי שנודע מצב הזמן ודרך החתונות ודרך היחוד של החתן והכלה שלא כימים הראשונים שהיו עושים הכל ע"פ מנהג היהדות, והיחוד היה נעשה בעת מיוחד שהכל יודעים כלה למה נכנסה כו', והיה אפשר או ליחד עדים סמוך להמעשה ולהתנות התנאי בדברים ברורים, כאמור בנוסח הסדר הנעשה ע"פ החת"ס (אה"ע סי' קי"א) ובנוב"י לענין התנאי שלא תתעגן כשלא תוכל להשיג אח"כ החליצה. משא"כ בעת הזאת שחק הכבוד והנמוס לא יניח זאת לעשות כמנהגי הקדמונים. והיחוד הראשון לא יהיה בעת ידועה שיבאו שם להתנות התנאי לפני העדים. א"כ כמעט בלתי אפשר הוא לעשות התנאים כדת וכהלכה, וממילא יבטלו התנאים כשלא יהיו נדברים כהלכה וישאר מעשה הקדושין והנשואין קיימים בלי תנאי. — ע"כ נראה ברור, שאי אפשר לעשות תקנה שתם לכל הנשים שיהיו נשואין שלהן באופן ובתנאי שיועיל בזה שתהי' מותרת בלא חליצה, והתקנה החדשה שלהם א"א לעשות כל עיקר מכל הטעמים שבארנו.

ז. ועוד ראיתי שכתבו: כי מאד נחוץ במצב הנוכחי להתשמש בהכח הניתן לנו מורי הדת בנוגע לענינים מוסריים של הקהלות ע"פ הוראת הרמ"א ז"ל (בתשובותיו סי' כ"א) שיש כח ורשות

וסברא זו מצאתי בס' בית מאיר סי' ל"ח בתהלתו וז"ל שם: אלו הייתי כדאי הייתי אומר אחרי דקיי"ל שהאיש אין מוציא אלא לרצונו כדאיתא בפ' חרש, הרי הוא כתנאי דע"מ שאין לך עלי שאר כסות ועונה, ולכו"ע חשיב זה מתנה עמ"ש בתורה, וכי אתני ע"מ שיגרש הו"ל עוקר ומתנה עמ"ש בתורה, והתנאי בטל ומעשה קיים, ועי' ביו"ד סי' ס"א סעי' כ"ט (שהוא כעין מה דקרינן לזה מתנה עמ"ש בתורה), אלא שנשאר בצ"ע משום דברי הרשב"א בחדושו לגיטין משמע להיפך שכתב שם בדרך פ"ד ע"א אהא דפריך שם בגמ' אטו בדידה קיימא לאיגרושי? דהגמ' מצי לשנויי דאפשר לה להנשא לאחר בתנאי על מנת שיגרשנה. ולענ"ד נראה שסברת הב"מ נכונה היא, דהראיה מהא דמתנות כהונה בסי' ס"א שהוא כעין זה דקרינן שם לזה מעמ"ש בתורה, כפי מה שכתבו התוס' בחולין קל"ד בתירוצם השני. ומדברי הרשב"א לא קשה מידי, דהתם כיון שע"פ דין תורה מחויב האחר לגרשה, דאם לא יגרשה לא יתקיים התנאי שהתנה המגרש הראשון שתנשא לאחר, וכיון שמחויב מן הדין לגרשה, אין זה מתנה עמ"ש בתו', שהרי כן מחויב לעשות. משא"כ בכל אדם שאין עליו חיוב לגרש כשמתנה התנאי, באופן שיגרשה, שפיר חשיב זה כמתנה עמ"ש בתורה. ומעתה דינו של הבית מאיר שריר וקיים, ואין עליו ניגוד מדברי הרשב"א.

ה. ובלא"ה גם לפי דמיונם שאפשר לעשות תנאי כזה ולעשות נשואין על תנאי הנה אמרו בגמ' גיטין פ"ת וב"ב מ"ח אמר רב משרשיא דבר תורה גט מעושה בנכרים כשר, ומה טעם אמרו פסול כדי שלא תהא כל אחת ואחת הולכת ותולה עצמה בעכו"ם ומפקעת עצמה מיד בעלה. א"כ חזינן שגם במקום שמעושה כדין והגט כשר לדעת רב משרשיא, וכדי שלא תתלה עצמה בנכרי פסלו הגט, והם רוצים שתהי' יכלת ביד האשה לבא בערכאות להפקיע עצמה מבעלה גם בלא גט, וא"כ הרי כל יסוד תקנתם הוא נגד דעת חז"ל בעלי התלמוד.

היוצא מכל האמור, שתקנתם הוא קלקלה שיבטלו ע"י זה שתצא בלא גט, ובאמת צריכה גט מן הדין כאשר הראנו בדברינו. ובלא"ה הוא נגד דעת חז"ל בכל הפרטים לעשות תנאים בנשואין

מהראשונים חולקים על זה, והרמ"א בעצמו אה"ע סי' כ"ח סע' כ' כתוב מפורש שאף שעשו התקנה אין מועיל זה וצריכה גט, וכן כתב הי"ש בפ"ג דקדושין סי' כ"ב דאין כח בדיננו להפקיע הקדושין מכח הפקר ב"ד, דלא אלימי וחשיבי ב"ד דידן וכו'. ואם בדורם כך על אחת כמה וכמה שבדורנו אנו אין שום ב"ד ושום מורה יכולים להפקיע קדושין ולהפקיר בהפקר ב"ד את מעות הקדושין.

ח. בסוף הפרטי = כל נכתב: האספה החליטה כי תקנת הנשואין הנזכרת (והיינו אותה התקנה המקובלת מקודם כראוי ע"פ הרמ"א סי' קנ"ז והחת"ס בנשואי מומר לענין חליצה) תפעול פעולתה ג"כ בענין גט הממשלה" כו'. הנה מלשון זה נראה שיש תקנה שתקן החת"ס שהנשואין המה על אופן זה ואין צריך לעשות דבר רק לדעת שיהיו הנשואין ע"פ תקנות הרמ"א והחת"ס, מאד יש לצעוק מרה על על בון התורה שיטעו בדבריהם לעיני ישראל שיהיו מדמים ומוטעים שיש תקנה להרמ"א ולהחת"ס לבטל הקדושין בענין חליצת מומר וכדומה. ת"ל כל ישראל יכולים לראות בעינים בהירות, שהרמ"א בסי' קנ"ז פסק שם שיכול לקדש ולהתנות בתנאי כפול, והחת"ס בסי' קי"א סידר הדברים איך שיתנו, ועשה שם הכל סדר ההנהגה בהתנות התנאים בדיוק עצום, ואין רשאים לשנות מאומה, וצריך שיעשה הדבר ע"פ ב"ד מומחה ועדים כשרים יראי ד' שיעידו הדבר שנעשה כד"ת וכהלכה וכמבואר שם. ואם יחסר איזה דבר יכול לצאת מזה שלא יועילו הדברים שאמרו והתנו ויהיו התנאים בטלים ומעשה הקדושין והנשואין קיימים, ותצטרך חליצה כד"ת.

היוצא מכל האמור בדברינו: א) שאין שום כח למורי הדת להפקיע קדושין זולת ע"פ גט כשר שיגרש הבעל כדת משה וישראל; ב) לעשות תנאים על נשואין אי אפשר לעשות שתצא בלא גט ואין רשאים לעשות לגרום שתהי' בעילת זנות; ג) ולענין שלא תזקק לחליצה ע"י תנאי בקדושין ונשואין, אי אפשר בשום אופן וענין לעשות תקנה כללית כמו שנתבאר.

כל זה כתבתי והעליתי בענין זה, ובודאי כל גדולי גאוני הדור יחושו ויראו לבטל התקנות שרוצים איזה יחידים לעשות. ובטוח אני אשר מורי הדת היחידים שבמדינת צרפת, כאשר ישמעו שאין דעת גדולי וגאוני ישראל בכל המדינות

למורי הדת בכל זמן לגזור תקנות בשעת הדחק, וע"פ הוראת הרשב"א ז"ל (בתשובותיו סי' אלף ר"י) המכיר בהזכות והצדקה של המורים בכל מקום שהם להורות גמר דין במה שנוגע לקיום בעניני הנשואין, — ומאד אשתומם על ערבוב הדברים שבאו, רק לעשות אחיזת עינים שיהיו מדמים שמורי הדת יכולים באמת לבטל נשואין ולקיים כפי מה שירצו (שזהו הפצם) ולתלות באילני רברבי גדולי הפוסקים שמפיהם אנו חיים. — הרמ"א בתשו' סי' כ"א שם כתב בתקנת צניעות בהליכתן לטבילה שיהי' בערב, שתיקן רב גאון מובהק צדיק מפורסם בדורו מו"ה יהודא הלוי מינץ ז"ל בוויניציא, שכתב הרמ"א שמה שתיקן הגאון הנ"ל לצניעות וכדי שישמרו הטבילה צריך לשמוע דבריו. ומה שייכות זה לענין תקנה בקדושין לבטל קדושי תורה, שלא נמצא מזה בדבריו אף כל שהוא. ובסמוך אביא מהרמ"א בעצמו לענין קדושין להיפך. ודברי הרשב"א בסי' אלף ר"י שכתב שם על קהל שתקנו מחמת הפריצים, שכל מי שיקדש שלא במעמד עשרה לא יהיו הקדושין קיימין, שפסק שם שיש להם כח לעשות כן, שבני העיר בצירוף הת"ח שיש בעיר כשיסכימו אנשי העיר יכולים להפקיר הממון של העובר על התקנה, וממילא יהי' בטל הקדושין כמבואר בדבריו שם. ובכח זה ירצו המתקנים לבטל הנשואין לעת הצורך ע"פ תקנתם. הנה שינו בדברי הרשב"א, שהרשב"א כתב שבני העיר בהסכם אנשי העיר יכולים להפקיר ממון של העובר אם ת"ח צריך להסכים על התקנה, והמה כתבו על שם הרשב"א שמורי הדת ניתן להם הזכות כו'. ובאמת דברי הרשב"א הוא שבני העיר יכולים לתקן בעירם להפקיר ממון העוברים על התקנה, ומחמת זה יבטלו הקדושי כסף שיעשו הפריצים העוברים על התקנה. אבל זה לא נאמר שמורי הדת יכולים לבטל הקדושין. ודברי הרשב"א שכתב על תקנות בני העיר בצירוף ת"ח, אין זה מועיל רק על הקדושין מחמת שחל הפקרא על מעות הקדושין, ולכן נחבטלו הקדושין, אבל לא על הנשואין. וכן איתא מפורש בחת"ס ס' ק"ח ק"ט שכשבעל אחר הקדושין אין מועיל תקנת הרשב"א, והרשב"א בעצמו סי' אלף קס"ב כתב שאין ב"ד יכולים להפקיע קדושין שחלו ע"פ ד"ת. ובגוף תקנת הרשב"א לענין קדושין שנעשו שלא ע"פ תקנת העיר שיהיו בטלים, הרבה

מסכמת לזה, ישמעו ויאזינו לדבריהם הנאמרים באמת זו תורה. ולא יעשו פרץ ופירוד בישראל, כי כל בני ישראל היראים והחרדים במדינתם ובמדינות אחרות יזהרו מלהתחתן עם כל אלה

משה דאנישעווסקי החופ"ק הנ"ל.

כ"ד הכ"ח ה' אלול תרס"ו, פ"ק סלאבאדקא.

— 100 —

מכתב הגאון הישיש המפורסם מו"ה ישעי' זילברשטיין אבד"ק ווייטצען ממדינת אונגארן:

הועילה התורה בתקנתה שלא ישוב בעלה לקחתה כדי שלא יחליפו נשותיהם זל"ז, הא אכתי יכולים לעשות רק אם ישאו נשים על תנאי, וכן גם בעלה השני, ונמצא מחליפים נשותיהם זה לזה בהיתר. אל"א ודאי כדקיי"ל דאין תנאי בנשואין דגמר ובעל לשם קדושין, אף אם לא יתקיים התנאי אשר הם מתנים עליו שיו"לד מכאן ולהבא. והך דרמ"א בסי' קנ"ז הוא משום שכבר קדם בעולם הדבר אשר בעבורו מתנין, וכאשר ביאר החת"ס אה"ע סי' ק"י עוד מטעמים אחרים יעושה"ה ורק במקרה פרטי, ולכן אם אלה המתקנים ישובו מבלע את קדש ישראל לר'— תבא עליהם ברכת טוב, אבל אם המכשלה הזאת תהי' תחת ידם, קורא אני עליהם דברי הנביא, מאשרי העם הזה מתעים ומאשריו מבלעים, על כן על בחוריו לא ישמח ד' ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם, ויבדלו כל המשפחות ההם מקרב ישראל לבלתי התחתן בהם עד אשר יבא מצרף ומטהר את בית ישראל בב"א. והנני מעורר את הרבנים הגאונים בארצנו שימהרו לשלוח מכתבי מחאותיהם בקצרה להוכיח בשער את אלו המורים שלא כהלכה, אולי ישובו מדרכם בראותם כי טעו בדמיונם.

קול ענות מארץ מרחקים שמענו, אשר עמדו אנשים חכמים בעיניהם להרים יד לחלל ידם ד' צבאות בית ישראל, חוקקים חקי און ומכתבי עמל, והעל אלה נתאפק לראות כבלע מקדש טהרת בית ישראל ומצאנו עון ח"ו. לכן החרש לא אוכל, החלש יאמר גבור אני להגיד להם דבר חק ומשפט. כי לא לבד שלא ידעו להורות ע"פ הוראת השו"ע אלא שאף מקרא לא ידעו, ומקרא מלא הוא במלאכי ב' י"ד: „ואמרתם על מה, על כי ד' העיד בינך ובין אשת נעורין וגו' כי שנא שלח אמר ד' א"קי ישראל" (ועי' סוף פ' המגרש ובירושלמי פ"ז דקדושין וב"ר פ' י"ט ובפי' אברבנאל שם) ועי' רמב"ם פ"ט מה' מלכים שכתב „ומאימתי תהי' אשת חברו כגרושה שלנו, משיוציאנה מביתו וישלחנה לעצמה, או משתצא היא מתחת רשותו ותלך לה, שאין להם גרושין בכתב ואין הדבר תלוי בו לבד אל"א כל זמן שירצה הוא או היא לפרוש זה מזה פורשין" עכ"ל. ומעתה הם אווזים במעשי בני נח.

צא ולמד ממה שאמר הכתוב, לא ישוב לקחתה אחרי אשר הוטמאה" והיינו כדי שלא יבאו להחליף נשותיהם זה לזה (כמ"ש הרמב"ן), אם כן מה

ישעי' זילברשטיין אבד"ק ווייטצען באונגארן.

— 100 —

מכתב הרב הגאון המפורסם פ"ה מו"ה מנחם קראקאווסקי אבד"ק חאסלאוויטש:

ב"ה יום ה' י"ט אלול תרס"ו, חאסלאוויטש.

ידי"ג הרב וכו' כש"ת מו"ה יהודא לובעצקי נ"י רב לעדת רו"פ בפאריש.

לשמועה המבהלת ומחרדת כי נתאספו איזה מרבני צרפת לתקן תקנות ככל העולה על רוחם בדיני גיטין קדושין וחליצה, שלחו אלי גאוני הדור חעתקות הפרטי כל של הישיבה הכללית לחברי אגודת רבני צרפת מיום 12 יוני ש"ז, ונתבקשתי מאתם לחוות דעתי הפעוטה בענין זה.

הזה מבלי החיישב עם ראשי הגולה בכל מקומות מושבותיהם. האמנם יש להם כח בזה ע"פ דת וע"פ דברי הרשב"א שצינו לעשות כדבר הזה? לא איש דברים אנכי וח"ו לא לקנטר באתי, כי נושאי דגל התורה נכבדים וקדושים בעיני למדי. הנני רואה לפני אספת רבנים לא של מתקנים הכופרים בעיקר דת תוה"ק, שכל קדשי בני ישראל משחק להם; הנני רואה לפני כנסי' של רבנים הרואים פרצה גדולה בחומת הדת ורוצים לתקנה באיזה אופן. אבל חוסו נא, רחמו, דברים כאלה אינם נעשים ע"י קומץ רבנים ממדינה אחת. הלא עכ"פ יודו בעצמם שבמקצוע זה ישנם ת"ל גדולי תורה והוראה שיודעים היטב בטיב גיטין וקדושין יותר מהם. האמנם לא חסר לנו, כי אם להרבות חלילה ממזרים בישראל כדת משה וישראל? רבני צרפת! כבודכם במקומו מונח. זכרו נא את הדבר אשר אתם עושים בכרם בית ישראל. שימו על לב את האחריות אשר אתם נוטלים על עצמכם. זכרו נא כי גאוני ישראל בליטא, פולין ורייסין ובכל תפוצות ישראל מתנגדים בהחלט לתקנה הזאת המקלקלת כל חלקה טובה בישראל. אם יש אתכם דברים דברי תורה הראויים להשמע—הודיעו, אבל כמדומה שרחוק הדבר מאד להעמיד דבר שאינו אמת על יסוד האמת. נהגו כמנהג אבותיכם הגדולים קדושי עליון ופרסמו ברבים: „ברם דברים שאמרנו טעות הוא בידנו“, כי הלא לא לעקור את הדת ח"ו באתם, וכונתכם לטובה ורצויה. וד' ירחם עלינו ועליכם ויגדור פרצת הרור וישונו שופטינו כבראשונה, וישלח לנו משיחו להרים קרן עמנו ותוה"ק. הכ"ד העלוב הכותב בלב נשבר ונדכא מסבל והמצפה לרחמי שמים,

מנחם במוהרצ"ה קראקאווסקי החופ"ק והגליל.

מכתבי הרבנים הגאונים המפורסמים ר' משה שמואל שפירא (אב"ד דקהלת האשכנזים) ור' שמרי' נח שניאורסאן (אב"ד דקהלת הספרדים) מעיר בברויסק:

אחרי תת לכ"ג ברכת השנים כחוק,

יהיו על תנאי, באם ששופטי חשלום מהממשלה יגרשו את הזוג אוי לא יהיו חלים הקדושין למפרע. ותמכו את יתדותם ע"פ תשובת מעיל צדקה סי' א' ותשו' החת"ס סי' קי"א שהתירו ותקנו זאת. והנה

לא אדע מה להשיב, אם לדין—כלומר להראות כי התקנה החדשה שיתנה הבעל בעת הקדושין והחופה אם תאמר הממשלה לגרש את הזוג וע"פ נמוסיה) והבעל או האשה לא יעשו כדת משה וישראל, או יהיו למפרע הקדושין בטלים, — להראות שדברים כאלה מתנגדים לחקי התורה, כמדומה שאין צורך. כל הציונים שצינו הרבנים הנ"ל נוגעים כמעט לענין שהם עסוקים בו, עד כי ממש לא יאומן כי יצאו מפי רבני ישראל. אלא שבאמת לא בררו הרבנים הנ"ל מקורותיהם כראוי, ואפשר יש להם דברים בזה הראויים להשמע, ייטיבו נא בחסדם לפרסם ברבים, ועכ"פ להודיע לגאונים הדור, ונדע מה לדון בס. כי בתורתנו המסורה לנו וידועה מעט לנו לקצר דעתנו, התקנה הזאת לרבים לא נשמעה מהיות ישראל לגוי, למסור הדבר ביד כו"א דבר המעכב גם בשעת יחוד וביאה, וזהו עוקר דבר מן התורה ומתנגד לכל חקי ד', אוי לאזנים שכך שומעות. עכ"פ לא נוכל לדבר דבר לדינא בטרם נשמע דעת רבני צרפת בבירור ולא ברמזים, שאינם דים לחכמים כלל. זאת אשר מצאתי בעיני להעיר, הנה דבר כזה הנוגע לדיני א"א וממזרות א"א לומר כי הוא ענין הנוגע לצרפת מקום בעלי התקנה, אלא גם לכל העולם כלו, לכל ישראל מקצה הארץ ועד קצה הארץ כמובן. אינני יודע בשום אופן איך יכולים הרבנים הצרפתים לתקן דבר כזה מבלי שאלת פי גאוני ישראל גדולי הדור שבכל תפוצות הגולה. כמדומה שאתרי' דמר הוא בכ"מ שהוא. כמדומה שגם הרבנים הצרפתים יודו עכ"פ כי דבר חדש הוא בישראל מאז היותו לגוי ונוגע זה בעיקרי טהרת בני, איך מלאם לבם לעשות כדבר

ואשמע אחרי קול רעש גדול מגאוני הדור וביחוד מזקן ההוראה רב רבנן הגאון הגדול מו"ה דוד פרידמאן הגאבד"ק קארלין, אשר יצאו למחות ע"ד אספת הרבנים בצרפת לתקן תקנות, שהקדושין

התם משום דאין לנו מה לחוש, דאם לא ימות
הלא תחזור אליו, ואם ימות ג"כ אין חשש רק
לאו דיבמה לשוק, אבל אין חשש א"א וחשש
ממזרות, והיאך מלאם לבם לבא להקל באיסור
חמור כזה.

והנה לפלפל בעיקר הדין מצינו עצמנו למותר,
כי לא יהי' שום תועלת מזה, ואולי עוד יעקשו
בזה — יקבלו המורים את תשובתם, והלא מבואר
הוא בירושלמי קדושין פ"ב ה"ד ואמר ר' חייא
בשם ר' יוחנן וצריכה ממנו גט אפילו קדשה על
תנאי וכנסה על תנאי, ומבואר שם ב"קרבן עדה"
דאף אם קודם הביאה התנה... אי אמרינן דמחמת
חיבת סוף ביאה מחל התנאי, וע"כ לעולם צריכה גט.
ועל כן לא להלחם אנו באים, רק מבקשים
אנחנו כי יחזרו בהם מדעתם ולא יבאו להרס את
התורה, רק יעשו תקנות לרומם את קרן התורה
ולחזק את הדת, ולא יעשו דבר אשר נצרך להבדל
מהם. וכאשר ידענו כי כוונתם היא רק בשביל
תקנת עגונות ולא חלילה לפרוץ גדרן של ישראל,
ע"כ תקותנו תאמצנו כי לא יעמדו על דעתם
ויודו על האמת, ואת והב בסופה, ושלום יהי'
על דיני ישראל. וכת"ר אשר יצא בחרף נפשו
נגד תקנתם יקבל תודה וברכה וכו',

במסחרים תבכה נפשנו אשר רבנים שאינם חפשים
יגרמו חלילה הירוס הדת ויתקנו תקנות להתיר
א"א בלא גט. ולו חכמו השכילו והבינו כי אין
הנדון דומה לראיה, כי גם המעיל צדקה והחת"ס
לא התירו גבי גט רק לגבי יבם, ואם התירו
פרושים את הדבר, רק גבי איסור לאו ועל זה אנו
מצטערים, יאמרו להקל גבי איסור חנק?! ואם הם
התירו רק גבי יחיד, יאמרו לעשות זאת תקנה לרבים?!
ראה מצינו דאסרו חכמים גבי מים שאין להם
סוף להאשה להנשא, אף כי רובא דרובא בודאי
נטבעו, ורק מעוטי דמיעוטי הם שניצולים, ועכ"ז
אסרו חכמים ולא הלכו בזה אחרי רבים, וחששו
אף למיעוטא דמיעוטי שלא יתערב ממזר במשפחה
לפסול את כל המשפחה. ומכ"ש בזה דאף אם נימא
דרבנים בקיאים בדיני תנאי, וב"ד בתר די דינא
לא דייקא, מ"מ איך יתכן שלא נמצא אחד שאינו
בקי בדיני תנאי, ויצא מזה חשש ממזרות, ובחשש
ממזרת אין הולכין בתר רובא, וחוששין אף
למיעוטא דמיעוטא.

ואם רבינו יחיאל מפאריש תיקן שלא לגרש
על תנאי, משום דאין אנו בקיאים בדיני תנאי,
יבאו המה בפאריז ויתקנו דאף הקדושין יהיו על
תנאי. ואף דגבי כהן התיר לתת גט על תנאי,

מוקירו ומכבדו כערכו הרם משה שמואל בהגאון מהר"א לייב שפירא החופ"ק.

הנני גמנה ג"כ לבא במחאה על מעשה האספה בצרפת אשר רצונם לפגוע באיסור
אשת איש, להתיר א"א לעלמא בלא גט, וכל דבריהם אין להם שחר כלל ע"פ
התורה. וראוי לכת"ר לעמוד בפרץ, וד' יהי' בעורו לבטל מחשבותם.
הדו"ש והצלחתו ומכבדו שמריהו נת.

ב"ה יום ה' מחרת יוה"כ פ"ח תרס"ח בברוקס.

מכתב הרב הגאון המפורסם וכו' מו"ה ארי' לייב ברוידא אבד"ק לבוב והגליל:

ב"ה יום ד' דחנוכה תרס"ח לפ"ק לבוב.

אל כבוד ידי"ג ורב חביבי ש"ב הרב החכם השלם מופלג בתורה ויראת ד' היא
אוצרו הגביר הנעלה כש"ת מו"ה מאיר יכונה ד"ר מונק ג"י.

אשר לא מיתדר להם ע"פ גט הנעשה אצל בית
המשפט כפי גמוסי וחוקי הממשלה, ותסגי הגט
הזה גם ע"פ דת תוה"ק, שתהא מותרת להנשא
לפל גבר בלי גט הנעשה אצל ב"ד ישראל ע"פ

ע"ד אשר בקש ממני שאבא במכתבי ואחזה
דעי בנידן ההצעה שהציעו בישיבת האספה הכללית
של חברת רבני צרפת ביום 12 יוני שנת 1907
לתקן תקנה כללית במדינתם שיפטור איש את אשתו

אשר לא שערום אבותיהם ואבות אבותיהם למן היום אשר עמדו ישראל על הר סיני בשעת קבלת התורה. —

והנני בזה להגיד כי הבל וריק בפי רבני צרפת הנ"ל, והמה ימששו כעור באפלה ולא יראו אור הבהיר ואת העיוות המוכן לבא ע"י תקנתם כי רבה היא, מעוות לא יוכל לתקן, והמה נותנים מכשול ופוקה לצוד ציד נפשות בית ישראל, להחריב ולהשחית ולעקור ולשרש כל חקי תוה"ק. — וד' יפר מחשבות ערומים ולא יעשו ידיהם תושי', וירם קרן תוה"ק ויחזק את לב הישרים בלבבותם, ויראי ד' אוהבי התורה ישיחו בחקותיה, כי הם חיינו וארך ימינו, וימהר לנו משיח צדקנו, ואור חדש על ציון יאיר, ויהי שלום על ישראל ועל רבנו. ידידו הנוטה אליו כנהר שלום רב באה"ר.

ארי ליב ברוי דא האבד"ק לבוב והגליל.

— 000 —

מכתב הרב בעיר ווין בירת אויסטריא הרב החכם ד"ר משה גידעמאן נ"י.

בצו"ה יום ד' כ"ט תשרי תרס"ח לפ"ק וי"ען.

לכבוד הרבנים הנכבדים הנודעים לשם ולתהלה ה"ה מו"ה משה ווייסקאפף ומו"ה יהודא לובעצקי נ"י.

זאת אעיר בקצור, כי מובן מאליי שלא ירד בני עם מאי שיזמו רבני צרפת לעשות בענין קדושי תנאי, כי דבר זר הוא. ומלבד שהוא כנגד דת ישראל ונמוסיו, אינו מכוון עם השכל ואינו מתקבל על הלב כלל. ואני מסכים עם מאי שהוציאו רבני רוסיא נ"י נגד טעותם של רבני צרפת. ואולי לבטלו בדרך השלום, כי לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום.

א"ד ידידכם מכבדכם ומוקירכם משה גידעמאן א. ק הנ"י.

— 000 —

מכתב הרב הגדול החכם המצוין ד"ר אריה שווארץ ראש בימ"ד הרבנים בוויין:

בית יום ה' בין כסל' לעשו"ה תרס"ח לפ"ק פה וי"ען.

לכבוד הרבנים הגדולים העומדים בפרץ לגדור גדר וללחום מלחמת ד' ה"ה הר"י לובעצקי והר"מ ווייסקאפף נ"י, העומדים על משמרת הקדש בעיר פאריש.

מכתב יקרת ידכם מיום ד' ל"ט' שופטים נתעכב בבי דואר ד' שבועות תמימות, או פה או בפאריש, עד שבא לידי ביום אתמול בצום גדלי'. בקראי אותו קול תרועה שמעתי ותרגו בטני. ואעפ"כ אין רצוני להתוכח עם איזה מרבני צרפת המקלקלים ואינם מתקנים, ולהוכיחם על פניהם שטעו טעות

חקי תוה"ק והמשפטים אשר ניתנו לנו למורשה מאת חכמי התלמוד ופסקי הקדמונים והאחרונים וצ"ל, וכן תיפטר שומרת יבם בלי יבום וחליצה. וכ"ז ע"פ עצות אשר הוציאו לעשות חדשות בישראל, להתנות בשעת הקדושין ונשואין שעל תנאי הם עושים, שאם יפטור האיש את אשתו ע"י פטור הנעשה בבית המשפט, או אם ימות הבעל בלי זרע של קיימא, נתבטלו הקדושין והנשואין למפרע. וכבר הובאו טענות הללו בכל מכתבי-העתים בשפת עברית, וע"כ למותר הוא הבאור והאריכות, — הנה האמת אני, כי כבר נתבקשתי ונדרשתי אדות הענין הלו, שאצטרף להרבנים אשר בכל תפוצות ישראל שכבר באו על החתום, לבטל דעתם ורצונם של רבני צרפת הנ"ל, ובקול מר צווחו על מחשבת הרבנים בעלי האספה לעשות חדשות כאלה בישראל,

ויאמרו הן או לאו! אם יאמרו לאו, יודו בפה מלא שכל תקנתם אינה אלא אחיות עינים; ואם יאמרו הן, טחו עיניהם מראות את סוף הדבר, שעל גקלה יבאו האנשים להחליף את נשיהם זה לזה יום יום (עיין רמב"ן דברים כ"ד ד').

מה שרוצים לתקן קדושין בתנאי, לפי זה תנאי כזה מבטל תורת קדושין מעיקרא, דלפי שיטתם המושג, אשת איש במלא המובן עבר ובטל מן העולם, דלעולם אין אשת איש מחויבת מיתה כשתזנה, ולא איש הבא עליה מחויב מיתה, באשר שע"י זנותיה יתפררו נשואיה מטעם המלכות, ונמצא שקדושיה לא היו קדושין למפרע, והבא עליה תחת בעלה בא על אשה פנויה. לכן כל דבריהם בטלין ומבוטלין לא שרירין ולא קיימין. ישתכח הדבר ולא יאמר עוד. ואני לעת מצוא אתפלל שד' ברחמיו יאיר את עיניהם וישובו מטעותם, ולא יהי' פרץ בגדרנו ולא צוחה ברחובותינו.

גדולה בדברי הגמרא ושאינם מחלקים בין דבר לדבר, בין מנהגים לדיני עריות, כשחוליים עצמם באילנות גדולים, הרשב"א, הרמ"א והחת"ס. וגם אני קורא תמה: הוזה תורת וחכמת אותה הארץ שהולידה לנו רבותינו ז"ל רש"י ובעלי התוספות, אשר מפיהם כלנו חיים היום? ורק שאלה קטנה אחת אני שואל אותם, הלא אם אינם מקבלים מה שכבר הורה זקן, הרב הגאון ר' יצחק אלחנן נ"ע, חכמים המה בעיניהם, והחכם עיניו בראשו ורואה את הנולד, יבאו נא אפוא ויגידו מה יעשו להבא אם תבא אשה אשר נשואה נתפרדו ע"י חקי המלכות ולא קבלה גט פטורין כדת משה וישראל, בודאי יסדרו לה קדושין כשנשאת ע"י ישראל, שהרי קדושיה הראשונים היו בתנאי ויצאה לפי שיטתם מאיסור אשת איש, אכן כשימות האיש האחרון ובעלה הראשון יקדשה שנית, — מה יעשו או הרבנים האלה? הכי יסדרו קדושין לאיש הזה עם האשה הזאת? יבאו נא

א"ד מוקירכם ומכדכם המדבר לכבוד התורה, לומדיה ועושיה

אריה שווארץ ראש בית מדרש הרבנים דפ"ק.

—000—

מכתב הרב הגאון הצדיק מו"ה אברהם אשליץ משטראשניץ ממדינת מעהרן:

בע"ה יום ד' תבא תרס"ו לפ"ק.

עם הישרים והתמימים, אשר מגמתם להסיר המכשול מישראל, וגם אני ארים קולי במחנה ישראל נגד אותם מהרסי דת, מאשרי עם ישראל מתעים. חלילה לאשר ולקיים שגיונם נגד תוה"ק אשר בעוה"ר לא יקימו את דברי התורה לעשות אותם. והנני כסניף להגמשכים אחרי גאוני וגדולי ישראל שליס"א אשר יצאו לעקור ולהרס הבמה אשר בנו להתיר האסור ח"ו. ודברי קדושי ישראל יהיו קיימים לעולמים.

במה שעלה בדעת וברצון איוה רבנים במדינת פרנקרייך להתיר א"א ע"י גרושי נמוסיהם לבד, בלי דעת ורצון הבעל והסכמתו, אוי לאזנים שכך שומעות! — ומרוב טרדות אשר הקיפוני עתה מכמה צדדים אי אפשר לעת עתה להאריך בדברים ולסדר פה הדינים השייכים לענין כאשר הב מסודרים ומבוארים באר היטב בש"ס ופוסקים שמפיהם אנו חיים. ע"כ רק באלו דברים אחדים באתי להתחבר

הק' אברהם אשליץ חופ"ק הג"ל והגליל.

אחרי כל הנ"ל באה אלינו מחאה כללית מרבני וגאוני רוסיא ופולין שנערכה ע"פ קול קורא מהני חמשה גאוני ישראל, ראשי גולת אריאל, ויותר ממאה גדולי ישראל שבאו על התחום בזה ונדפיסם פה לפי סדר הא"ב.

והנה הרבנים האלה גודעים לכל קצוי ארץ, שהמה רוב בנין גדולי ישראל, גאוני ארץ קדושי עליון, וגם רוב מנין מכל בני ארצות פזוריהם. לא נגזם אם נאמר, אשר רובא דרובא מהם מנהיגים רבבות משפחות ישראל, ולכל אחד מהרבנים דלה"ן המה יותר מכל מספר בני ישראל שבכל כדינת צרפת, ואין לא נשמע לדבריהם הנאמרים באמת וצדק ואשר כל אחד מהם כותב בדמי לבבו ומצטער בצרתן של ישראל שכך עלתה בימיהם, וזה לשונם:

בע"ה יום א' אדר"ח מרחשון ה' תרס"ח.

מחאה גלוי'ה.

השמועה הנוראה אשר חלק מהרבנים בצרפת החליטו לבטל את כל עיקרו של גט בישראל על ידי קדושי תנאי, שאם הממשלה תפריד בין הזוג יבטלו הקדושין למפרע, והאשה תהיה מותרת לשוק, — הבהילה את כל בני הגולה. ואנחנו הרבנים שומרי משמרת הדת בכל קהלות ישראל, מצאנו לעצמנו החובה להודיע ולפרסם את ההלכה הזאת מעומק הדין כמו שהוא, אשר האשה שתנשא לאחר בלא גט ע"י התנאי הזה, שעל פי כמה פוסקים היא אשת איש גמורה, והבנים שיוולדו לה מבעלה השני יהיו אסורים לבא בקהל עד עולם.

הידיעה המוחלטה, אשר אם התקלה הנוראה הזאת במדינת צרפת תצא ח"ו לפעולות אדם, יהיה ההכרח לכל העם להבדל מהם. והוא קרע שאינו מתאחה עד עולם, וגם כי מרעיש הלב לראות באבדן מדינה כלה מאחב"י, — מביאה אותנו לחוות בהסכם כללי של אספת דעות כל רבני ישראל ותופשי תורה, להודיע לכל ולפרסם ברבים שאין תנאי זה מועיל. ואין אשה נותרת מבעלה, כי אם בגט כשר הנעשה מדעת הבעל בישראל כדת, והאשה שתנשא בלא גט ע"י התנאי הזה תהיה ספק אשת איש והבנים פסולים לבא בקהל לכל הדעות באין חולק.

ואתם, חברי הראבינאט וכל בני ישראל שבצרפת, שימו אל לבכם כי מאז ניתנה לנו דת מורשה וגם עוד מאז מקדם מני צור חוצבנו היינו לעם סגולה בטהרת וקדושת המשפחה. וכל הגוי כלו טהור וקדוש. אין פסול באומתנו ואין פרץ באהלינו. אנא חדלו להרע לבית ישראל במכה טריה שאין לה תקנה, כי הפסול לא יפקע ולא יבטל לדורי דורות לעולמי עד. והשמרו מלהכשיל ולהכשל בטהרת בית

ישראל. וכל אחד ישמור אם את עירו או את ביתו כל אחד כפי יכלתו וחובתו. מבלי תת המשחית לבא בקהל ישראל בתערובת פסול משפחה, ויחי ישראל בטהרתו וקדושתו ליחוסי ישראל, ושלום יהי לישראל מעתה ועד עולם. כעתירת הבאים על החתום

יצחק הכהן

דוד פרידמאן חוב"ק קארלין, חיים הלוי סאלאווייציק,
צבי הירש ראבינאוויץ קאוונא, חיים עוזר גראדזענסקי,
אליעזר גארדאן, חוב"ק טעלז.

ראיתי את האמור מעבר לדרך ע"ד הקדושין על תנאי וצודקים דברי הרבנים הגאונים מאורי הגולה שיחיו, ולא מצאתי שום ממש בתקנת רבני צרפת, ותקנתם קלקלתם לעקור עיקרי התורה, ואבקש מכבוד רבני צרפת כי יחדלו מדרכם זה. ודי הטוב יברך את עמו בשלום.

החותם למען האמת והצדק אלי' חיים מייזל אבד"ק לאדז.

ונאום

אלי' ירוחם וייסבראם, מאסקווא,
אלי' מאיר פייבלזאן, קופישאק,
אלי' עקיבא רבינוביץ, פאלטאווא,
אלי' פוסק, אליפאלי, בעה"מ שו"ת מור ואהלות,
כורת הברית ועוד,
אליעזר רבינוביץ, מינסק,
אליעזר משה מאדיעווסקי, חאראל,
אפרים בענדעט ענגעלמאן, בהגאון ר' אהרן
ז"ל, קלאדאווע,
אפרים זלמן הלוי סלוצקי, ווילנא,
אפרים שלמה זלמן חופ"ק ליפנא,
אפרים שרגא הלוי בהגאון ר' משה ז"ל,
יאנאווא,
בנציון שטרנפלד, בילסק, בעהמח"ס, שערי
ציון,
בנימין זאב וואלף זאקהיים, יקטרינוסלאב,
בנימין ביסקא, טרסטינא,

ונאום

הק' אברהם חופ"ק סאכאטשאווא,
אברהם אהרן הכהן אבד"ק טויראגען,
אברהם דובער בהגאון מו"ה זלמן סענדר כהנא
שפירא החוב"ק סמאלעוויטש,
אברהם געלבארט מו"ץ בהוראדנא,
אברהם משה בהרה"ג מהר"מ חופ"ק נאווא-
אלעכסנדראווסק,
אברהם צבי פערלמוטער מלפנים אבד"ק
ראדאב, וכעת רב בווארשא,
אבא יעקב הכהן בארוכאח, חוב"ק וואלקאוויסק
(בעהמ"ח ס' „חבל יעקב"),
אהרן מנחם מענדל בהרה"ק חופ"ק ראדזימין,
אורי' הלוי ברוכין, רב בחארקאווא,
אלי' הלוי פיינשטיין, חופ"ק פרוזינא,
אלי' ברוך קאמיי, אבד"ק מיר,
אלי' אהרן מילייקאווסקי, חוב"ק גראיעווא,
אלי' קליאצקין, חוב"ק מאריפאל,

יצחק יואל רפלוביץ, קרמנצוג,
 יצחק יעקב רבינוביץ, פאנעוועז,
 ישכר בעריש, בענדין,
 ישראל מאיר הכהן מראדין, בעהמח"ס
 חפץ חיים ומשנה ברורה,
 ישראל יהונתן ירושלימסקי, איהומען,
 ישראל חיים סאלטאנוויץ, מו"ץ בקישינוב,
 מאיר אטלס, שאוול,
 מאיר ישראל אייזנשטיין, מו"ץ בקישינוב,
 מאיר שווארץ, שקלאו,
 מיכל בערלין, זיטאמיר,
 מלכיאל צבי הלוי טננבוים, לאמזא
 מנחם במוהר"צ קראקאווסקי, חסלאוויטש,
 מנחם מענדל הלוי ביינעשעוויץ, שירווינט,
 מרדכי ווייצל, סלאנימא,
 משה בצלאל לוריא, סובלסק,
 משה דאנישעווסקי, סלאבאדקא,
 משה בהגאון מהרי"א ז"ל שפירא, ריגא,
 משה דוד הכהן גראדסקי, פרייל,
 משה הכהן הינשפארק, מו"ץ בקישינוב,
 משה טאראשצאנסקי, קרמנצוג,
 משה נחום ירושלימסקי, קעלץ, בעהמח"ס
 ברכת משה, באר משה ועוד,
 משה שמואל, בהגאון מוהר"א ז"ל שפירא,
 בברויסק,
 פתחיה הארנבלאס, מו"ץ בווארשא,
 צבי דוב, במוהר"א ז"ל האמעל,
 צבי הירש מה-יפית, ווילקאווישקי,
 צבי הירש נוראק, מיטאווא,
 צבי יעקב אפפנהיים, קעלס,
 צבי מאיר, אבד"ק דאבריק,
 רפאל שפירא, וואלאזין,
 רפאל זאב וואלף, דאברין ע"ג וויסלא,

ברוך פאליקאווסקי, מו"ץ בקעשינאוו,
 דוד בהר"צ ז"ל מברדיטשוב,
 דוד במוהרי"א ז"ל וויינברג, גור,
 דוד צבי בהרב ר' פרץ ז"ל חן, טשערניגאוו,
 הלל ליבשיץ בהגאון מוהרד"ו ז"ל, לובלין,
 זרח בהגאון מו"ה בנימין ז"ל דישקין, הוראדנא,
 זעליג ראובן בענגיס, באדקי,
 זלמן פרעגער, מו"ץ בקישינוב,
 חיים נפתלי הערץ הלפרין, ביזיסטוק,
 חיים יעקב נפתלי בהגאון מוהר"ב ז"ל,
 ווארשא,
 חיים ירמיהו פלענסבערג, שאקי,
 חיים ליב איטקין, אטשאקוב,
 חיים צבי הירש קאנטאר, פייזער,
 חיים דוד אלבער, קוויל,
 חנוך הענך אייגש, ווילנא,
 יהודא סג"ל, ווארשא,
 יהודא ליב צירלסאן, פרילוקא,
 יהושע יאסנאהאראדסקי, פרילוקא,
 יהושע העשל רבינאוויץ, מאניסטערישטשאוו
 בעהמח"ס "דברי יהושע" על התורה,
 יואב יהושע וויינגארטען, קאנסק,
 יוסף הלל בערמאן, ראסטאווע"ג דן,
 יוסף זונדל, איישישאק,
 יוסף ליב בלאך, שאדאווא,
 יוסף רובינשטיין, וואסילישאק,
 יחזקאל ליבשיץ, קאליש,
 יחיאל מיכל הלוי עפשטיין, גאוואהרדאק,
 יחיאל מיכל גאלדשלאק, שעפס,
 יעקב מרדכי בהרש"ג ז"ל בעופאלאוו,
 פאלסאווא,
 יצחק הכהן פייגנבוים, ווארשא,
 יצחק דובער, מליאדי,

שאל פאדווא, ווילקאמיר,

שלום דובער שניאורסאן, מליובאוויטש,

שלום דובער, מרעציצא,

שלמה זלמן סענדר כהנא שפירא, קרינק,

שמואל אביגדור פייבלזאן, פלונגיאן,

שמואל דוד, בהרה"ג ר' אברהם יצחק ז"ל, זינקאו,

שמואל יהודא ליב ווינגאטט, קוואהל,

שמעון יהודא הכהן שקאפ, בריינסק,

שמרי' נח שניאורסאן, בברויסק,

שניאור זלמן קליאצקין, ראסטאוויסיין,

ואלה מרבני ארץ ישראל גאוני ירושלים עה"ק שבאו על החתום על המחאה הגלויה הנ"ל:

יצחק מאלצאן, דומ"צ בקעלם,

ישראל יעקב יעבץ, שהי' רב בקרעמנצוג,

נפתלי דוב אמשטרדם מקאוונא, שהי' רב
באלעקסאט,

צבי פסח במוהרי"ל פרנק, ר"מ ומר"צ פה
ירושלים,

רפאל אברהם חיים שקאלל, מנעפאטניס
(אמעריקא) מנהל וסוכן הישיבה והת"ת
מאה שערים" בעה"ק ירושלים,

שאל חיים בהרה"ג מ' אברהם הלוי הורוויץ,
מלפנים רב בדובראוונא בהמ"ח
יד ישראל, כלילת שאל ומצפה שאל,
חונה במאה שערים,

שלמה זלמן בהר"ן ז"ל לעווי,

שלמה גדול מווארניאן,

אליקים שלמה שפירא, מלפנים מו"ץ

בהוראדנא,

אליעזר יעקב לעוויין, מציטעוויאן,

ארי' ליב ראשקעס, משניפישאק-ווילנא,

דובער אפרת, מלפנים רב במאסקווא ובעה"ק
חברון ת"ו.

דוד במו"ה יוסף ז"ל מאיזעוועצקי, מלפנים
אבד"ק זאבלין,

זרח ראובן בראווערמאן,

חיים צבי הירש ברוידא, הרב מזאגער,

יחיאל מיכל הורוויץ, מו"צ באחד מפרורי
ירושלים עה"ק ת"ו,

יעקב גרשון בהרה"ג מהרי"ץ ז"ל, מלפנים רב
בסירוויילישאק,

ואלה מרבני אמריקא שבאו ג"כ על החתומים על המחאה הנ"ל:

הלל הכהן המכונה ד"ר קליין, נויארק,

זלמן יעקב פרידערמאן, באסטאן,

חיים יעקב ווידראוויץ, נויארק,

שלום אלחנן יפה, נויארק.

אברהם הלוי ליפשיץ, סאל-ריווער מאס,

גבריאל זאב מרגלית, באסטאן, (מלפנים
מו"ץ בהוראדנא),

דוב ארי' הכהן לעווינטאל, פילאדעלפיא,

ואלה מחכמי וגאוני אשכנז שבאו על החתום על המחאה הנ"ל:

מנחם קארלבאך, רב עדת ישרון בקלוניא,
 מרדכי דוד בהרה"ג ר' ארי' יהודא
 שטאריפאלסקי, צאבערן,
 מרדכי עמרם הידש, המבורג,
 משה במו"ה אליקים געכטליק, שלעזינגער
 מארבורג,
 משה בהר"ר אשר מארקס, רב דק' דעקלינגהויון
 ומדינת וועסטפאלען,
 משה יאקאבזאן, מהמבורג, גועוען,
 משה במו"ה שמחה ז"ל צעיר לבית הלוי
 באמבערגער, שאנלאיקע,
 נפתלי צבי זאנגער, באר מערגענטהיים,
 נתן הלוי באמבערגער, ווירצבורג והגליל,
 נתן חייל, חופ"ק בוכסוויילער,
 סיני שיפער, קארלסרוהא (מדינת באדען),
 פנחס הלוי באמבערגער, המבורג,
 פנחס וואלף, קעלן,
 שלמה הלוי באמבערגער, זענהיים,
 שלמה זאב שילער, חופ"ק ד"ט לודוויג,
 שלמה זלמן ד"ר ברויער, פפד"מ,
 שלמה מנחם באמבערגער, הלוי, הענא,
 שלמה קארלבאך, ליבעק,
 שמואל חיים שילער, באלווילער (עלזאס),
 שמחה בהרה"ג ר' נתן הלוי באמבערגער,
 וואנדסבעק.

אריית 1234567

אליעזר הכהן, חופ"ק וויסבאדן,
 אליעזר חיים קרויס, שילדבערג,
 אליעזר מינץ, חונה לפנים בק' קעמפען,
 אפרים קארלבאך, לייפציג,
 ארי' לייבוש ליכטיג, המבורג,
 אשר לעהמאן מארקס, דארמשטאט והגליל,
 אשר מיכאל הכהן, חופ"ק באזל (שווייץ),
 גרשון במו"ה יצחק לאנגע, פפד"מ,
 גרשון פוזנא, דיין דק' ישרון פפד"מ,
 זעקל בהגאון מו"ה שמחה הלוי ז"ל באמבערגער,
 קיססינגען,
 יהודא ליב הירשפעלד, גיענסען,
 יהודא ליב לאווענשטיין, סג"ל, מאסבאך והגליל,
 יונה אנדבערער, לאבישין,
 יונה באנדי, מגנצא,
 יוסף ארי' בוטטענוויעזער, שטראסבורג
 (עלזאס),
 יוסף שמחה כהן, המבורג,
 יצחק אויערבאך, הלברשטט,
 יצחק אייזיק הלוי, המבורג,
 יצחק שטרויס, פפד"מ
 יששכר בהר"ר מאיר ז"ל, חופ"ק רגנסבורג,
 מיכאל בהר"ר נפתלי ז"ל הכהן פולדא והגליל,
 מנחם אדלער, קיצטיגען והגליל,

יגד החכם

ואלו חתימות הרבנים ממדינות האלאנד, בעלגיען ודענעמארק:

דוב ארי' רייטטער, אבד"ק ראסטערדאם
 והמדינה,
 טובי' לעווענשטיין, אבד"ק קאפענהאגן והמדינה,
 יצחק בן יהודא פאלאטשע אבד"ק ספרדים
 באמסטרדם

אהרן במו"ה שלמה רדריגיו פיריירה אבד"ק
 ספרדים בהאג,
 אליעזר בה"ר משה האמבורג, גראנינגען,
 ארי' לייבוש וואגנה, אבד"ק גליל געלדרלאנד,

שלמה בהגאון ר' שמחה הלוי זצ"ל באמבערגער,
 רב דקהל שומרי דת בבריסל,
 שמואל יהודא ב"ר שמעון עזרי' הירש אב"ד
 צוואלע והמדינה,
 שמואל עזרי' במו"ה מיכאל ארי' רודלסהיים,
 אב"ד לעווארדן והמדינה,

משה אברהם צבי פון לױהן אבד"ק האג והגליל,
 משה מאנאש אבד"ק דמדינת מעפפעל
 ואמעספורט,
 נח צבי אולמאן, רב דקהל יראים באנטווערפען,
 ראובן כהן הערטיעס, אב"ד במדינת באם
 ומאסדירט,

חתימות הרבנים משארי מדינות:

אברהם איש שלום פרידמאן, חופ"ק שטראסניטץ והגליל (רומניא),
 חיים שמואל שור, אבד"ק בוקארעשט והגלילות (רומניא),
 מנחם דובער דאגודסקי, חופ"ק מאנשעסטער (אנגליא).

חתימות הרבנים מעיר ורלין:

משה גידעמאן, אבד"ק ווין, מאיר מאירזאן, רב דפה,
 אריה שווארץ, ראש בית מדרש הרבנים פה, משה קראמער, דיין דפה.

מחאה גלויה

מהרבנים הגאונים דמדינת אונגארן:

מנהלי אגודת הרבנים החרדים במדינת הגר
 ב"ה עש"ק ב' כסלו תרס"ח. — № 8265

יקבל נא בזה מר כ"ג נ"י מחאת רבני ארץ הגר נגד פרצת גדר מאיזה
 מרבני צרפת, וישתמשו בה כחכמתם וכצדקתם, ומי ששמו שלום יפרוס עלינו
 סכת שלום, ויתן בלב היחידים רבני צרפת לקבל דברי רבותיהם ותבריהם ויסגו
 אחר ממחשבתם, ונזכה מהרה לראות רגלי המבשר על ההרים אמן.

מוקירם ומכבדם הנאמן החפץ ביקרם—הק' אברהם פראנקל
 (נשיא הועד המרכזי לאגודת החרדים בארץ הגר).

לאחב"י יראי ד' ההולכים בדרכי התורה הנתונה לנו למורשה, היושבים במדינת צרפת, ובראשם
 הרבנים וכו' מ' וויסקאפף ומ' לובעצקי הי" בעיר פאריש.

הטו אזניכם ושימו נא על לבבכם את הדברים הבאים מקרב לבבות נכאבות ודואגות על כבוד
 תוה"ק ועל קדושת בית ישראל אשר עד עתה היתה לנו למשגב בגולה, ועתה הרימו יד כנגדה. ומצאנו
 עצמנו מחויבים לדבר אליכם ולהזהיר אתכם, למען כבוד שמו הגדול יתב' ולמען כבוד תורתנו הקדושה
 ולמען קדושת ישראל בכלל וכבודכם ומחונכם קדוש בפרט שלא יתחלל ח"ו.

קול שאון מעיר הבירה פאריז שמענו ותצלינה אזנינו וכלימה תכסה פנינו, כי עלתה בימינו כזאת, נעשתה נבלה בישראל, ביום ל' סיון שנה העברה נאספו שמה כמה רבנים והחליטו להמציא אמצעים להתיר א"א בלי גט פטורין, ושומרת יבם בלי חליצה, שבשעת קדושין יאמרו שמקדשה על תנאי, שאם שופטי ערכאות של המדינה יבטלו מסירות האישות בין הזוג ע"פ חקי המדינה ונמוסיה, ולא יאבה הבעל אח"כ ליתן גט פטור לאשתו כדת תוה"ק—יהיה בכחו של המורה דת להתיר האשה מכבלי העגון, או אם ימות בלא בנים תהי' פטורה מחליצה. ותמכו יסודתם על דברי הרמ"א סי' קנ"ו.

לכן אליכם שלומי אמוני ישראל נקרא בכל עוז: מאשריכם מתעים אתכם! הלא יודעים המה שרבים הרב החכם הדורש טוב לעמו מו"ה צדוק הכהן ז"ל שאל בדבר זה את הגאון רשכבה"ג מו"ה יצחק אלחנן ספעקטאר זצ"ל מקאוונא, והשיב לו בפשיטות רב שאין שום מקום ויסוד לרעיון זה. והרב המנוח ז"ל קבל הוראתו. והנה עתה אחרי פטירת רבם המנוח ז"ל הרימו ראש למעול מעל בד' וברבם המנוח, אשר בחפשו למצא קצת תועלת, אולי יש אופן תקנה שלא יתעגנו בנות ישראל כהנ"ל, ושאל באורים ותומים ה"ה הגאון האמתי הנ"ל, וכאשר הבינהו והעמידהו על האמת—פירש ויקבל שכר על הפרישה,—ועתה באים המה לעשות זאת תקנה קבועה להיות לאבן נגף ולצור מכשול לחלל קדושת ישראל, אשר מעולם היו גדורים בזה, ולעשות את בית ישראל כעיר פרוצה אין חומה דתית ורק נמוסי בני אדם ימשלו במ ר"ל.

לכן באנו בזה להגיד לכם דבר אמת, שאין כח חליצה למורי הדת יהי' מי שיהי' להפקיע קדושין למפרע ולעשות הבעילות בזו ר"ל. ועי' חת"ס חאה"עו סי' ק"ח. וכל אשה אשר תצא מבעלה רק ע"פ הפסק משופטי ארץ לפי חקי ונמוסי המדינה בלי קבלת גט פטורין כדתוה"ק, עדיין היא א"א גמורה לפי דין תוה"ק ובניה מבעל אחר המה ממזרים גמורים, וכן שומרת יבם אסורה להנשא מה"ת לאחר בלי חליצה. ואף מה שאמרו לקדש על תנאי ולא הזכירו שיעשו התנאי מפורש גם בשעת נשואין וסמוך להיחוד ולהביאה הראשונה לכה"פ לפני עדים כשרים ולהשביע את הבעל וגם את האשה עד"ר (עי' תשובת הגאון ר' יונתן זצ"ל בבני אהובה) שלא ימחלו לעולם התנאי, א"כ תנשא האשה לאחר הפרדה מבעלה ע"י שופטי הארץ בלי קבלת ג"פ—לבעל אחר, והרי היא כאשת איש שזנתה והבנים ממזרים גמורים. ואם יעשו גם הנשואין על תנאי ויפרשו התנאי גם סמוך לביאה ראשונה לפני עדים כשרים, וגם ישבעו הבעל והאשה שבועה חמורה שאין לה התרה שלא ימחלו לעולם התנאי—הוא דבר שאי אפשר כלל בימינו אלה, ולכן לא מהני תנאי כזה דהלכה רווחתא היא דאין תנאי בנשואין כמבואר בסי' ל"ח (ובפרט כי דברי הרמ"א שבסי' קנ"ו אשר עליו תמנו יתדותם, כבר שדו בו נרגא בשו"ת מצל מאש כי זה המקור שממנו לקח הרמ"א מורבי הג' מיימוני, רק כתב דהתנאי מהני ע"מ שלא תתייבם לו, אבל חליצה בעי, דאי לאו הכי והוה כמתנה עמש"כ בחורה, וגם לא נעשה בעילותיו בזו למפרע, ולזה לא מהני באמת תנאי, א"כ בנידון דידן שבאים שלא להצריכה גט וחליצה, אין שום תמיכה על הרמ"א הנ"ל). ולכך זה אין לך חלול השם יותר וגדול מזה, וישראל עם קדוש לא יאקים אשר בחר מכל העמים, יהיו כל הנשואין בקרבם רק ספק נשואין, וביד כל אחד מן הזוג הן האיש והן האשה תהי' היכלת בידם לסדר שיתבטלו הנשואין ע"פ נמוסי המדינה, וממילא נמצא אח"כ שלמפרע לא היו קדושין כלל, ורק מיוחדת ופילגשו של הבעל היתה האשה, ומלאה הארץ זמה ואויבינו ילעגו למו.—וכמובן, אשר ד' הרמ"א בסי' קנ"ו והאחרונים הוא רק במקרה פרטי.

הגם כי מענה בפיהם, שאף שדרכם זה לא יתכן, עכ"פ טוב יותר מלהנשא לאיש אחר בלי שום תקנה הנ"ל, והצלה פורתא מיהו הוה, כי במדינתם יקרו מקרים אשר נפרדו נשים מבעליהן בנמוסי המדינה ואין לאל ידן להשיג ג"פ כפי דת תוה"ק והולכות ונשאות לאיש אחר, וא"כ מדוע לא יעשו עכ"פ הצלה פורתא כזו? על זה נשיב שגם לפי שיטתם טעות הוא בידם, כי כבר למדנו הרב החכם מהרי"ץ בעל העקדה בשער כ': שהחטא הגדול אשר יעבור עליו איש איש מבית ישראל בסתר ושלא לדעת הרבים וברשות ב"ד—חטאת יחיד הוא, והוא שבעונו ימות כו' וכל ישראל נקיים וכו'; אמנם החטא הקטן כשיסכימו עליו דעת הרבים והדת ניתנה בבתי דיניהם שלא למחות בו—הנה הוא זמה ועון פלילי וחטאת הקהל כלו ולא ניתן למחילה אם לא בפורענות הקהל וכו'. ולכן הוא טוב ומוטב שיכרתו או ישרפו או יסקלו החטאים ההם בנפשותם, משתעקר אות אחת מהתורה בהסכמת

הרבים וכו'. ומי שלא יקבל זה בדעתו אין לו חלק בבינה ונחלה בתורת אלפים עכ"ל הטהור. והמה לנו קילורין לעינים לענין שלפנינו, שמוטב שיעברו היחידים על איסור סקילה דא"א, אף כי ירבו ח"ו ממזרים, ונשען על השי"ת שיבער הקוצים מן הכרם ויצרפם ויטהרם, — ממה שיעמדו בתי דינים בישראל לחקן היתר שיהי' גורם לעקירת דבר מן התורה.

ועתה אם ישמעו לדברינו ויחדו שטעות הוא בידם, תבא עליהם ברכת טוב, ואם לא — יגלה לעין כל כי רק תואנה הם מבקשים לעקור דבר מן התורה, ואזי הדין נותן להרחיקם מקהל ישראל ושאסור להתחתן עמהם לבל יתערבו בתוך ישראל ממזרים האסורים לבא בקהל ד'.

לכן עליכם שלומי אמוני ישראל לדעת, שאם יצליח מעשה שטן שיבצעו המורים היחידים ההם את זממם חס וחלילה, וחלק מהעם יהי' ניסת אחריהם ח"ו, אזי נשמע מאלינו כי אסור להתחתן עמהם, משום שיתרבו ביניהם ממזרים, וראוי לעשותם ככותים גמורים אשר אין להם שום חלק ונחלה בד' ובתורתו ויבדלו מקהל ישראל.

ונא שלחו העתקה נאמנה מדברינו אלה בלשון המורגל בפי אנשי המדינה לכל קצוי המדינה, למען לא ינקרו עיניהם ממחזה שוא של הרבנים הנ"ל הבאים בכחם, וידעו אחב"י את אשר לפניהם ויתאחדו לאגודה אחת לקיים את כל דברי התורה הזאת כנתינתה מסיני.

אבל תקותנו חוקה, שהיחידים מרבני צרפת המוטעים בדין זה, ישמעו לכל דברי האמת האלה, ויבטלו רצונם, להחזיק במדות דרך ת"ח להרבות שלום בעולם כדי שיהי' ישראל גוי אחד עם סגולה לא אחד, ושלום על ישראל. ובזכות זה נזכה לראות בקרוב בהרמת קרן התורה והיראה, ובהרמת קרן ישראל בביאת הגואל צדק במהרה בימינו אמן סלה.

ועד הרבנים ומדינת אונגארן:

הק' יעקב קאפל בהגאון מ' יחזקל רייך אבד"ק בודאפעשט,

משה במו"ה עמרם גרינוואלד, אבד"ק הוסט,

ישעיה זילברשטיין בהגרד"ל ז"ל, אבד"ק ווייטצען,

משה צבי פוקס אבד"ק גראסווארדיין,

אלעזר בהגאון ר' ירמיה ז"ל לאח, אבד"ק אונגוואר,

פנחס בהגאון מוהר"ש ז"ל אבד"ק סאלאש.

אברהם אלעזר ווייס, אבד"ק יאנאסקאזע והגליה,

אברהם יעקב רייניטץ, באלקאן והגליה,

אברהם לייב טראטצער, שאאק-סעליץ,

אברהם גרינברג, קעיומארק,

אברהם שטרויס סג"ל, לאדאן,

אהרן מאנדעלבוים, מאראש-וואשארעלי,

אלי בצלאל טייטלבוים, טעטש והגליה,

אלי קליין, האלמין,

אליעזר דוד גרינוואלד, צעהלים והגליה,

אליעזר דייטש, באניהאד,

אשר אנשל הלוי יונגרייז, מעזאקאוועשד,

אשר אנשל הלוי אבד"ק דיאנידיאש,

אשר שמואל פאנעט, הידעלמאש,

בנציון הלפרין, נאנאש,

בנציון סניידערס, ראאב (דיאר),

בצלאל גראסמאן, ברשאד שטאבא והגליה,

גרשון שטערן, מאראש-לודאש,

דוד לייב זאלצער, הומנא,

זאב כהנא, טשאדנא,

חיים בוים, ווערעשוואר,

חיים דוב גראס, פעטריווא,

חיים יוסף גרינבוים, בלאוענדארף,

מנחם מאנדל שטערן, פאלדעש,
 מנחם מענדל שיק, סיקסא,
 מנחם צבי רזנברג, יאריפאל,
 מענדל פרידלענדער, בארגא פרונד,
 מרדכי ליב ווינקלער, מאד,
 משה גינז שלעזינגער, קערעשטור,
 משה וואלף ליכטנשטערן, אורמעני,
 משה טננבוים, ווערפעלעט,
 משה יוחנן שאהנפעלד, ערמיהאל פאלווא,
 משה כץ, נייטרא,
 משה סופר, טיסא-פירעד,
 משה שמואל גלאזנער, קלויזנבורג,
 משה שמעון הלוי, פרויקירכען,
 נח ברוך פישער, עפעריעס,
 נחום שלעזינגער, טאפאלטשאני והגליץ,
 נתנאל הכהן פריעד, אויפהערטא, (ראצפערד),
 נתן נטע הלוי קעלל, שאר באגארד,
 עקיבא סופר (שרייבער), פהסבורג,
 עקיבא הכהן שטראכסער, טאקאי,
 פאלק יונגרייז, סאנטוב,
 פייבל שלעזינגר, טאפאלטשאני והגליץ,
 פנחס הכהן שטיינער, איללאק,
 פנחס הלוי בילליטצער, סערענטש,
 צבי רייכמאן, נארי אידא והגליץ,
 קלוננימוס קלמן וועבער, פישטיאן והגליץ,
 שאול בראך, מאגענדארף,
 שלום ווידער, נירעדיהאז,
 שלום בהג"ר פישל ז"ל סופר, ברעזנא והגליץ,
 שלום קוטנא, אייזנשטט,
 שלמה זלמן עהרנרייך, סיזארי-שאלווא,
 שלמה כ"ץ, ה' סאבאסלוי,
 שלמה יהודא זינגער, רימאסאמבאט,

חיים יעקב פריער, טיסאליק והגליץ,
 חיים צבי טייטלבוים, סיגוט והגליץ,
 יהודא אלטמאן, טשאטה,
 יהודא בנעט, וואראהל,
 יהודא גרינוואלד, נור וואיא,
 יהודא גרינוואלד, סאקמער (סאזמאר),
 יהודא הכהן קרויס, לאקענבאך,
 יהושע העשל הכהן ווייס, ג. מעדיער,
 יהושע העשל פריעד, קאפאס,
 יואל פלעשנער, בעלעד והגליץ,
 יוחנן ווייס, איפאלישאג,
 יוסף אלימלך כהנא, זשאדאני והגליץ,
 יוסף יהודא סופר, פאקש,
 יוסף יואל דייטש, דיארמאטה,
 יוסף מאיר טיגערמאן, ניייהייזעל,
 יוסף צבי סופר, שאמשאן,
 יחזקאל פאנעט, דעעש,
 יעקב יוסף גינז, בוסערמין,
 יעקב משה בריי, קראפל,
 יעקב סג"ל פראגער, אדא,
 יעקב שיק, נאד אודוואר,
 יצחק גליק, טאלטשווא,
 יצחק צבי במהר"ם הלוי יונגרייז, קאשוי,
 ישעי' נייזאטין, אלישטאב והגליץ,
 ישעי' פאללאק, ס. וואדקערט,
 ישכר בער קאהן, ערדא-סענזשראך,
 ישראל מנחם ברוין, ברעזאוויטץ,
 מאזעס חיים רזנבוים, קליינווארדיין,
 מאיר טננבוים, פונטאק והגליץ,
 מאיר ליב פרייא, נאדי שוראן,
 מאיר רייכהארד, קאטה והגליץ,
 מנחם במוהר"ם ברוידא, קאליב,

שלמה סופר, בערענסאז,

שלמה צבי שטראססער, דערעצין,

שמואל בנימין סופר, דערעטשקע,

שמואל בראך, ניר מאדא,

שמואל וויינבערגער, סערדאהאלי,

שמואל זלמן וויינבערגער, מארגערעטען,

שמואל רויזנברג, אונסדארף,

שמואל רייניטץ, פעטערוואשאר והגליל,

שמעון פאללאק, בעלעניעץ,

— G I D O R C I D —

מחאה גלויה מרבני גליצ'א:

בימים האחרונים הקיפה הזעקה את כל בית ישראל, לרגלי התקנה שרוצים איזה יחידים מרבני ודרשני צרפת לתקן, אשר יהא מועיל תנאי בנשואין, שתצא האשה מבעלה בלי גט פטור כדת משה וישראל ותנשא לאחר, ולפטרה בלא חליצה אם ימות הבעל בלא בנים.

רעדה אחזה את כל גדולי ישראל, בהשמע דבר הרעיון הזה, בהיות כי ע"פ דתוה"ק אין אופן כלל וכלל לתקנה זו, שהיא באמת קלקלה גדולה המביאה לידי חלול טהרת המשפחה בישראל. וכבר שלחו גדולי ישראל מארצות שונות מחאות רבות, אשר כולם בסגנון אחד מחליטים, כי ע"פ הדין אין להרעיון הנ"ל שום יסוד לא בתלמוד ולא בספרי הפוסקים הראשונים והאחרונים, וישתקע הדבר ולא יאמר. בהתאספנו יחד אנחנו הח"מ לאספה כללית בק"ק סאנדאווא ווישניא ביום ט"ב אלול תרס"ז אמרנו לא עת לחשות בדבר הקלקלה הנזכרה, באשר היא נוגעת לכל בית ישראל כלו, בהיות אם תצא חלילה הקלקלה לפועל ירבו ממורים בצרפת, ואחב"י בצרפת יהיו כלם ספקי ממורות ויבדלו מקהל ישראל.

לזאת אמרנו להרים קול מחאה משותפת נגד הרעיון הזה. והננו מבקשים מאת מחוללי הרעיון הרבנים היחידים בצרפת שישובו נא ממחשבתם ויבטלו החלטתם הראשונה. ואם, חלילה, למרות המחאות והבקשות הרבות מכל בית ישראל יעמדו במרדם ויחפצו דוקא להמיט שואה על בית ישראל בהרעיון הנ"ל, אזי יהי' ההכרח לפרסם כי אסור להתחתן עמהם והבנים יהיו ממורים. אולם הננו בטוחים כי ישובו ממחשבתם ויודו על האמת, ושלום על ישראל ועל רבנן.

באו על התתום יום ג' לסדר תבא ט"ב אלול ה' תרס"ז, סאנדאווא ווישניא.

חרב הגאון המפורסם מברעזאן קודם חתימת שמו הוסיף בזה"ל: אם כי כבר נדפסה מחאה ע"ז בשמי, בכ"ז בהיותי פה באספת רבנים גדולי הדור חנני אותם עוד הפעם על המחאה

שלום מרדכי הכהן, אבד"ק ברעזאן,

אפרים סגל תמאדיש, בוקאטשוואצע,

אפרים הורוויץ, ראזוואדיב,

ארי' לייבוש באבד, סאנדאווא ווישניא,

אשר זעליג אפטאווער, יעזיערנא,

אשר ראובן רובין, קארטשין,

בנציון הלברשטם, באבאו,

דוד בער לייטער, זאוואליב,

אהרן הורוויץ, אבד"ק בייעטש,

אהרן לעוויץ, אבד"ק סאמבור,

אהרן מנחם מענדל אייכנשטיין, אלעסק,

אלי באמבאך, קענסי,

אלימלך בינדיגער, שיניאווא,

אליעזר סג"ל מישעל, גאליגור,

אלעזר רוקח, הובניב (אוהניב),

משה הלברשטם, שינאווא וכעת בצאנו,
 משלם זלמן יוסף זילברפרב, ספרוב,
 נחום וויזנפלד, דמברובא,
 נפתלי הלברשטם, קרשאנוב,
 נפתלי מילער, מויצ בגארליץ,
 נפתלי ראבין, ווישניצא,
 נתן לעווין, ריישא,
 פנחס חיים טויב, ראודל,
 פנחס יוסף קאנער, זאגארש,
 פנחס רומאלט, זאלקאווא,
 שלום הכהן יאללעס, סטריא,
 שלמה זלמן פרנקל, יעדלאווא,
 שלמה יהודא ליב וועבער, ברעזיב,
 שלמה סופר בהגאון בעל כתב סופר ז"ל,
 בערעגסאז והגליל באונגארן,
 שמואל הלברשטם, בארדוב והגליל,
 שמואל ישעי בירנבוים, ליווענסק,
 שמואל עזריאל תאומים-פרנקל, וויעליטשקא,
 שמואל שפירא, רעזים,
 שמחה ישכר בער הלברשטם, צעשינוב,
 שמחה שפירא, לאצונט,

ואלה מרבני גליציא שלא היו בעת האספה בסאנדאחא הישניא
 ואשר שלחו אליהם מחאותיהם להמיל ביום כ"ז תשרי ה' תרס"ח:
 בנימין גאללער, קריפטש,
 דוד צבי אויערבאך, סאקאלאוו (סטרי),
 חיים יצחק ירוחם, לימאנאווא,
 יצחק טייטלבוים, הוסאקוב,
 ישראל שרייבער, יארדאנאווא,
 מרדכי בלעך, (שור), אוסציע זילאניע.

דוד הלוי איש הורוויץ, קאזלוב,
 דוד קליינהענדלער, זכארוב,
 חיים דוב בערוש שטראך, ניימארקס,
 חיים יהודא ליבוש העמרלינג, דאפאטיין,
 חיים נחום הלברשטם, מאשצייסקא,
 חיים צבי אשכנזי, פשעווארסק,
 חיים ראובן וואנשאהל, לאנצוט,
 חנה הלברשטם, קאלאטשיץ,
 יהודא צבי אייכנשטיין, דאלינא,
 יהושע פנחס באמבאך, אושפיצין,
 יהושע יעקב אבד"ק לומנא וכעת מו"ץ בק'
 דראבהיטוב,
 יחיאל הלוי רודענפלד, קילקוב, מח"ס
 "אמרי בינה",
 יחיאל נתן הלברשטם, צאנו י"שן,
 יעקב פרנקל תאומים, פאדגורווע,
 יעקב שמשון קאנער, טשחויב,
 יצחק באבד, טארקאווא,
 יצחק וויזנפלד, רימאלאווא,
 יצחק צבי הלוי גאסענבויער, וואהנילוויב,
 יצחק צבי העמערלינג, ראזניאטיב,
 יצחק שפירא, ראדיחוב,
 ישראל אהרן כ"ץ ענגלענדער, פרישטיק,
 ישראל רפפורט, טשארטקוב,
 מנחם מאנדל באראן, בן בתו דהרה"ק בעהמ"ח
 "דברי חיים" מצאנו ז"ל,
 מנחם מענדל הלברשטם, פרישטיק,
 מרדכי דוד הורוויץ, אלפין,
 מרדכי ראטנברג, ווידאוויץ מילאפקא וביצא.

עוד נתקבלו בחדש שבט תרס"ח **מחאות רבני גליציה** מאלה אשר לא היו באספה בעיר סאנדאווא חישניא הנ"ל:

גם אנו הח"מ לא נמנע מלהצטרף עם חברינו הרבנים שי' הנמנים לדבר מצוה לצאת במחאה גלויה נגד הרבנים המתקנים בצרפת, והננו מביעים בזה מחאתנו נגד ההוראה הנוראה שהורו איזה רבנים מצרפת הנ"ל להתיר אשת איש לעלמא ע"י גרושין שעל פי הממשלה, ולהתיר יבמה לשוק בלא חליצה רק באמצעות תנאי בקדושין, חלילה חולין הוא לנו להורות כן, פגול המה לא ירצו הוראות כאלו, הבנויות ע"פ הגות לב מתקנים רעפורמים, ולא על אדני התוה"ק הטבעו, ובפירוש הננו מסכימים עם המורים הרבנים הגאונים הנדולים לאיסור, כאשר כבר נתבררה הוראתם על ידי רבני פאריש היראים שליט"א וגם ע"י גאוני ארצנו וח"ל וע"ז אנו באים על החתומים:

יצחק קעלטמען, ווישניאווטשקי,

ישכר בלאהגרונד, קאלוואריא,

ישעי' לאנדמאן, אזיפאליא,

לייבוש מרדכי הלברשטם, שינאווע,

משה דויכפליניט, וויסאוויץ,

משה העכט, סמוך יעיר שאטץ,

משה ישראל פעלדמאן, ברעזאן,

פנחס האדרווער, פליסה,

פנחס שאכט,

קלונימוס קלמן צוקערמאן, יאבלאנאב,

שלמה יעקב קטן, לעשנאב,

שמואל ענגעל, ראדאמישלא.

אברהם לאנדמאן, סטרעליסק,

אברהם מערלין,

אפרים אלטר לודמער, סאלאטווינא,

ארי' לייבוש שטיקלער, קוליקאוו,

בנימין ארי' ווייס, טשערנאוויץ,

ברוך רבין, בריזדאוויץ,

דוד אלימלך יאליש, זוראוונא,

חיים אברהם אייכנשטיין, זידיטשוב,

חיים געלערנטער, קוטב,

יהודא לייבוש לאנדא, סאדיגורא,

יהושע בראהן, בארשטשיב,

יוסף העממערלינג, שטערוויץ.

עוד מכתב אחד מאת זקן גאוני הדור רבן של ישראל מרן דוד פרידמאן

מקארלין להרב ר' יוסף לעהמאן הנ"ל (בדף ג')

מכיר תודה אנכי לכ' בעד מכתבו זה אשר בכלל השקיט את רוחי, בהוכחי מדבריו, כי אין כונת הראבינאט ללכת בעקבי האשכנזים המתקנים-מהרסים, וכי רק בראותם את הפרצה חשבו למצוא תקנה לזה ע"פ דת, וכי נכונים המה לשמוע בקול הורים ומורים ולשוב ממחשבתם המוטעה. וביותר שמח כ' את נפשי בבשורתו כי נכונים גם לקיים, והייתם נקיים מד' וישראל". ועל כן מוטל לעוררם ולרזום על זה ולהעירם אשר ע"פ דת קדשנו אין להם דרך אחרת לתקן את שגגתם ועותתם, כי אם להכריז ברבים ולפרסם במה"ע לאמר: ברם דברים שאמרנו בחפזה טעות הן בידנו, ואחרי העיון וישוב הדעת עם גדולי התורה

אחד"ש בברכה רבה, במועדו הגיעני יקרת מכתבו מפ' לך (תרס"ח). אדיר חפצי היה להשיב לכ' בארוכה לבאר לפניו את כל עומקה של ההלכה ודיני קדושי תנאי וכל הסוגיות השייכות ונוגעות ברב או במעט לענין זה בשני התלמודים, ע"פ דברי כל גדולי רבותינו הראשונים ז"ל, מבלי להניח שום דבר ומקום למתעקשים לטעות ולמצוא מעין ראיות והוכחות לדעתם הנפסדה בענין זה, כאשר כה הורגלתי מעודי להקיף את כל הענינים לבאור ההלכה אשר אני מעיין בה. ומפני חולשתו שנתגברה בימי הקור לא הי' ביכלת בשום אופן למגינת נפשי למלאות חפצי זה. ובין כה רבו הימים ונתאחרה תשובתי, ואת כ' הסליחה.

בעלי התלמוד ז"ל. חלילה וחלילה להכניס כונה נוראה כזו בדברי קדוש עליון זה. הן זו היא הוהמא היותר נוראה שהטילו הנחשים המתקנים האשכנזים בלבב קלי הדעת להעבירם על דת מורשה כידוע לכל. וכל דברי רבנו בתשובה הנ"ל לא נאמרו אלא כי יש בידנו להוסיף גדר על גדר ומשמרת למשמרת, אם יש צורך שעה לאפרושי מאיסורא אם נתחדשה איזו פרצה, אבל חלילה להעלות על הדעת שיש כח בידנו לעשות חדשות ולתקן תקנות נגד דברי חז"ל. ואתפלא מאד על כ' שהרשה לעצמו לדבר בסגנון כזה ולתת מקום לחשוד אותו במה שאין בו לפי השערתי, ועל כגון דא נאמר: חכמים הזהרו בדבריכם!

עוד על זה אמצא לנכון להעירו. מכותלי מכתבו ניכר כי רב כחו וחילו לאורייתא, אבל אינו מיגע את מוחו להבין עמקה של הלכה, כי אם ירפרף ממעל לכל עמק דברי רבותינו ז"ל. ולדוגמא אזכיר בזה את דבריו אשר יאמר כי הרמ"א ז"ל בדין אח מומר חולק על כל גדולי רבותינו הבה"ג, הרי"ף, הרמב"ם, התוס' והרא"ש וכל עמודי ההוראה שהחליטו והכריעו שהמקדש על חנאי ובעל צריכה גט. ובהרגישו את זרות דבריו אשר הרמ"א יחלוק על כל גדולי רבותינו הראשונים ז"ל, יאמר למצוא טעם לזה, כי הרמ"א פסק כר' יוחנן לגבי דרב. אבל כמה מן השטחיות יש בדבריו אלה. האמנם נאמין כי נעלמו מהעינים הבהירות של עמודי ההוראה דברי ר' יוחנן בהסוגיא שם (כתובות ע"ד) או אולי לא ידעו כי רב זר' יוחנן הלכה כר' יוחנן? אבל לו עיין כ' בכובד ראש בכל הסוגיא ובירושלמי שם, כי אז הי' נתברר לפניו כי בירושלמי מפורש שר' יוחנן כרב סבירא לו שצריכה גט. ובבבלי נאמר ר"א משמיה דר' יוחנן שאינה צריכה גט, ור' אלעזר שהוא תלמידו של ר' יוחנן וסובר שצריכה גט—לא על רבו ר' יוחנן הוא פליג, כי אם על חברו ר"א שאמר משמו דר' יוחנן אחרת מכפי שקבל הוא מרבו ר' יוחנן. ותורתם והוראתם של גדולי רבותינו אמת שצריכה גט. וגם חלילה לרבנו הרמ"א ז"ל להגיס דעתו נגד כל רבותינו הראשונים, ובדין אח מומר הי' על כ' לעיין בדברי המהרי"ו ששם מקור הדין הזה, וגם הי' על כבודו לעיין היטב בדברי הב"ש, ואז הי' בא לכלל דעת כי לא לחלוק אלא לפרש דברי הרמ"א הוא בא.

נוכחנו, כי אין שום עצה ותקנה ע"פ דת להוציא אשת איש בלא גט.

מקוה אני כי חפץ ד' יצליח בידו וכי בקרוב אתבשר כי נתנו כבוד לד' ולחורתו, ואז תהא שמחתי שמחה תמה ושלמה.

ובנופא דעובדא, אם כי נורא ומבהיל הדבר שיש נשים אשר ינשאו לפריצים ע"פ חוק המדינה בלי גט, אבל מה נעשה להן אחרי שאין תקנתן בידנו, כי בכל תורתנו הקדושה אין שום עצה להפקעת קדושתן, והחובה רק להכריז ולפרסם את דין התורה שהן א"א גמורות, והבנים שילדו להן אסורים לבא בקהל. ושמות הפרוצות והפריצים האלה ירשמו בפנקס הראבינאט ויפרסמו במכה"ע, למען ידע כל העם ויבדלו מזרעם.

ועלינו לשער ולקוות כי מספר נשואין כאלה יהי' מעט מועיר ונער יכתבם, אף אחרי כל ההוללות והפריצות אשר במדינתם, באשר כי קושי השגת הפירוד ע"י שופטי הממשלה מונע הרבה את הפירוד בין מעוט הזוגות אשר הקטטה מצויה ביניהן, ומעוטי דמעוטי הנפרדים מחציתם הבעל הוא הקובל ודורש את הפירוד, ואז הן יתן גם גט פטורין כד"ת. לא נשאר לנו לחשוש אלא במקום שהאשה היא הקובלת והדורשת את הפירוד, וגם מהן לא לכולן ימנעו לתת ג"פ, ולא כולן הנן פרוצות ולא לכולן ימצאו פריצים להנשא להם. נמצא כי מספר נשואין של מנאפים כאלה יהי' קטן מאד, ובנקל יהי' לפרט את שמותם, להכריז ולפרסם את ילדיהם שאסורים לבא בקהל, ובני ישראל הכשרים יבדלו מהם, כשם שהם בדלים מילדי נשואי תערובות. וזו היא באמת התקנה המעולה אשר טהרת המשפחה במדינתם תשאר בתקפה לעולמי עד, וזאת היא דרך התורה, ואין לנו שום דרכים אחרים ותקנות אחרות, לא במושכל ראשון ולא אחרי העיון הנמרץ בכל רחבי ים התלמוד. כן הוא החלטת כל גדולי ישראל וכן יקום.

הגדתי לכ' כי מכתבו בכלל השביעני רצון. והחובה גם להגיד לו כי בפרטיו יש שעצב את רוחי עד למאד, באשר יש בו בטויים הבוטים כבמדקרות חרב בלבב שומרי תורה ומצוה. וביותר נודעועתי מדבריו אשר יאמר כי מדברי רבנו הרמ"א ז"ל בתשובה ק"א למדו כי יש כח בידי רבני כל דור לתקן תקונים כמו שתקנו רבותינו

תקותי כי כ' בדעו ושכלו יבין כי תוכחת מגולה באה מאהבה מסותרת, ובאשר כי כבוד אכבדו הרשיתי לעצמי להגיד לפניו את כל הצמון בסתר לבבי בנוגע למכתביו. וכאשר יעורני ד' ויחלימני, אקוה לבא בארוכה לבאר את כל הענינים הנוגעים להלכה הזאת.

והגני מוסיף לעוררו ולבקשו שיורז את חברי הראבינאט שיפרסמו כי שבו ונחמו על החלטתם הקודמת, ואז ימצאו חן בעיני אלקים ואדם,

ורבנו הרמ"א ז"ל סובר ככל הכרעת גדולי רבותינו כי המקדש על תנאי ובעל צריכה נט, וכמו כן לא עיין כ' בדברי הרשב"א ז"ל בתשובה אלף ר"י שהביא כי שמה לא מטעם הפקעת קדושין נגעו, כי אם מטעם כח הפקר שיש בידי גדולי וטובי העיר להפקיר את ממון בני הקהלה ונמצא מקדש בממון שאינו שלו. וגם על דברי התשובה הזאת הרעישו כל גדולי ישראל. ועד כמה הלבב דוי לראות כי על יסוד ידיעות פורחות כאלה יאמרו לעשות חדשות בעניני אשת איש החמורה, שרי ל' מר'.

ויתברכו מד' הטוב בכל מי לי דמיטב, כעתירת וברכת ידידו ומכבדו דוד פרידמאן.

מכתב רבנו הגדול גאון ישראל ותפארתו מרן ר' חיים עוזר גראדזענסקי שליט"א מוילנא אל הרב יוסף לעהמאן הנ"ל:

ב"ה ד' אלול תרס"ז, וילנא.

הוד כבוד הרב החכם השלם במדעים מו"ה יוסף לעהמאן, הי"ו

ראש הסיניג'רין בפאריש.

רבני צרפת, כי זאת התורה אינה מוגבלת במקום, ואף כי בעניני נשואין ועריות אשר לדעתנו אין ממש בתנאי כזה. והאשה אשר תגשא בחיי בעלה לאיש אחר בלא גט פטורין כדת משה וישראל הרי היא אשת איש גמורה ובניה מאיש אחר ממזרים ואסור להתחתן אתם, ואם כן הלא הדבר נוגע לכל קהל הגולה. והנה לא אכחד אשר יפלא בעיני, לא אוכל להאמין, אשר בענין חמור באשת איש יתקנו רבנים תקנות על דעת עצמם, בטרם יתישבו בדבר עם גדולי ההוראה בכל ארצות הגולה. ולו גם נדמה להם צד היתר בדבר, האם כן עושים למעשה? וכמו שאמרו חז"ל: וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה?! הן גם בשאלת עגונה יחידית נמלכים בדבר עם גדולי התורה למעשה, ואף כי בתקנה כללית הנוגעת לטהרת וקדושת המשפחה להערים הערמות לעקור קדושי ישראל ולעשות נשותיהם למיוחדות וקניות לזמן. היאומן כי בעיקרי תורה זו ינהיגו הוראה למעשה על דעת עצמם?! ועל כן יתגני לבי להאמין כי יבררו כל דבריהם וטעמיהם מפורש, ואחרי אשר ישמעו תשובה ברורה יודו כמדת חכמים על האמת ויאמרו ברם דברים שאמרנו טעות הי' בידנו. ולא תהי' התורה לבי תורות, והי' שלום על ישראל.

אחדשה"ט, מהרב מוהר"י לובעזקי מפאריש נודעתי דבר תשובתו ב"ה שבוע" על המכתב הנדפס מהרב ר' דוד פרידמאן ומאתי, ומע"כ מתפלא על אשר יהינו רבני רוסיא להתערב בדבר טרם שכתבו המה טעמם ונימוקם, שיש להם טעמים הרבה, ועוד להם זמן ארבעה חדשים עד חלות תקנתם. אם אמנם הועתקה לפנינו החלטת אספת הרבנים מיום 12—15 יוני ש. ז. בפאריש, ראינו את דבריהם שם וטעמם. ואחר הבקור והעיון לא מצאנו בדבריהם ובתקנתם להטיל תנאי בקדושין (שאם תתגרש בערכאות לא יחולו הקדושין), שום עצה ותקנה לבטל נשואין שתצא אשת איש בלא גט, וגם אין ביד הרבנים להפקיע הקדושין.

אולם לפי דברי תשובתו יש להרבנים טעמים שונים ומספיקים שלא נתבארו עדיין בהחלטתם, אמרתי להעיר את מעכ"ה ולבקשו אשר יציע פרטי הדברים והטעמים במכתב להרב ר' דוד פרידמאן הי"ו האבד"ק פינסק-קרלין. הגאון הנזכר הוא זקן ההוראה לבית ישראל ויחיד בדורנו. רוב גדלו בהלכה יעידון חבוריו הגדולים, פסקי הלכות. שם יגלה מקור הדינים משני התלמודים. הוא יברר ברחב בינתו כל הדברים לשרשם ויודיע דעתו דעת תורה. כל יפלא הדבר כי רבני חוץ מתערבים בהוראת

והגני מוקירו ומכבדו הדו"ש ברגשי כבוד ויקר חיים עוזר גראדזענסקי.

